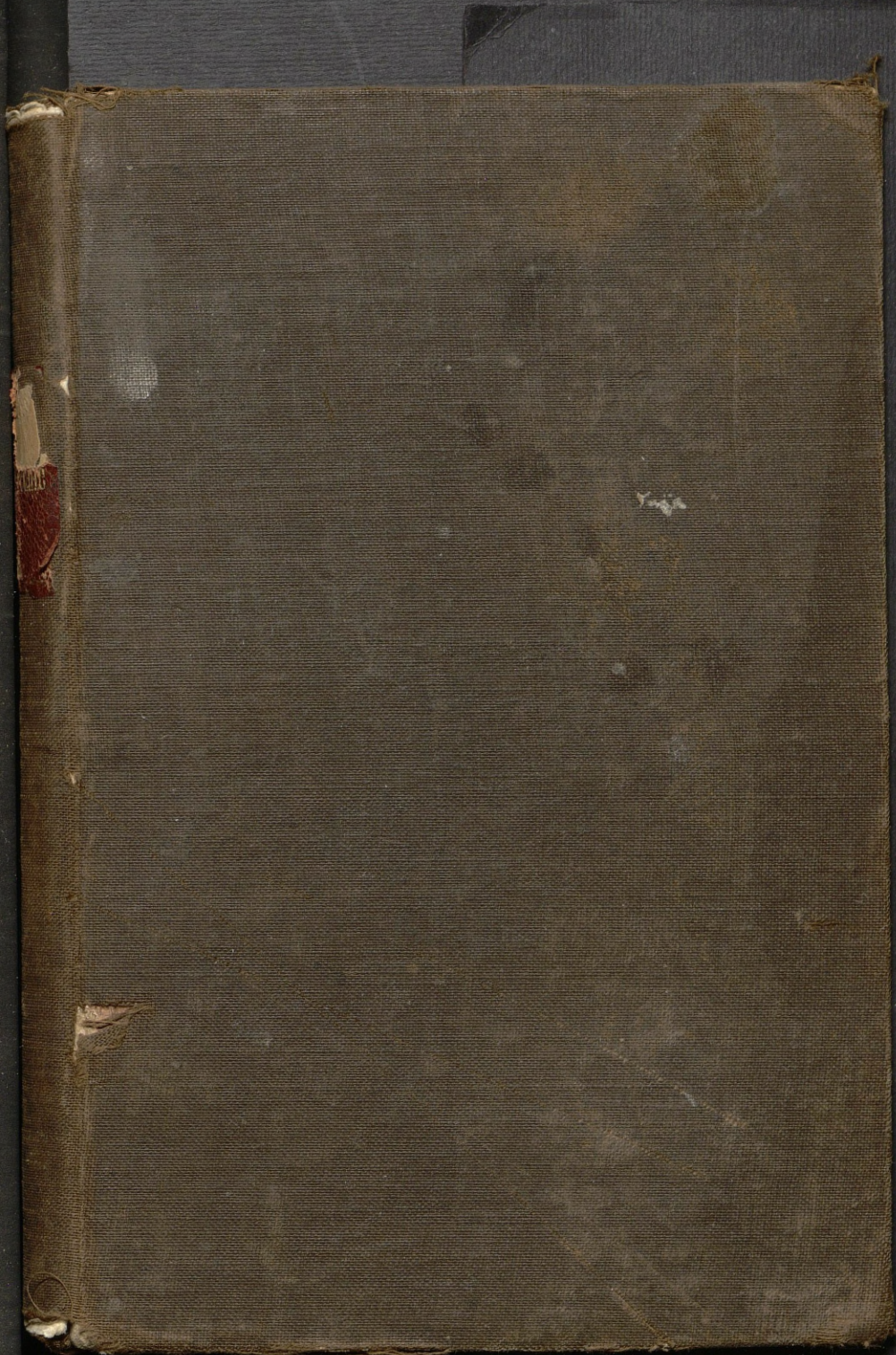
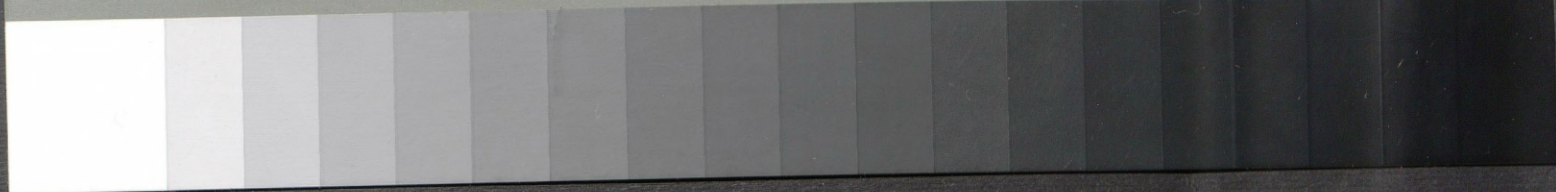

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

Colour Chart #13

Blue

Cyan

Green

Yellow

Red

Magenta

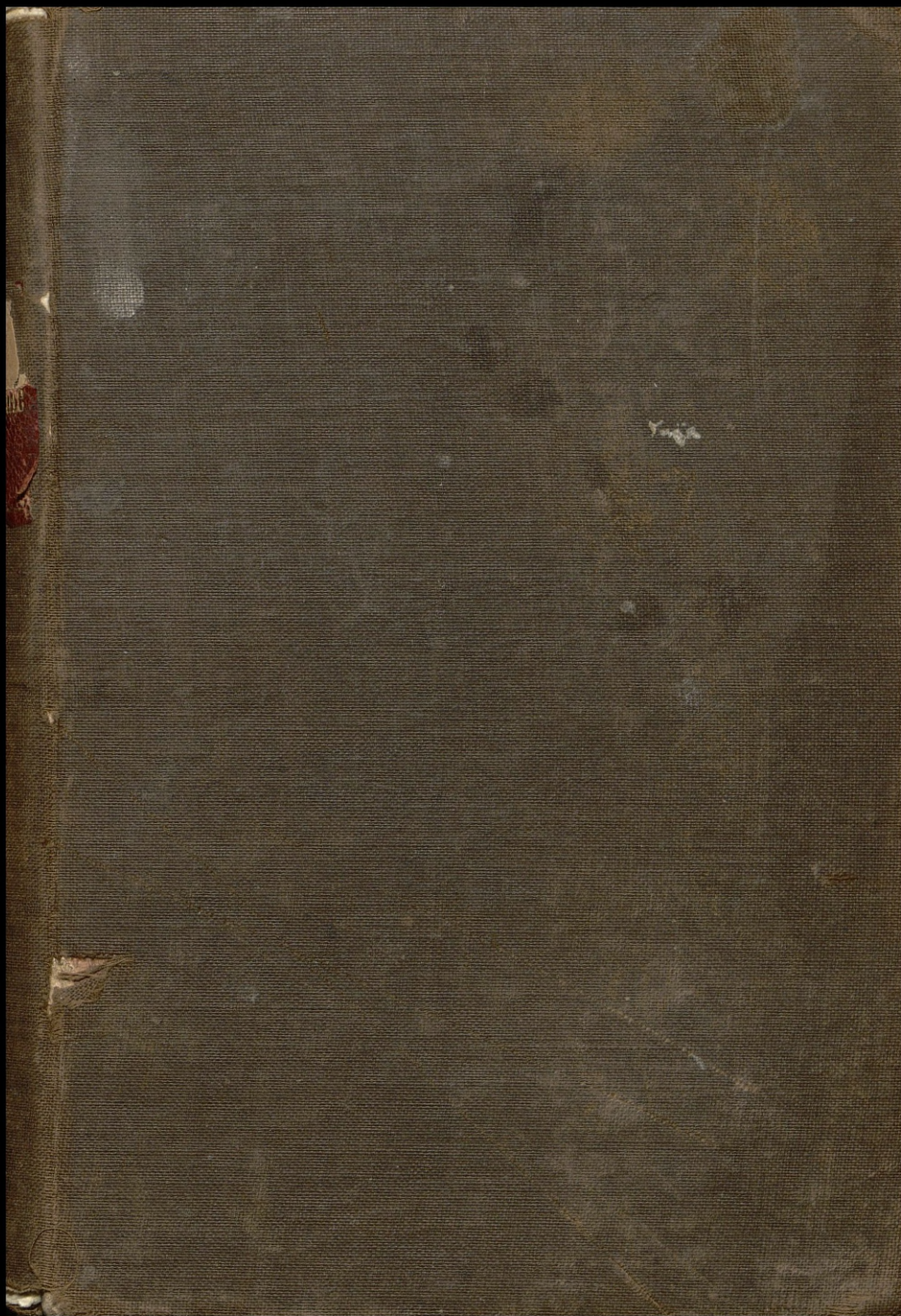
White

3/Color

Black

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

BOLESLAW DĄBIEŃSKI

1936

Dub. Jv. 4 g. 26. 4. 84 [2]

BOLESŁAW BACIŃSKI

30. IX 58

G. Tomicki

N° 56.

DZIEJE WIEKÓW ŚREDNICH.

Wyczone
ze zbiorów
BUW

BOLESŁAW BACIŃSKI

HISTORIA POWSZECHNA

opowiedziana i zaopatrzona pytaniami

PRZEZ

Henryka Wernica.

II

WIEKI ŚREDNIE.

— * * —

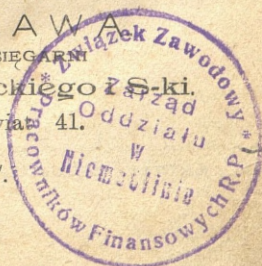
WARSZAWA

NAKŁADEM KSIĘGARNI

Teodora Paprockiego i S-ki.

41. Nowy-Świat 41. Oddziału

—
1897.

92214

93(100)

Дозволено Цензурою.
Варшава, 24 Сентября 1896 года.

10108/1

DRUK. ARTYST. SATURNINA SIKORSKIEGO, NOWY-ŚWIAT 47.

2-202/58

2, VI

Historya wieków średnich.

Historya wieków średnich dzieli się na cztery okresy:

Okres pierwszy — od upadku Zachodniego państwa Rzymskiego do traktatu w Verdun (Werde), to jest od r. 476 po nar. Chr. do r. 843.

Okres drugi — od traktatu w Verdun do początku wojen Krzyżowych, to jest od roku 843 do r. 1096.

Okres trzeci — od początku wojen Krzyżowych do ich ukończenia, to jest od roku 1096 do r. 1291.

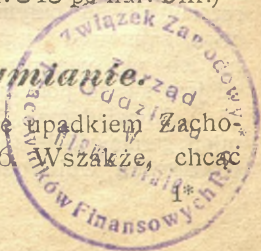
Okres czwarty — od ukończenia wojen Krzyżowych do odkrycia Ameryki, to jest od r. 1291 do r. 1492.

OKRES I.

(Od upadku Zachodniego państwa Rzymskiego do traktatu w Verdun (Werde), t. j. od r. 476 do r. 843 po nar. Chr.)

Germanowie i Rzymianie.

Dzieje starożytne zakończyły się upadkiem Zachodniego państwa Rzymskiego w r. 476. Wszakże, chcąc

zrozumieć historię wieków średnich i państw, powstałych na szczątkach Rzymu, należy cofnąć się wstecz do czasów, w których zaszły pierwsze napady plemion germańskich, zamieszkujących dzisiejsze Niemcy.

Wiadomo już z dziejów starożytnych o najściu Cymbrów i Teutonów, pokonanych przez *Maryusza* w roku 101. W pięćdziesiąt lat później walczył *Cezar* z plemieniem germańskim, któremu przewodził *Aryowist*, i wyparł je poza Ren. Za Augusta Rzymianie poczęli prowadzić z Germanami wojnę zaczepną pod wodzą *Druzusa*, *Tyberyusza* i *Warrusa*, a ostatecznie pod dowództwem *Germanika*. Później cesarze rzymscy nie prowadzili już wojen *zaczepnych*, lecz obwarowali tylko granice fortecami, aby powstrzymać Germanów od napadu na cesarstwo Rzymskie.

Wyprawy te bardzo dały się we znaki Rzymianom. akże bo różną była ówczesna napół dzika Germania od uprawnych, ucywilizowanych prowincyi rzymskich! Górzyste jej okolice pokrywały niezmierzone lasy, w których swobodnie żyły dzikie zwierzęta wszelkiego rodzaju, nawet łosie i żubry, a północną nizinę zalegały błota, trzęsawiska i moczary, po których leniwo płynęły wielkie rzeki. Nic też dziwnego, że te nieznanne obszary przejmowały Rzymian postrachem. Było to pustkowie, które nieraz stawiało nieprzełamane przeszkody pochodom ich legionów.

Germanię zamieszkiwały liczne plemiona pod różnemi nazwiskami; Celtowie nadali im ogólną nazwę *Germanów*, to jest sąsiadów; pod tą też nazwą znali ich Rzymianie. Germanowie nie posiadali miast; mieszkali w luźnych siedzibach, rozsianych po całym obszarze tego kraju; nie znali rolnictwa; zajmowali się przeważnie hodowlą bydła i myśliwstwem; nic ich nie wiązało do ziemi, łatwo więc mogli zmieniać miejsce swego pobytu.

Niewiadomo, jakie było najdawniejsze urządzenie plemion germańskich, to tylko niezawodne, że na wojnę obierały wodza lub wojewodę (*Herzog*), którego wszyscy słuchać

musieli, a kilka plemion miało już królów. Kto poległ w bitwie, tego, według ich wierzenia, odprowadzały do Walhalli czyli rajy piękne dziewice, zwane Walkirye. Tam bohaterów oczekiwaly walki, łowy i uczty przy wielkiem ognisku.

Był to naród odważny, lecz podczas uct i biesiad z namiętnością oddawał się grze w kości. Germanowie przyodziewali się w skóry zwierzęce. Uzbrojenie ich stanowiły włócznie, topory, buławy, strzały i łuki, oraz malowane tarcze drewniane. Niektórzy stroili się w pancerze i hełmy, zdobyte zapewne na wojnie. Główną ich siłę wojenną stanowiła piechota,—wszakże niektóre plemiona walczyły konno. Przed rozpoczęciem walki Germanowie śpiewali pieśni wojenne, a z silniejszego lub słabszego ich brzmienia wnosili o przyszłym zwycięstwie lub przyszłej klęsce.

Bożkowie Germanów przeważnie opiekowali się wojną. Naczelnym ich bożkiem był *Woda n* czyli *Odyn*, przelatujący po niebie na białym rumaku o ośmiu nogach; składano mu różne ofiary, a nawet całopalenie z ludzi. Drugim był *Thor* czyli *Donner*, trzymający w żelaznych rękawicach młot ogromny; od wozu jego, toczącego się po niebie, miały powstawać grzmoty. Trzecim był *Tyr* czyli *Zio*; symbolem jego był miecz obnażony, któremu cześć oddawano. Łagodniejszą od tych bożków wojennych była *Freja*, orędowniczka małżeństwa, i *Herta*, ziemia-karmicielka. Podczas dni, poświęconych czci *Herty*, zawieszano wszelkie wojny; było to święto pokoju.

Obwarowane linie graniczne Rzymian powstrzymały na razie wędrowki Germanów, zniewoliły ich do życia osiadłego i uprawy roli. Mniej liczne plemiona germańskie przyłączyły się do liczniejszych i całkowicie z nimi się zlewały; stąd z biegiem czasu Germanowie stawali się coraz silniejszymi, podczas gdy potęga Rzymian coraz bardziej upadała. Podobnym związkiem kilku plemion germańskich byli *Markomanowie*, których cesarz Marek Aureliusz wyparł za Dunaj.

Rzymianie obwarowali wprawdzie granice swego państwa, lecz przeszkodzić nie mogli wędrowce innych

plemion germańskich w granice zajmowanego przez siebie kraju; to też w drugim wieku po Chrystusie Germanowie coraz bardziej przysuwając się poczęli do granic państwa Rzymskiego, grożąc mu zagładą.

Pierwszem plemieniem, które zmieniło swe dotychczasowe siedziby, byli *Gotowie*, którzy, opuściwszy okolice morza Bałtyckiego, posunęli się do dolnego Dunaju. Rzeka Dniestr podzieliła ich na Gotów wschodnich czyli *Ostgotów*, zwanych też *Ostrogotami*, i Gotów zachodnich czyli *Westgotów*, zwanych *Wiszygotami*.

W tych czasach państwo Rzymskie było tak osłabione, że bez pomocy Germanów obejść się nie mogło. Cesarze rzymscy kazali ich zaciągać do legionów lub tworzyli z nich oddzielne hufce, przeznaczone do obrony granic. Jedne tedy plemiona germańskie napadały na państwo Rzymskie, drugie go broniły. Z biegiem czasu plemiona germańskie tak się skupiły około granic rzymskich, iż trzeba było tylko jednego wydarzenia, aby je pchnąć w granice Rzymu. Takim wydarzeniem był *napad Hunnów*, od którego poczyna się tak zwana w dziejach „wędrowka narodów”.

Powtórzenie.

Na ile okresów dzieli się historia wieków średnich? Wymień je. O jakich napadach Germanów była mowa w historii starożytnej? Kiedy Rzymianie poczęli rozpocząć walkę z Germanami? Jaki był stan ówczesnej Germanii? Kto nadał mieszkańcom Germanii nazwę Germanów? Czem zajmowali się starożytni Germanie? Jaki charakter przypisują starożytnym Germanom? Czem się przyodziewali? Z czego składało się ich uzbrojenie? Co stanowiło główną ich siłę wojenną? Z czego wnosili, że bitwa wypadnie pomyślnie lub niepomyślnie? Kto był najwyższym ich bożkiem? Co przyczyniło się do tego, iż Germanowie zajęli się uprawą roli?

Jaka zmiana nastąpiła w stosunku jednych plemion do drugich? O jakim związku plemion germańskich mówią dzieje starożytne? Kiedy Germanowie poczęli się przysuwać do granic państwa Rzymskiego? Skąd przybyli Gotowie i gdzie się osiedlili? Gdzie mieszkali Ostrogotowie, gdzie Wizygotowie? Dlaczego cesarze rzymscy tworzyli z Germanów hufce na obronę granic? Jakie wydarzenie pchnęło Germanów w granice Rzymu?

Wędrowka narodów.

W roku 375 straszna klęska nawiedziła Europę. Na wschodnich jej granicach, w pobliżu Wołgi, na północ od morza Kaspijskiego, ukazał się nieznany nikomu naród, zwany *Hunnami*. Skąd przybyli Hunnowie, nikt napewno powiedzieć nie może; prawdopodobnie koczowali na płaskowzgórzach środkowej Azji, skąd wyparły ich nieznane nam dotąd wydarzenia.

Współcześni dziejopisowicze opowiadają, że Hunnowie odznaczali się nadzwyczajną brzydota i dzikością. Byli krępego składu ciała, przysadziści, mieli krótką szyję, dużą głowę, wystające kości policzkowe i małe, głęboko osadzone oczy, co świadczy, że musieli należeć do plemienia mongolskiego. Nie posiadali prawie żadnego zarostu, gdyż po urodzeniu dziecka głęboko narzynali twarz jego, żeby blizny nie dozwoliły rosnąć włosom. Tak niekształtnej byli postaci, że można było ich wziąć za dwunożne zwierzęta lub nieociosane kłody drzewa.

Hunnowie nie znali ognia; spożywali korzenie ziół i mięso surowe, które kładli pod siodła i dopóty tam trzymali, dopóki nie skruszało. Nie znali namiotów ani innych schronień; przebywali w lasach i na polach; od dzieciństwa nawykali do znoszenia pragnienia, głodu i zimna. Ubiór ich składał się z tkanin i zeszytych skór zwierząt leśnych. Byli

bardzo nieschludni i niedbali; odzież nosili dopóty, dopóki nie rozpadła się w strzępy. Na głowę przywdziewali ogromne, okrągłe czapki ze skór niedźwiedzi, a nogi obwijali skórami koźlęcami. Bezkształtne chodaki nie pozwalały im prawie chodzić po ziemi; to też nigdy nie walczyli pieszo. Całe prawie życie spędzali na brzydkich, lecz wytrwałych koniach. Siedząc na nich, jedli, pili, kupowali i sprzedawali; na nich też odbywali narady. Za nimi wlokły się na wozach, ciągniętych przez woły, ich żony i dzieci. Dziwny był ich sposób wojowania. Wydając krzyk straszliwy, podobny do wycia zwierząt, nacierali na nieprzyjaciela, opadali go ze wszech stron, jak gdyby oblawę robić chcieli, rzucali włócznie i strzały, zakończone ostremi kośćmi, lecz po pierwszej napaści wnet się cofali, ale tylko dlatego, żeby z nową natrzeć siłą. Zbliżyli walczyli mieczami lub rzucali sznur na głowę nieprzyjaciela i ciągnęli go za sobą.

Żyjąc ze sobą jako dzikie zwierzęta — mówi pewien dziejopis, — nie znają praw żadnych, nie wiedzą, co się godzi, a co nie godzi. Chciwość ich przechodzi wszelkie granice; złoto największą ma dla nich ponętę; dla zdobycia go odbywają najdalsze wyprawy, łupiąc, rabując wszystko, co napotkają.

Hunnowie, przeprawiwszy się przez Wołgę, napadli na *Alanów*, koczujących na wschód Donu, z nimi wyruszyli na *Ostrogotów* i *Wizygotów* i zajęli całą okolicę na północ od Dunaju *aż do granic Panonii*, dzisiejszych Węgier.

Wyparci ze swych siedzib Wizygotowie otrzymali od cesarza *Walensa* pozwolenie do osiedlenia się w kraju, położonym na południe Dunaju, za co zobowiązali się do dostarczania mu w razie wojny zbrojnych hufców. Ale namiestnicy cesarscy wbrew przyrzeczeniu źle się z nimi obchodzili, czem oburzeni Wizygotowie chwycili za broń, rabowali i płądrowali ziemie okoliczne i posunęli się pod *Adryanopol*. Zaszła tu krwawa walka z wojskiem rzymskim, w której zginął sam ce-

sarz Walens w roku 378. Wizygotowie, rozzuchwaleni powodzeniem, przez długi czas łupili, niszczyli kraj cały; wreszcie następca Walensa, cesarz *Teodozjusz Wielki*, wyznaczył im nowe siedziby w *Tracyi* i dozwolił rządzić się według dawnych praw zwyczajowych.

Po śmierci Teodozjusza Wielkiego państwo Rzymskie w roku 395 podzielone zostało pomiędzy dwóch jego synów: *Arkadyusza* i *Honoryusza*. Arkadyusz panował nad państwem Wschodniem i przebywał w *Konstantynopolu*, Honoryusz nad państwem Zachodniem i rezydował w *Medyolanie*. Obaj ci cesarze byli bardzo słabi; rządy za nich sprawowali wszechwładni ich ministrowie: na Wschodzie *Rufin*, na Zachodzie *Stylichon*. Ale ministrowie wzajemnie sobie zazdrościli i starali się szkodzić wzajem; stąd spłynęło wiele klęsk i nieszczęść zarówno na Zachodzie, jak i na Wschodzie w państwie Rzymskiem.

W roku 402 cesarz Arkadyusz namówił Wizygotów do udania się do *Włoch*, przyrzekając, że obojętnem okiem spoglądać będzie na zajęcie przez nich tego kraju. Jakoż król Wizygotów, *Alaryk*, napadł na północną Italię. Słaby Honoryusz, którego najulubieńszem zajęciem było karmienie kur, zbiegł z Medyolanu do obwarowanej *Rawenny*, — ale Stylichon, ściągawszy legiony rzymskie z *Gallii* i *Brytanii*, wyruszył na Wizygotów, zadał im klęskę i zmusił do odwrotu.

Po zgonie Stylichona po raz drugi napadł Alaryk na Włochy w roku 408, trzy razy oblegał *Rzym*, wreszcie zdobył go w roku 410. Lecz Wizygotowie niedługo pozostawali w Rzymie, a zabrawszy ogromne łupy, udali się na południe Włoch, gdyż Alaryk

zamierzał zdobyć Sycylię, przeprowić się do Afryki i tam założyć nowe państwo Wizygotów. Pośród tych dumnych marzeń zaskoczyła go śmierć w pobliżu rzeczki *Busento*, w której korycie został pochowany.

Tymczasem inne plemiona, *Wandalowie*, *Alanowie* i *Swewowie*, korzystając z ogołocenia Gallii z rzymskich legionów, przebyły Ren i zajęły *Gallię*. Na wieść o tem cesarz Honorjusz, obawiając się utraty tych bogatych prowincji rzymskich, pojednał się z następcą Alaryka, królem Wizygotów, *Ataulfem*, wydał za niego swą siostrę, namówił do wygnania z Gallii Wandalów, Alanów i Swewów i upoważnił Wizygotów do osiedlenia się w południowej Gallii. Ataulf wyruszył do Gallii, pokonał kilkakrotnie Wandalów i Swewów, lecz dopiero następca jego, *Wallia*, ostatecznie ich zwyciężył i zmusił do osiedlenia się w *Hiszpanii*.

W *południowej* części Gallii Wizygotowie utworzyli nowe państwo, które z czasem rozszerzyło się poza Pireneje i oprócz Gallii obejmowało północną część Hiszpanii. Stolicą tego państwa była *Tuluza*.

W tym samym czasie *Burgundowie*, wyparci z okolic nadreńskich przez Allemanów, przeprowili się przez Ren i osiedlili w dzisiejszej *Alzacyi*, zmuszając krajowców, jak to zwyczajnie bywało, do ustąpienia sobie trzeciej części posiadanych gruntów.

Powtórzenie.

W którym roku ukazali się Hunnowie w Europie? Skąd prawdopodobnie przybyli? Do jakiego należeli szczepu? Opisz ich postać i zwyczaje. Na kogo najpierw napadli? Na kogo następnie? Kogo wreszcie pokonali? Dokąd udali się Wizygotowie? Dlaczego napadali na państwo Rzymskie? Gdzie

zginął cesarz Walens i w którym roku? Gdzie cesarz Teodozjusz wyznaczył siedziby Wizygotów? Jak podzielono państwo Rzymskie po śmierci Teodozjusza? Kto rządził na Wschodzie, kto na Zachodzie? Jak się nazywali ministrowie Arkadyusza i Honorjusza? Kto namówił Wizygotów, żeby udali się do Włoch? Pod czyjem dowództwem napadli na Italię? Gdzie schronił się cesarz Honorjusz? Skąd ściągnął legiony Stylichon? W którym roku po raz drugi napadł Alaryk na Włochy? Kiedy zdobył Rzym? Jakie miał zamiary? Gdzie umarł i gdzie został pochowany? Które plemiona germańskie skorzystały z ogołocenia Gallii z rzymskich legionów? Kogo namówił cesarz Honorjusz do wypędzenia plemion germańskich z Gallii? Kto założył państwo Wizygotów w Gallii? Które miasto było stolicą tego państwa? Które plemię osiedliło się w dzisiejszej Alzacji? Jaką część swoich gruntów musieli ustąpić krajowcy Burgundom?

Wędrownka narodów.

(Ciąg dalszy).

Odtąd Zachodnie państwo Rzymskie traciło jedną prowincję po drugiej. Wizygotowie osiedlili się wprawdzie w południowej Gallii i północnej Hiszpanii, lecz nie zdołali wypędzić *Swewów* i *Wandalów*.

Wkrótce od Zachodniego państwa Rzymskiego odpadła *Afryka*, bo, gdy namiestnik tej prowincyi, *Bonifacyusz*, przywołał Wandalów na pomoc, ci, pod wodzą Genzeryka przeprawiwszy się przez cieśninę w liczbie 80,000, zdobyli *Kartagine* i zajęli tę prowincję rzymską w roku 429.

Później wybuchły w Rzymie *zamieszki*, podczas których cesarzowa *Eudoksya* wezwwała na pomoc Wan-

dalów. Ale Wandalowie postępowali jak najzaciętsi wrogowie: nietylko przez dni 14 łupili Rzym i zabierali, co tylko było można, lecz bezmyślnie niszczyli dawne pomniki i zabytki sztuki. Stąd wszelkie bezwzględne niszczenie zowie się *wandalizmem*.

Panowanie Wandalów w Afryce trwało przeszło lat sto, to jest do roku 534.

Odwołanie z Brytanii legionów przez Stylichona pociągnęło za sobą utratę jeszcze jednej prowincyi, albowiem *Bryttowie*, nie mogąc się oprzeć napadom *Piktów* i *Szkotów*, zamieszkujących dzisiejszą Szkocję, wezwali na pomoc dwa plemiona germańskie: *Anglów* i *Saksonów*; ci wszakże, zamiast bronić Bryttów, pokonali ich i założyli w Anglii siedem królestw, znanych pod nazwą *heptarchii*. Część Bryttów, nie chcąc ulegać Anglom i Saksonom, przesiedliła się do *północnej Gallii*, dzisiejszej Bretanii.

Attyla. — Plemiona germańskie, zajmwszy dawne prowincye rzymskie, prawdopodobnie nawykłyby do życia osiadłego, gdyby Hunnowie nie zmusili ich do nowej wędrówki.

Hunnowie, pokonawszy Ostrogotów, Wizygotów i inne narody, koczowali przez czas długi w okolicach *Cissy* i *Dunaju*, skąd ustawicznie robili wycieczki na sąsiadujące z nimi plemiona, nie przedsiębiorąc dalszych wypraw. Lecz, gdy *Attyla* stanął na czele Hunnów, ożywił dawnego wojowniczego w nich ducha i poprowadził do nowych zwycięstw, nowych zdobyczy. Współcześni nazywali go *biczem bożym*, gdyż uważał się za powołanego do chłostania i karania ludzi.

Attyla był wzrostu średniego, krępy, przysadzisty, barczysty, cery śniadej, miał głowę dużą, nos zadarty, słowem

niczem się nie różnił od zwyczajnego Hunna; wszakże pod tą niekształtną postacią krył się duch silny, żądny sławy i władzy. Małe jego, ruchliwe, głęboko osadzone oczy rzucały spojrzenia błyskawiczne. Wzrok i gesty zdradzały dumnego władcę. Według podania miał on posiadać miecz bożka wojny, ofiarowany mu przez pewnego pasterza, który znalazł go głęboko pod ziemią. Powiadano, że, ilekroć Attyla mieczem uderzy w ziemię, drżą wszystkie narody, a Rzym i Konstantynopol chwieją się w swej posiadzie. Chciwi łupów Hunnowie gotowi byli pójść za nim choć na koniec świata.

Attyla najczęściej przebywał pomiędzy Cissą a Dunajem, gdzie była jego stolica, różniąca się od innych wiosek jedynie wielkością. Składała się ze zwyczajnych domów drewnianych; gdzieniegdzie tylko wznosiły się tu większe i wspanialsze budynki, zamieszkałe przez znakomitszych Hunnów. W samym jej środku stał obszerny pałac drewniany, otoczony palisadą, ponad którą sterczały tu i owdzie wysokie wieże. Tu mieszkał sam Attyla.

Na dworze jego było zawsze ludno i gwarno. Otaczali go książęta i królowie germańscy, a częstokroć posłowie, przybyli z odległych krajów, nawet z Rzymu i Konstantynopola. Attyla lubił wspaniałość, lecz nie dla siebie; sam jadał z drewnianej miski, pił z drewnianego kubka, a spożywał tylko mięso, uważając chleb za zbytek; ale dla gości był bardzo hojny: kazał im podawać najwykwintniejsze jada i napoje w naczyniach srebrnych i złotych.

Zostawszy królem Hunnów, Attyla zażądał od cesarza wschodniego podwojenia daniny, którą w następnych latach ustawicznie podwyższał. Kiedy zaś cesarz na to się nie zgadzał, Attyla plądrował i pustoszył jego ziemie. Sam tylko Konstantynopol, ze wszech stron obwarowany, opierał się jego potędze.

Attyla, chciwy nowych podbojów, posłuchał *Gen-seryka*, króla Wandalów, który go namówił do napadu na Wizygotów, mieszkających w Gallii. W roku 451 wyruszył na Wizygotów z licznym wojskiem; po drodze coraz bardziej zwiększało się ono różnemi plemio-

nami, które napotkał i zniewalał do łączenia się ze sobą. W wojsku jego oprócz Hunnów znajdowali się Ostrogoci, Turyngowie, Burgundowie, Gepidowie i inne narody. Z tą olbrzymią siłą, przenoszącą pół miliona ludzi, przekroczył Ren.

Gdy wieść o zbliżaniu się Attyli doszła do Gallii, poczęto się zbroić i gotować do obrony. *Aecyusz*, namiestnik niewielkiej części Gallii, która dotąd władzę rzymską uznawała, zawarł przymierze z *Wizygotami*, *Frankami* galijskimi i innymi narodami, oczekując przybycia Hunnów. Attyła nie dał długo na siebie czekać i stanął niebawem na polach Katalauńskich, w pobliżu *Chalons* (Szałą) nad Marną. Hunnowie zajęli środek szyku bojowego, Ostrogoci skrzydło lewe, Gepidowie prawe. Naprzeciwko nich podążył *Aecyusz*; legiony rzymskie zajęły lewe skrzydło, Frankowie galijscy i Wizygoci prawe, środek Allemanowie.

Walka rozpoczęła się o zajęcie niewielkiego wzgórza, leżącego pomiędzy obu wojskami. Zawrzał bój straszny. Potoki krwi zarumieniły strumyk, płynący ze wzgórza. Powiadają, że walczący, dręczeni pragnieniem, koili je krwią, pomieszana z wodą. Najdzielniej bili się Wizygotowie z Ostrogotami; gdy poległ król ich, Wizygotowie rozpaczliwie rzucili się na Ostrogotów, odparli ich, uderzyli na Hunnów i omal nie pochwycili samego Attyli, który cofnąć się musiał do swego taboru. Obawiając się nocnej napaści, kazał ułożyć stos wielki z siodła i tarcz, aby spłonąć na nim, gdyby *Aecyusz* napadł i odniósł zwycięstwo.

Bitwa na polach *Katalauńskich* należy do najbardziej krwawych ze wszystkich, jakie kiedykolwiek stoczono. Według jednych miało tu poledz 160,000 ludzi, według innych przeszło 300,000. Podanie niesie, że w nocy po bitwie duchy zabitych Hunnów i Wizygo-

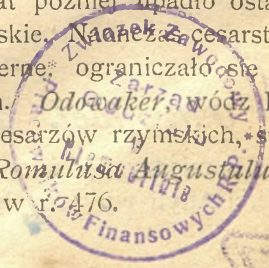
tów długo jeszcze walczyły ze sobą w powietrzu. Postrach, jakim przejmował Attyla, był tak wielki, że Aecyusz i Wizygotowie pomimo wygranej nie odważyli się ścigać go i dozwolili odejść na wschód.

W roku następnym 452 Attyla napadł na północne Włochy, złupił nadbrzeżne okolice, zdobył i zburzył *Akwileę*, której mieszkańcy w znacznej liczbie zbiegli na morskie wysepki i dali początek późniejszej *Wenecyi*.

Po zburzeniu Akwilei Attyla stanął na równinach rzeki *Po*, zamierzając wyruszyć na Rzym. Na wieść o tem Rzymianie, zdjęci trwogą, uprosili papieża *Leona Wielkiego*, aby udał się do jego obozu i błagał o oszczędzenie Italii. Attyla łaskawie przyjął papieża, otoczonego licznym duchowieństwem, i powrócił na północ. Inni dziejopisarze twierdzą, że zaraźliwe choroby, wynikłe w obozie Attyli, zniewoliły go do odwrotu.

W roku następnym Attyla zakończył życie podczas uczy weselnej. Zwłoki jego, pomieszczone w trzech trumnach: złotej, srebrnej i żelaznej, złożono w ziemi nocną porą i pozabijano świadków pogrzebu, żeby nikt nie wiedział, gdzie się znajdują. Po śmierci Attyli liczni jego synowie poczęli się swarzyć o spuściznę po ojcu, z czego skorzystały pokonane narody i wywalczyły sobie niepodległość. Odtąd historia nic już nie wspomina o Hunnach.

Przeszło w dwadzieścia lat później upadło ostatecznie Zachodnie państwo Rzymskie. ~~Należało~~ cesarstwo to, niedawno tak jeszcze obszerne, ograniczało się na samym półwyspie Apenińskim. *Odwoaker*, wódz Herulów, zostających na żoździe cesarzów rzymskich, stracił z tronu ostatniego cesarza, *Romulusa Augustulusa*, i sam przyjął tytuł króla Italii w r. 476.

Powtórzenie.

Które plemiona germańskie zajęły Hiszpanię? Co było powodem odpadnięcia Afryki od państwa Rzymskiego? W którym roku Wandalowie osiedlili się w Afryce? Kto wezwał ich do Rzymu? Jak postępowali Wandalowie w Rzymie? Do którego roku panowali w Afryce? Z jakiego powodu odpadła Brytania od cesarstwa Rzymskiego? Kogo wezwali na pomoc Bryttowie? Ile królestw założyli Anglosaksonowie w Brytanii? Dokąd przesiedliła się pewna część Bryttów? Kto pobudził plemiona germańskie do nowej wędrówki? Po pokonaniu Ostrogotów i Wizygotów gdzie przebywali Hunnowie? Kto poprowadził Hunnów do nowych zwycięstw? Jak nazywano Attylę? Opisz Attylę, jego stolicę i sposób życia. Czego żądał Attyla od cesarza wschodniego? Które miasto oparło się jego potęgę? Za czyją radą i kiedy odbył wyprawę na Gallię? Które narody i pod którym dowództwem stanęły w obronie Gallii? Gdzie spotkali się Hunnowie z Aecyuszem? Opisz tę bitwę. Ilu miało poledz ludzi na polach Katalauńskich? Dokąd udał się Attyla po przegranej bitwie? Które zburzył miasto? Któremu miastu dali początek zbiegli mieszkańcy Akwilei? Kto powstrzymał pochód Attyli na Rzym? Kiedy Attyla zakończył życie? Jak go pogrzebano? Z jakiego powodu rozpadło się państwo Hunnów? W ile lat później upadło ostatecznie Zachodnie państwo Rzymskie? Na którym kraju ograniczało się wówczas? Kogo strącił z tronu Odowaker i jaki przybrał tytuł?

Wędrówka narodów.

(Ciąg dalszy).

Ostrogoci.—Teodoryk Wielki.

Pomiędzy plemionami germańskimi, które po śmierci Attyli wywalczyły niepodległość, byli *Ostrogoci*,

którzy, pokonawszy najstarszego syna Attyli, wyparli Hunnów, a osiedliwszy się na ich miejscu pomiędzy Cissą a Dunajem, chodzili z wojną na ościenne plemiona germańskie i cesarza wschodniego zmusili do płacenia sobie daniny, przyrzekając wzajemnie nie napaść na granice jego państwa. Cesarz zgodził się na wymaganą daninę, lecz dla pewności iż Ostrogoci dotrzymają słowa, żądał przysłania zakładnika do Konstantynopola. Takim zakładnikiem był *Teodoryk*, syn króla Ostrogotów.

Młody Teodoryk na dworze bizantyńskim bardzo się wykształcił, obcując z ludźmi uczonymi, ale nigdy nie nauczył się pisać, tak, że kiedy był już potężnym monarchą, podpisując się, wodził piórem po początkowych czterech literach swego imienia, wyrzniętych na złotej blaszce.

W 18-ym roku życia Teodoryk powrócił do ojca, a po jego śmierci został królem Ostrogotów w roku 476, to jest w tym samym czasie, kiedy Odowaker przyjął tytuł króla Italii. Wówczas to cesarz wschodni *Zenon* zaprosił go do Konstantynopola i przyjął z wielkimi honorami, a później, wywdzięczając się za pewną przysługę, uznał go za syna, mianował konsulem i dla większego jeszcze uczczenia kazał postawić konny posąg jego przed swoim pałacem.

Ale Teodorykowi niebardzo podobało się na dworze bizantyńskim prosił więc Zenona, aby upoważnił go do zdobycia i zajęcia w jego imieniu Italii. Za jego też zgodą wyruszył z całym swym plemieniem z dzisiejszych Węgier, a pokonawszy wiele trudności, stanął nad pograniczną rzeczką Italii w r. 489. Tu spotkał go Odowaker z licznym wojskiem, lecz, zwyciężony w trzech bitwach, cofnął się do obwarowanej *Rawenny*, która

po trzechletnim oblężeniu poddać się musiała. Odowaker wbrew danemu słowu został zabity.

Teodoryk, zajmąwszy Italię, rozszerzył swe panowanie nad dawnymi prowincjami rzymskimi; Dunaj po Drawę stanowił północną granicę jego państwa. W najświetniejszej swej epoce panował nietylko nad *Italią, Dalmacyą, Panonią i południową Gallią*, lecz i nad wielu plemionami germańskimi. Dlatego też nosił tytuł króla *Gotów i Germanów* i otrzymał od nich przydomek Wielkiego.

Przez ciąg trzydziestoletniego jego panowania wrzawa wojenna nie zakłóciła pokoju Italii; na nowo zakwitły sztuki i nauki, rolnictwo, handel i przemysł. Wprawdzie Rzymianie musieli ustąpić Ostrogotom *trzecią część* swoich gruntów, które posiadali już Herulowie, lecz zachowali swoje prawa, a wszyscy niemal urzędnicy byli Rzymianami. Jedynie tylko do służby wojskowej Teodoryk ich nie dopuszczał. Wojsko składało się z Gotów; uprawę sztuk i nauk pozostawiono Rzymianom. Teodoryk wielce cenił oświatę rzymską, lecz nie dozwalał oświecać się Ostrogotom.

Pomimo, że Teodoryk panował dosyć łagodnie, nie umiał zjednać sobie Rzymian, a gdy do tego przyłączyły się tajemne knowania cesarza wschodniego, zagniewanego za to, że wbrew zobowiązaniu nie uznawał jego zwierzchniej władzy, stał się podejrzliwym i okrutnym. Z błahego powodu kazał uwięzić i udusić bez poprzedniego przesłuchania senatora *Boecyusza*, jednego z najzacniejszych Rzymian, który w więzieniu napisał słynne dzieło: *Pociecha filozofii*. Ten sam los spotkał teścia jego, Symmachusa, za to, że zbyt głośno ubolewał nad dołą *Boecyusza*, zięcia swego.

Teodoryk umarł w roku 526. Zwłoki jego złożono w mauzoleum, które sam sobie zbudował w pobliżu *Rawenny*. Po nim nastąpił wnuk jego, *Alaryk*.

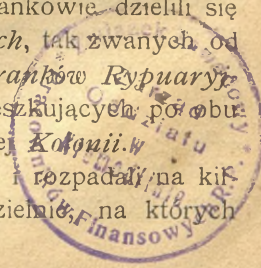
Powtórzenie.

Kto osiedlił się na miejscu Hunnów pomiędzy Cissą a Dunajem? Z jakiego powodu Teodoryk wychowywał się w Konstantynopolu? Jakiej sztuki nigdy się nie nauczył? W którym roku został królem Ostrogotów? Kto go zaprosił do Konstantynopola i uznał za syna? Kto upoważnił Teodoryka do zdobycia Italii? W ilu bitwach zwyciężył Teodoryk Odowakera? Gdzie się schronił Odowaker? Jaka była dola jego? Jak daleko rozciągało się panowanie Teodoryka? Jaki nosił tytuł? Co sprzyjało w tym czasie rozwojowi w Italii sztuk, nauk, rolnictwa, handlu i przemysłu? Czem się zajmowali Rzymianie? czem Ostrogoci? Dlaczego Teodoryk pod koniec życia stał się podejrzliwym i okrutnym? Których dwóch mężów kazał udusić? W którym roku umarł i gdzie został pochowany? Kto po nim nastąpił?

Państwo Franków.—Klodoweusz.

W czwartym stuleciu po Chrystusie przebywali Frankowie po obu stronach środkowego i dolnego *Renu* i posunęli swe siedziby po rzekę *Issel* w dzisiejszej Belgii. Sąsiadami ich byli na południe *Allemanowie*, na wschód *Turyngowie*, na zachód część Gallii, zostająca pod panowaniem Rzymian. Frankowie dzielili się na dwa plemiona: *Franków Salickich*, tak zwanych od rzeki Saali (dziś rzeki Issel), i na *Franków Rypuaryjskich*, to jest nadbrzeżnych, zamieszkujących po obu brzegach *Renu* i w okolicy dzisiejszej *Kolonii*.

Zajmowali się oni rolnictwem i rozpadali na klanasie niezależnych od siebie dzielnic, na których

czele stali królowie. Jedyłą oznaką godności królewskiej były długie, nie obcięte włosy. Królowie posiadali nieograniczoną władzę podczas wojny, lecz w czasie pokoju podlegali zgromadzeniu ludowemu. Z biegiem czasu nabywali oni coraz więcej władzy, a zgromadzenie ludowe, czyli tak zwane *Pole Marcowe*, mniejsze miało znaczenie. Nie pobierali żadnych podatków, opędzali swe potrzeby z dochodów, których im dostarczały osobiste ich posiadłości ziemskie, oraz z podarunków, otrzymywanych podczas corocznego objazdu kraju na wozie, zaprzężonym wołami.

Z powiększeniem się władzy królów wzmożło się znaczenie ich dworzan, na których czele stał marszałek dworu, po łacinie *major domus*. Strzegł on domu i dworu królewskiego, niekiedy zastępował króla, a zawsze był opiekunem małoletniego następcy tronu.

Właściwym założycielem państwa Franków był *Kłodoweusz*, gdyż do jego czasów liczni królowie Franków panowali nad niewielkimi dzielnicami, całkowicie niezależnymi od siebie. Kłodoweusz był wnukiem króla Merwicha czyli *Meroweusza*, który walczył z Attylą na polach Katalauńskich. Od niego ród królów frankońskich otrzymał nazwę *Merowingów*.

Kłodoweusz w 15-ym roku życia został królem jednego z plemion Franków Salickich i wkrótce z błahego powodu wydał wojnę *Syagryuszowi*. Ten po upadku państwa Rzymskiego objął panowanie nad krajem, którym dotąd rządził z ramienia cesarza rzymskiego. Dzielnica Syagryusza rozciągała się od *Sekwany* do *Loary*. Kłodoweusz pokonał go pod *Soissons* (Suasą) w roku 486, to jest w dziesięć lat po upadku Zachodniego państwa Rzymskiego, i zagarnął kraj jego pod swe

panowanie. W dziesięć lat później, to jest w 496 roku, wyruszył przeciw *Allemanom*, którzy napadli na Franków Rypuaryjskich, i pokonał ich pod *Zulpich*, pomiędzy miastami Bonn i Julich, w dzisiejszej prowincyi Nadreńskiej. Podczas tej bitwy uczynił ślub, iż, jeśli ją wygra, przyjmie wiarę chrześcijańską. Gdy odniósł zwycięstwo, przyłączył krainę, zajmowaną przez Allemanów, mianowicie dzisiejsze wielkie księstwo Badeńskie i królestwo Wirtemberskie, do swych posiadłości, i za namową swej małżonki *Klotyldy*, księżniczki burgundzkiej, przyjął chrzest 3-ty w Reims z rąk biskupa *Remigiusza* w roku 496.

Podanie niesie, że, gdy biskup chciał go namaścić, a kapłan, niosący 3-te oleje, nie mógł przecisnąć się przez tłumy pobożnych, gołębica przyniosła w dziobku flaszeczkę z olejem 3-tym. Odtąd namaszczano tym olejem podczas koronacyi w Reims królów francuskich aż do roku 1774.

Wówczas wyznawcy wiary Chrystusowej rozpadli się na dwa wyznania; katolickie, uznające za głowę chrześcijaństwa Ojca 3-go, papieża, przebywającego w Rzymie, i aryańskie, nie uznające jego władzy. Prawie wszystkie plemiona germańskie były aryanami. Klodoweusz na przedstawienie swej małżonki został katolikiem i otrzymał od papieża tytuł króla arcy-chrześcijańskiego, który nosili wszyscy królowie francuscy do roku 1830. Z Klodoweuszem przyjęło chrzest 3-ty 3000 Franków i cała jego rodzina. Taki był początek zaprowadzenia wiary chrześcijańskiej pomiędzy Frankami.

W latach następnych Klodoweusz zdobył *Bretanię* i zniewolił w roku 501 króla *Burgundów* do płacenia sobie daniny. Tak więc posiadał już większą część dzisiejszej Francyi, oprócz części południowej, zostającej pod panowaniem Wizygotów. Niebawem Klodoweusz wydał wojnę królowi *Wizygotów*, pokonał go

zabił własną ręką i zagarnął jego posiadłości, sięgające po góry *Pirenejskie*. Przy wnuku króla Wizygotów pozostał niewielki pas ziemi pomiędzy *Rodanem* a *Pirenejami*, zwany dziś Langwedokiem.

Zdobywszy prawie całą Gallię, postanowił Klodoweusz zagarnąć pod swą władzę wszystkich Franków. Dążąc do tego celu, nie przebierał w środkach: dopuszczał się podstępów i zdrady. Tym sposobem przyłączył do swego państwa Franków Rypuaryjskich i zajął *Kolonję* z całą okolicą. Podobnie postąpił z innymi krewnymi, panującymi w różnych dzielnicach Franków Salickich.

Klodoweusz umarł w *Paryżu*, gdzie wybudował słynną katedrę Najświętszej Panny — „*Notre Dame*“, w roku 511. Założył on wprawdzie wielkie państwo, lecz, nie zważając na następstwa, podzielił je pomiędzy czterech synów.

Powtórzenie.

Gdzie przebywali Frankowie w IV-em stuleciu? Z kim sąsiadowali? Gdzie mieszkali Frankowie Saliccy? gdzie Rypuaryjscy? Czem się zajmowali? Kto stał na ich czele? Co było oznaką godności królewskiej? Jak się nazywało zgromadzenie, ograniczające władzę królów podczas pokoju? Skąd czerpali królowie swoje dochody? Jaki urzędnik dworu nabył z czasem wielkiego znaczenia? Kto był założycielem państwa Franków? Czym wnukiem był Klodoweusz? Komu najpierw wydał wojnę? Kto był Syagryusz? Gdzie Klodoweusz stoczył z nim bitwę? Jaki był jej wypadek? Dlaczego Klodoweusz wyruszył przeciw Allemanom? Gdzie ich pokonał? Jaki ślub uczynił podczas bitwy? Za czyją namową i gdzie przyjął chrzest ś-ty? Co się stało według podania podczas chrztu? Jaki tytuł nadał papież królowi Franków? Ilu Franków przyjęło chrzest z Klodoweuszem? Jaką prowincję przyłączył w latach następnych Klodoweusz do swych

posiadłości? Kogo zmusił do płacenia daniny? Pod czyjem panowaniem pozostawała dotąd południowa część Francji? Jak skończyło się panowanie Wizygotów w południowej Francji? Jaka część Francji przy nich pozostała? Z kim jeszcze wojował Kłodoweusz? Gdzie umarł i w którym roku? Komu powierzył panowanie nad Francją?

Cesarstwo Wschodnie Greckie czyli Bizantyńskie.

Wiadomo, iż po Teodozjuszu rozpadło się cesarstwo Rzymskie na Wschodnie i Zachodnie. Z biegiem czasu cesarstwo Wschodnie przyjęło nazwę cesarstwa Bizantyńskiego — od starożytnego miasta Bizancyum, w którego pobliżu zbudowano Konstantynopol, lub też cesarstwa Greckiego — dlatego, iż przeważnie zaludniali je Grecy.

Po śmierci pierwszego cesarza greckiego, Arkadyusza, panowało kilkunastu cesarzy, lecz pomijamy ich, gdyż niczem się nie odznaczyli; obszerniej za to powiemy o cesarzu *Justynianie* (od 527—565), jednym z najdzielniejszych monarchów bizantyńskich, który zasłynął zarówno dziełami wojennymi, jak i pokojowymi. Pierwszym jego czynem wojennym było pokonanie *Wandalów* w Afryce.

Po śmierci Gejzeryka zmieniły się obyczaje Wandalów do niepoznania. Z dawnych dzielnych, wytrwałych i odważnych wojowników stali się zniewieściami, lubowali się w ciepłych kąpielach, mieszkali w okazałych pałacach, dawali wspaniałe, zbyt liczne biesiady, przyodziewali się w jedwabne szaty i bardziej jeszcze zniedołężnieli, niż Rzymianie, od których przejęli ten sposób życia.

Ostatnim królem Wandalów był Gelimer, który strącił z tronu swego krewnego i sam zajął jego miejsce, co posłużyło cesarzowi Justynianowi za powód do zajęcia jego kraju.

Justynian posiadał wielką sztukę rządzenia, umiał dobierać zdolnych mężów i nimi się posługiwać. Po między innymi pozostawał w jego służbie jeden z największych wodzów swego czasu, *Belizaryusz*, syn wieśniaka trackiego. Zdolnością swą i dzielnością do służył się on z prostego szeregowca gwardyi cesarskiej stopnia naczelnego wodza.

W roku 533 wypłynął Belizaryusz na rozkaz Justyniana z Konstantynopola do Afryki, zmusił do ucieczki nieprzygotowanego do wojny Gelimera, zajął Kartaginę, pokonał ściągnięte pośpiesznie wojska Wandalów i ujął samego króla.

Gdy Gelimer, jako jeńiec, towarzyszył w Konstantynopolu tryumfowi Belizaryusza, nie okazał żadnego znaku rozpaczki, lecz poruszał wargami, mówiąc po cichu: próżność, próżność i wszystko próżność! Cesarz Justynian obszedł się z nim bardzo łaskawie, wyznaczył mu wielkie posiadłości w Azji Mniejszej, w których zdetronizowany król Wandalów dokonał życia. Afryka została przyłączona do państwa Bizantyńskiego.

Justynian, zachęcony tem świetnem powodzeniem, zamierzył uwolnić Włochy z rąk Ostrogotów i przyłączyć do swego państwa. Gdy zatem po śmierci Teodoryka wdowa po nim poszła powtórnie za mąż i zamordowana została przez drugiego swego męża, Justynian postanowił ją pomścić i wysłał Belizaryusza z nielicznem wojskiem do *Sycylii*. Zająwszy Sycylię, Belizaryusz przeprowił się do Włoch i prawie bez oporu

zbliżył się do Rzymu. Ułatwiła mu zwycięstwo ta okoliczność, iż Rzymianie nie sprzyjali Ostrogotom i otworzyli mu bramy Rzymu w roku 536.

Pomimo tego Gotowie nie złożyli broni, obrali nowego króla, *Witygesa*, i zamknęli się w *Rawennie*. Belizaryusz zdobył ją i rozproszył ich hufce. Cesarz Justynian, sądząc, że zdobycie Rawenny położyło kres wojnie z Ostrogotami, pozostawiwszy załogi greckie we Włoszech, odwołał Belizaryusza, który był mu potrzebny do pokonania Persów.

Korzystając z tego, hufce Ostrogotów zgromadziły się pod wodzą *Totilasa* i w przeciągu trzech lat odebrały Grekom zajęte przez nich prowincje. Wówczas po raz drugi posłał cesarz Justynian do Włoch Belizaryusza, ale nie zaopatrzył go w odpowiednie siły wojenne, skutkiem czego wódz ten nie odważył się na prowadzenie wojny zaczepnej i zniechęcony prosił o odwołanie.

Po raz drugi skorzystali z tego Ostrogoci i zajęli resztę Włoch, pozostałą w ręku Greków. Naówczas Justynian posłał drugiego wodza, *Narsesa*, ze znacznie większymi siłami. Narses zmienił teraz sposób prowadzenia wojny, pokonał w Etruryi Totilasa, a lubo Ostrogoci obrali na jego miejsce innego króla, *Tejasa*, zmuszeni zostali do cofnięcia się w okolice góry *Wezuwiusza*, gdzie prawie wszyscy wyginęli.

Tak tedy po dwudziestu latach ciężkiej walki zdobyli Grecy Włochy, lecz objęli w posiadanie kraj, zniszczony wojną i pożogą. Cesarz Justynian zamienił Włochy na prowincję bizantyńską pod nazwą *egzarchatu*. Stolicą jego była *Rawenna*, a pierwszym egzarchą *Narses*.

Justynian świetną po sobie pozostawił pamięć dziełami pokoju. Największą jego zasługą był *kodeks praw*, wydanych różnymi czasy dla państwa Rzymskiego, zebrany przez prawnika *Tryboniana*.

Cesarz ten przyczynił się także do upowszechnienia wyrobów jedwabnych. Wprawdzie już od czasów Augusta znali Rzymianie odzież jedwabną, ale ceniono ją na wagę złota, nosiły ją też tylko bardzo zamożne niewiasty; lecz, gdy później i mężczyźni poczęli jej używać, wychodziły znaczne sumy za granicę państwa Rzymskiego. Na zalecenie Justyniana dwaj misjonarze chrześcijańscy udali się do Chin, przyrzekli się hodowli jedwabników, wyrobowi tkanin jedwabnych i w wydrążonych laskach przynieśli do Konstantynopola jajeczka jedwabnicze. Justynian zaprowadził hodowlę jedwabników w Konstantynopolu i w innych miastach. Prócz tego założył kilka nowych miast i upiększył Konstantynopol wspianiałymi budynkami. Z nich najświetniejszy był kościół S-tej Zofii, arcydzieło architektury bizantyńskiej.

Pomimo tego panowanie Justyniana niewiele wpłynęło na polepszenie stanu państwa Greckiego. W Konstantynopolu wrzały zamieszki, spowodowane współubieganiem się dwóch stronnictw cyrkowych: *Niebieskich* i *Zielonych*, nazwanych od barw, w jakie przybierali się kierownicy wozów. Zaciekłość ich tak była wielka, że nieraz przychodziło do poważnych rozruchów ulicznych, grożących życiu samego cesarza. Niebezpieczne zwłaszcza były niepokoje w dawnych prowincjach perskich. Justynian, znużony ciągłymi wojnami, zgodził się wreszcie na płacenie Persom corocznej daniny.

Powtórzenie.

Kiedy panował cesarz Justynian? Z kim rozpoczął wojnę? Jaka zmiana zaszła z Wandalami po śmierci Gejzeryka? Kto był ostatnim ich królem? Co pobudziło cesarza Justy-

niana do zajęcia kraju Wandalów? Kto był Belizaryusz? W którym roku zniszczył on państwo Wandalów? Co szeptał Gelimer, towarzysząc tryumfowi Belizaryusza? Jak postąpił z nim Justynian? Co zachęciło Justyniana do wypędzenia z Włoch Ostrogotów? Pod jakim pozorem wysłał Belizaryusza do Włoch? Co ułatwiło Belizaryuszowi zwycięstwo? Po zajęciu Rzymu przez Belizaryusza dokąd schronili się Gotowie? Które miasto następnie zdobył Belizaryusz? Dlaczego Justynian odwołał go z Włoch? Pod czyjem dowództwem Ostrogotowie odebrali zajęte przez Greków prowincje i w jakim czasie? Dlaczego Belizaryusz, posłany po raz drugi, nie zdołał pokonać Ostrogotów? Jak skorzystali ponownie Ostrogotowie z nieobecności Belizaryusza? Kto został posłany do Włoch po ustąpieniu Belizaryusza? Kogo pokonał Narses? Jaki był koniec Ostrogotów? Pod jaką nazwą przyłączone zostały Włochy do cesarstwa Bizantyńskiego? Które miasto było stolicą egzarchatu? Kto był pierwszym egzarchą? Co było największą zasługą Justyniana? Pod czym kierunkiem zbierane były prawa? Jaki przemysł zaprowadził Justynian w Grecyi? Kto przyniósł pierwsze jajeczka jedwabnicze? Jaki kościół wybudował Justynian w Konstantynopolu? Co to były stronnictwa Niebieskich i Zielonych? Jakich zamieszek stawały się przyczyną? Jak uspokoił Justynian zamieszki w dawniejszych prowincjach perskich?

Longobardowie. — Papieże.

Longobardowie w czasach najdawniejszych przebywali w północnych Niemczech, na zachód od *Elby*, lecz około połowy VI wieku znajdują się już w Pannonii (zachodniej części Węgier) i toczą ustawiczne walki z *Gepidami*. Około 560 roku królem ich był śmiały, odważny, lecz napół dziki *Alboin*; pokonał on i wytępił Gepidów, zabił własną ręką ich króla, z czaszki jego kazał sobie zrobić puchar i pojął za żonę córkę

jego, piękną *Rozamundę*. Powiadają, że Narses, pierwszy egzarcha grecki, przywołał go do Włoch z następnego powodu:

Zofia, małżonka cesarza Justyna, nienawidziła Narsesa i wymogła na swym małżonku, że go z Włoch odwołał; w odwet za to Narses wezwał Alboina.

W roku 568 Alboin wyruszył na południe z całym swoim plemieniem, dawne siedziby ustąpił swoim sprzymierzeńcom *Awarom*, bez wielkiego trudu zdobył całe północne Włochy po rzekę Tyber. *Pawia* tylko opór mu stawiała. Gdy po trzech latach zdobył to miasto, zamieszkał w niem i uczynił swoją stolicą.

Następcy Alboina zagarnęli niemal całe Włochy. Przy Grekach pozostała tylko *Wenecya*, *księstwo Rzymskie* i *Neapolitańskie*, południowa Kalabrya oraz okolice Rawenny, w której przebywał egzarcha grecki.

Przybycie Longobardów do Włoch uważać należy za koniec wędrówki narodów. W tej epoce panowali w Hiszpanii Wizygotowie, w Gallii Frankowie, w Brytanii Saksonowie i Anglowie, w górnych i środkowych Włoszech Longobardowie, w dzisiejszej Bawaryi Allemanowie, w środkowych Niemczech Turyngowie. Oba te plemiona germańskie uznawały zwierzchnictwo Franków; niezależnymi byli tylko Saksonowie, zamieszkujący północne Niemcy po rzekę Elbę. Poza Elbą osiedliły się już plemiona słowiańskie.

Longobardowie mniej byli wykształceni, niż Ostrogoci; postępowali z Rzymianami bardzo surowo, obchodzili się z pokonanym ludem rzymskim prawie jak z niewolnikami

Po zgonie Alboina i jego syna rządziło 36 znakomych Longobardów, poczem znów obrano króla. Ten

pojął za żonę księżniczkę bawarską, katoliczkę. Longobardowie byli wyznania *aryańskiego*, dlatego nie sprzyjali papieżowi, głowie kościoła katolickiego; lecz, gdy księżniczka bawarska po śmierci swego pierwszego męża poślubiła *Agilulfa*, obranego przez Longobardów na króla, i namówiła go do przyjęcia wiary katolickiej, znaczenie papieża ogromnie wzrosło. Papież posiadał już wówczas wielkie majątki ziemskie, przynoszące znaczne dochody, których nie szczędził na obronę Rzymu podczas napadu Longobardów, czem zjednał sobie wielkie poważanie nie tylko w Rzymie, lecz i w całym Włoszech.

Najznakomitszym papieżem w tych czasach był *Grzegorz Wielki* (od 596 - 604). Pozyskał on dla kościoła katolickiego Longobardów, Anglo - Saksonów, a ponieważ poprzednio już przyłączyli się do kościoła katolickiego Frankowie i Wizygoci, zatem Rzym, przedstawszy być stolicą wszechwładnego państwa, stał się stolicą *religijną* i *duchową* całej zachodniej Europy.

Powtórzenie.

Gdzie przebywali Longobardowie w czasach najdawniejszych? Gdzie mieszkali w połowie VI wieku? Z kim walczyli? Kto był ich królem w czasach, o których mowa? Kogo pokonał Alboin? Kto miał go przywołać i z jakiego powodu? W którym roku Alboin przybył do Włoch? Komu ustąpił dawne swe siedziby? Które miasto stawiało mu opór? Gdzie Alboin obrał stolicę? Która część Włoch pozostała przy Grekach? Które narody przebywały w tej epoce w Hiszpanii? które w Brytanii, środkowych Włoszech? Które plemiona germańskie zależały od Franków? Które plemię zupełnie było niezależne? Które plemiona osiedliły się poza Elbą? Jak postępowali Longobardowie z Rzymianami? Jakiego byli wyznania? Kto rządził Longobardami po śmierci Alboina i syna jego? Z jakiego powodu król Longobardów przyjął wiarę katolicką? Co przyczyniło się do powiększenia znaczenia

papieża we Włoszech? Który papież był najznakomitszy w tych czasach? Które narody wyznawały wówczas wiarę katolicką? Czem był teraz Rzym?

Merowingowie.

Synowie Klodoweusza rozszerzyli granice państwa nowymi podbojami: zdobyli *Turyngię*, *Burgundję*, *Prowancyę*, pokonali *Bawarów*, lecz pozostawili im dawnego króla. Zatem około 540 roku Merowingowie panowali nad całą *Gallią*, dawną *Germanią* po góry Harcu i rzekę Salę a na południe po góry Alpejskie.

Po śmierci braci ostatni z synów Klodoweusza, *Lotaryusz*, sam jeden władał tem obszernem państwem, lecz umierając, podzielił je znów pomiędzy trzech synów, z których jeden panował nad *Austrazją*, krajami niemieckimi, leżącymi na wschód poza Renem, drugi nad *Neustrją*, to jest krajami romańskimi, leżącymi w dawnej Gallii, trzeci nad *Burgundją*, która później przyłączona została do Austrazji.

Smutne to były czasy: królowie Austrazji i Neustrji walczyli ustawicznie ze sobą przez lat pięćdziesiąt. Szczególniej okrutne były walki, które toczyły ze sobą małżonki tych królów, Brunehilda i Fredegonda. Brunehilda chciała przekazać Austrazję swoim prawnukom, lecz znalazła opór u wielkich panów, zatem Lotaryusz II-gi królował znów nad obu zjednoczonymi częściami. Brunehilda, oskarżona o przyczynienie się do śmierci dziesięciu królów, została skazana na śmierć haniebną.

Pośród tych ustawicznych wojen osłabła powaga i znaczenie królów z domu Merowingów. Zniechęciw-

szy się do rządzenia w tak trudnych okolicznościach, powierzyli sprawę państwa *marszałkom dworu*, którzy z początku zawiadywali jedynie dobrami królewskimi, później stawali na czele wojska podczas wojny, a w razie pokoju posiadali władzę królewską; królowie zaś pędzili życie na zabawach i sutych biesiadach,—stad też zowią się *królami-próżniakami* (rois fêneants).

Ci królowie ukazywali się publicznie raz tylko na rok, podczas pola marcowego; tak się nazywało zgromadzenie ludowe. Naonczas, według dawnego zwyczaju, król, którego szaty pokrywały długie jasne włosy, jechał na wozie, zaprzężonym czterema wołami; obok postępował pieszo wieśniak, poganiający woły. Gdy król zbliżył się do podwyższonego miejsca, schodził z wozu i zasiadał na złotym tronie ojców swoich; przy nim stawał marszałek dworu z obnażonym mieczem w rękę i wykonywał w jego imieniu wszystkie obowiązki królewskie.

Po śmierci Lotaryusza II-go bardzo często walczyli ze sobą marszałkowie Austrazji i Neustrii, wreszcie *Pipin z Herystalu*, marszałek dworu Austrazji, pokonał w roku 687 króla i marszałka Neustrii. Nie stracił wprawdzie z tronu króla Neustrii, ale w obu królestwach rządził samowładnie, i odtąd urząd marszałka dworu przechodził z ojca na syna. Pipin więc był założycielem dynastji Pipinidów.

Syn jego, Karol Martel, odniósł świetne zwycięstwo nad Arabami pod Poitiers w roku 732. Walka to była straszna. Przez sześć dni zacięta toczyła się bitwa, a gdy siódmego dnia Karol pchnął do boju opancerzone swe hufce, lekko uzbrojeni Arabowie oprzeć się im nie mogli i zaledwie dotrzykali do nocy. Kiedy Karol nazajutrz chciał wznowić walkę, doniesiono mu, iż Arabowie opuścili obóz, pozostawiając w rękach Franków ogromne łupy, i powrócili do Hiszpanii. Karol otrzymał zaszczytny przydomek Młot, to jest Martel.

Po śmierci króla Austrazji Karol Martel panował jeszcze przez lat cztery, a po jego zgonie państwo Franków rozpadło się pomiędzy dwóch marszałków dworu: Karloman zajął *część wschodnią*, Pipin Mały *zachodnią*. Ale, gdy po sześciu latach Karloman wstąpił do klasztoru, Pipin objął znów rządy nad obu częściami, wszakże nie nosił jeszcze tytułu króla.

Pipin, zasłużony na poważanie i miłość ludu, polecił zapytać się papieża, kto jest właściwie królem: czy ten kto, nie zajmując się sprawami państwa i pędząc życie w beczynności, nosi tylko tytuł, czy też ten, kto zarówno na wojnie, jak w pokoju, znosi troski i kłopoty panowania. Papież odrzekł, iż ten zasługuje na godność królewską, kto istotnie rządzi krajem.

• Gdy tedy Pipin na zgromadzeniu ludu powtórzył słowa papieża, Frankowie zawołali jednogłośnie: *głos to nieba!* Podnieśli go na znak czci, obeszlili z nim trzy razy naokoło pole i posadzili na tronie Merowingów. Ostatniemu królowi z rodu Merowingów *ostrzyżono włosy* i osadzono go w klasztorze. Tak więc w roku 752 ród Pipinidów zasiadł na tronie Francji.

Wkrótce Pipin wywzajemnił się papieżowi za otrzymaną przysługę, albowiem, kiedy król Longobardów zdobył posiadłości greckie we Włoszech i zagrażał Rzymowi, papież *Stefan II* udał się do Pipina, koronował go wraz z dwoma synami i prosił o pomoc. Tego samego roku Pipin wyruszył z wojskiem do Włoch, zmusił króla Longobardów czyli Lombardów do ustąpienia papieżowi zabranych Grekom prowincji i otrzymał zapewnienie, iż nie będzie więcej niepokoił Rzymu.

Wszakże, zaledwie odjechał, wiarołomny król, podsunąwszy wojska pod Rzym, począł go oblegać. Na prośbę papieża Pipin przybył powtórnie do Włoch, a odebrawszy część Egzarchatu Longobardom, *ofiarował* go papieżowi. Prowincya ta, ciągnąca się na pobrzeżu morza Adryatyckiego, od rzeki Po do Ankony, stała się *sawiąszkiem* późniejszego Państwa Kościelnego. Pipin otrzymał od papieża tytuł *patrycyusza rzymskiego* i z tego powodu uważał się za obowiązane do opiekania się Rzymem i Kościołem. Umarł w roku 768.

Powtórzenie.

Które kraje zdobyli synowie Klodoweusza? Który z synów Klodoweusza sam jeden panował nad państwem Franków? Pomiedzy ilu synów podzielił Lotaryusz państwo? Jak się odtąd nazywały części państwa Franków? Przez ile lat trwały walki pomiedzy królami Austrazyi i Neustrzyi? Które królowe w tych czasach pozostawiły smutną pamięć po sobie? Kto panował nad zjednoczonym państwem Franków? Co było następstwem tych ustawicznych wojen? Kto właściwie rządził wówczas państwem? Kiedy królowie ukazywali się publicznie? Kto był założycielem dynastyi Pipinidów? Jakie zwycięstwo odniósł syn Pipina, Karol, i jaki otrzymał przydomek? Przez ile lat rządził Karol Martel po śmierci króla Austrazyi? Pomiedzy ilu synów podzielił państwo? Za czyją radą Pipin przyjął tytuł króla? Jaki był los ostatniego króla z rodu Merowingów? W którym roku Pipinidowie zasiedli na tronie Francyi? Jaką przysługę uczynił Pipin papieżowi? Dlaczego Pipin uważał się za obowiązane do obrony Rzymu i papieża? W którym roku umarł?

Zaprowadzenie wiary chrześcijańskiej w Niemczech. — Ś-ty Bonifacy.

Jedne plemiona germańskie były już *chrześcijanami*, zwłaszcza te, które zajęły prowincye państwa

Rzymskiego, — lecz drugie, odleglejsze, trwały jeszcze w wierze pogańskiej i czcili swych bożków w odwiecznych lasach. Szczególniej przywiązani byli do pogaństwa *Fryzowie, Saksonowie i Hessowie*.

Począwszy od VII wieku przybywali w te strony pobożni kapłani z *Irlandyi i Anglii*, gdzie wiara chrześcijańska zapuściła już głębokie korzenie. Takimi byli misjonarze: Kolumban, Gallus, Kilian i inni; szczególnie zaś Anglik *Winfryd*, współczesny Karolowi Martelowi i Pipinowi, którzy usiłowania jego ze wszech miar popierali.

Winfryd, stanąwszy na pobrzeżu Germanii, wziął kij pątniczy w rękę, a chodząc od sioła do sioła, od chaty do chaty, narażając się na głód, pragnienie i różne niebezpieczeństwa, głosił wszędzie słowo Boże. Gdy Fryzowie nie chcieli słuchać nauk świątobliwego kapłana, udał się do *Bawarów i Turyngów*, wszędzie roznosząc światło prawdziwej wiary, i znów powrócił do Fryzów, a znalazłszy ich i tym razem obojętnymi na swe słowa, przyszedł do *Hessów*, którzy w znacznej liczbie przyjęli chrzest święty i porzucili bożków pogańskich.

Winfryd na uwieńczenie rozpoczętego dzieła założył w Niemczech *pierwszy klasztor* chrześcijański w pobliżu Marburga i udał się do Rzymu. Papież przyjął go łaskawie, zachęcił do wytrwania w rozpoczętem dziele, wyświęcił na biskupa i nadał mu imię *Bonifacego*.

Pokrzepiony na duchu Bonifacy, powróciwszy do Niemiec, zaszedł do Hesyji, ale przekonał się, że wielu nowochrześciców wróciło do pogaństwa. Zasmucony, lecz nie zrażony tem, z całą żarliwością zebranemu lu-

dowi prawił po raz drugi o Bogu, Stwórcy wszechświata, i o Zbawicielu, który miłością swą odkupił grzeszników. Wszyscy słuchali go z wielką uwagą, lecz nie dowierzali; opodal bowiem stał ogromny, rozłożysty dąb, poświęcony bożkowi *Donnerowi*. Ś-ty Bonifacy, chcąc przekonać, jak błahą jest wiara pogańska, zażądał siekiery. Hessowie, domyślając się jego zamiaru, spojrzeli nań z oburzeniem, poczęli szemrać, ściślej szem otaczać go kołem i coraz groźniejszą przybierali postawę; rozsądniejsi wszakże z pośród nich powstrzymali resztę, mówiąc, że bożek sam się pomścić zdoła i ukarze zuchwałego śmiałka.

Świątobliwy kapłan, wznosząc oczy ku niebu, cichą szepcząc modlitwę, odważnie zbliżył się do dębu i wymierzył cios siekierą. Paganie osłupieli, widząc, że bożek obojętnie znosi taką zniewagę. Z każdym uderzeniem żelaza malała ich wiara, a gdy dąb runął z trzaskiem na ziemię, rozwiąta się do szczytu i wszyscy Hessowie ochoczo przyjęli chrzest święty. Na miejscu, w którym niedawno stał dąb rozłożysty, wystawił Ś-ty Bonifacy kościół chrześcijański pod wezwaniem Ś-go Piotra.

W nagrodę za tak wielkie zasługi dla Kościoła papież wyniósł Ś-go Bonifacego na godność arcybiskupa i upoważnił do zamieszkania w *Moguncyi*; ale bogobojny kapłan, pełen poświęcenia dla sprawy Bożej, postanowił jeszcze nawrócić upartych Fryzów i w sędziwym wieku raz jeszcze ich odwiedził. Tu spotkała go śmierć męczeńska.

Zwłoki Ś-go Bonifacego złożono w klasztorze, który sam zbudował w *Fuldzie*.

Powtórzenie.

Wylicz plemiona germańskie, które wyznawały już wiarę chrześcijańską. Które plemiona trwały jeszcze w pogaństwie? Od którego wieku przybywali angielscy i irlandcy misjonarze do Niemiec? Wymień nazwiska kilku misjonarzy angielskich. Jak się nazywał najzarliwszy misjonarz tego kraju? Dokąd naprzód się udał? W której okolicy Niemiec największe miał powodzenie? Gdzie zbudował pierwszy kościół chrześcijański? Jakie otrzymał imię od papieża? Dokąd powrócił? Czem przekonał Hessów o bezsilności bożków pogańskich? Gdzie założył pierwsze arcybiskupstwo? Gdzie i jaką śmiercią zginął? Gdzie złożono jego zwłoki?

Arabowie. — Mahomet.

Arabia zajmuje obszerny półwysep, położony na wschód morza Czerwonego. Z dawien-dawna mieszkali tu Semic, których ludy wschodnie nazywały Arabami, to jest mieszkańcami zachodu, a ludy europejskie Saracenami, to jest mieszkańcami wschodu.

Arabowie nie stanowili nigdy jednego narodu, rozpadali się na różne plemiona, które częstokroć żyły ze sobą w niezgodzie, a nadto dzielili się na koczowników, zmieniających ustawicznie miejsce swego pobytu, zwanych Beduinami, i na Arabów osiadłych w miastach. Beduini, których całym mieniem były konie i wielbłądy, uważali się za wyższych od mieszkańców miast, jako późniejszych przybyszów.

Najznakomitszemi miastami w Arabii były Mekka i Medyna niedaleko morza Czerwonego, oraz Aden i Mokka na wybrzeżu Jemen. Od czasów fenickich słynęły one z handlu wonnościami i korzeniami. Z tej to nieznaney krainy wyłoniły się nagle, niespodziewanie plemiona arabskie i jak straszny huragan obaliły istniejące państwa, a na ich gruzach utworzyły nowe.

Do czasów Mahometa Arabowie wielbili gwiazdy, przybywali do Mekki dla oddania czci *czarnemu ka-*

mieniowi, umieszczonemu we wschodniej części świątyni, Kaabą zwanej. Straż nad Kaabą trzymało plemię *Koreiszytów*, stąd też miało wielkie poważanie u Arabów. Z tego plemienia pochodził *Mahomet*, założyciel nowej wiary.

Mahomet, podróżując jako kupiec, poznał różne religie, a gdy pojął za żonę bogatą wdowę Kadyszę, oddał się rozmyślaniom i nieraz spędzał dnie całe na górze Kora, gdzie miał mu objawić się archanioł Gabryel.

W roku 611 wystąpił Mahomet publicznie, mówiąc, że jest *prorokiem* jedyne Boga. Twierdził, że Bóg powołał go, aby w swym bałwochwalczym narodzie głosił nową wiarę. Z początku nie znalazł posłuchania u swoich, a tak licznych miał nieprzyjaciół, że musiał uciekać z Mekki do Medyny. Ucieczka ta nastąpiła w roku 622, dnia 16 lipca, i zowie się *Hedżra*. Od niej liczą lata mahometanie. Podczas tej ucieczki Mahomet położył kamień węgielny pierwszej modlitewni, zwanej po arabsku *meidżyd*, skąd bierze początek wyraz meczet, używany dla oznaczenia świątyn mahometańskich.

W Medynie Mahomet zjednał sobie licznych stronników, a gdy powrócił do Mekki, pokonał nieprzyjaciół, usunął z Kaaby posągi bożków pogańskich, ale otoczył ją czcią wielką; zatem Kaaba i nadal pozostała główną świątynią Arabów. Niebawem tak dalece rozszerzyła się jego nauka, że, gdy umarł w r. 632, cała niemal Arabia wyznawała już wiarę mahometańską.

Po śmierci Mahometa zebrano naukę jego, zwaną *Islamem*, to jest poddaniem się, w oddzielnej księdze, noszącej miano *Koranu*. Główną zasadą jego nauki jest *monoteizm*, to jest wiara w jednego Boga, a głó-

wnem hasłem: „Jeden jest Bóg, a Mahomet jego prorokiem.” Według Koranu największą zasługę ma ten, kto w walce z niewiernymi śmierć poniesie.

Po zgonie Mahometa obrany został *następcą*, to jest *kalifem*, teść jego Abu-Bekr. Ukończył on podbój Arabii i wysłał wodza swego z licznem wojskiem do Azji. Po dwuletniem jego panowaniu został kalifem *Omar*. Rządził on lat dziesięć (do roku 644). podbił w Azji państwo *Sassanidów*, cesarzom bizantyńskim zabrał większą część *Syryi*, zdobył *Egipt* i kraje przyległe.

Kalifowie byli zarazem kapłanami, nigdy nie wychodzili na wojnę, lecz wysyłali swoich wodzów. Gdy wódz Omara, *Amru*, zdobył Egipt, kazał się spytać kalifa, co ma począć z biblioteką aleksandryjską, na co ten odpowiedział, żeby ją spalił, gdyż to, co się w niej znajduje, albo mieści się w Koranie, a wówczas biblioteka jest zbyteczna, albo też przeczy Koranowi, a wówczas jest szkodliwa. Amru rozdał rękopisy biblioteki właścicielom kąpieli miejskich, którzy przez sześć miesięcy ogrzewali nimi wodę.

Po śmierci Omara obrano kalifem sekretarza Mahometa, *Otmara*. Szedł on w ślady swego poprzednika, wojował w Azji i w Afryce, ale został zabity w roku 656. Po nim panował zięć Mahometa, *Ali*. Przeciwnikowi niemu powstał wódz Moawia z rodu *Omajadów*, zabił go, zasiadł na tronie kalifów i przeniósł stolicę z Mekki do *Damaszku*.

Powtórzenie.

Gdzie leży Arabia? Jakie plemię ją zamieszkuje? Dlaczego Arabowie noszą dwie nazwy? Jak się dzielili Arabo-

wie? Dlaczego Beduini gardzili mieszkańcami miast? Jakie były najznacniejsze miasta w Arabii? Z czego słynęły? Na czym polegała wiara Arabów do czasów Mahometa? Co to była Kaaba? Kto trzymał straż nad Kaabą? Z jakiego plemienia pochodził Mahomet? Czem się zajmował za młodu? Kto miał się mu ukazać? Jak się zowie ucieczka Mahometa i jakie ma znaczenie u mahometan? Co znaczy wyraz „meczet“? Jak postąpił Mahomet, powróciwszy z Medyny do Mekki? W którym roku umarł? Jak się zowie jego nauka? Jak się zowie księga święta mahometan? Co jest zasadą wiary mahometańskiej? Co znaczy wyraz „kalif“? Kto panował po Mahomecie? Kto nastąpił po Abu-Bekrze? Jakie zdobycze dokonane zostały za czasów Omara? Który wódz zdobył Egipt? Jak postąpił z biblioteką aleksandryjską i dlaczego? Kto był trzecim kalifem i jak zakończył życie? Kto powstał przeciwko Alemu?

A r a b o w i e .

(Ciąg dalszy).

Dynastia Omajadów utrzymała się na Wschodzie przez całe stulecie, do roku 750. Pochodziło z niej trzynastu kalifów, którzy bardziej jeszcze podnieśli potęgę Arabów. Granice tego kalifatu sięgały poza rzekę *Indus*, góry *Kaukazkie*, morze *Kaspijskie* i jezioro *Aralskie*, a w Afryce aż do oceanu Atlantyckiego.

Powodzenie tak dalece ośmieliło Arabów, iż postanowili zdobyć Konstantynopol. Istotnie wielkie niebezpieczeństwo groziło stolicy cesarzów bizantyńskich. Arabowie oblegali ją przez lat siedm od strony morza i lądu, lecz, gdy cała ich flota spłonęła od ognia greckiego, wynalezionej przez mnicha *Kallinikosa*, a jednocześnie stutysięczne ich wojska lądowe dziesiątkowały głód i zaraza, cofnąć się musieli w roku 668.

Za piątego kalifa z tegoż rodu, Walida, wódz *Muza* zdobył całą północną Afrykę do oceanu Atlantyckiego. Wezwany na pomoc przez pewną część Wizygotów, wysłał do Hiszpanii podkomendnego swego, *Tarika*, z dwunastotysięcznym oddziałem wojska. Tarik wylądował na skale, po arabsku Gebel, którą od-tąd nazywano po arabsku Gebel al Tarik, to jest skałą Tarika, z czego powstała dzisiejsza jej nazwa, Gibraltar. Pokonał on króla Roderyka w siedmiodniowej bitwie pod *Xeres (Heres) de la Frontera*, lecz następnie obrócił swój oręż na Wizygotów i zdobył wielką część Hiszpanii. Wizygoci cofnęli się *w góry*. Po zdobyciu Hiszpanii Arabowie przekroczyli Pireneje, chcąc zawojować Francję, lecz, jak wiadomo, zostali pokonani przez Karola Martela pod Poitiers w roku 732 i cofnęli się do Hiszpanii.

W tym czasie w samym kalifacie zaszły wielkie zmiany. Przeciwno ostatniemu kalifowi z rodu Omajadów powstał *Abdul-Abbas*, wywodzący ród swój od stryja proroka i zasiadł na tronie kalifów. Aby utrwalić swe panowanie, kazał on wytępić cały ród Omajadów, z którego jeden tylko *Abderraman* ratował się ucieczką. Zbiegł on do Hiszpanii w roku 756 i tam założył niezależny kalifat, którego stolicą była *Korduba*.

Za panowania jego następców kalifat Korduby osiągnął nadzwyczajnej świetności. Kalifowie popierali nauki i sztuki, względni byli dla chrześcijan, za niewielką opłatą dozwolali im wyznawać wiarę chrześcijańską, używać swego języka i rządzić się swemi prawami. Przez długi czas kalifat Korduby słynął w Europie z nauk i sztuk, a kto chciał otrzymać wyższe wykształcenie, udawał się do szkół arabskich. Ówczesne miasta arabskie w Hiszpanii słynęły bogactwem, wielkością i pięknnością. Korduba liczyła do 200,000

domów, 900 łaźni publicznych, 70 bibliotek i wielką liczbę świątyń różnych wyznań, nie wyłączając kościołów chrześcijańskich. Również wspaniałą była Grenada: liczyła ona do pół miliona mieszkańców. Do najświetniejszych pomników architektury arabskiej z owych czasów należy meczet w Kordubie i Alhambra w Grenadzie.

Niemniej słynny był kalifat wschodni za czasów Abbasydów. Budził on podziw świata swą oświatą i cywilizacją, lecz doszedł największej świetności za czasów Harun-al-Raszyda, współczesnego Karolowi Wielkiemu. Kwitły tu sztuki i nauki. Z rolnictwa i ogrodnictwa słynęła część Syryi, Persyi, Afryka północna; słusznie też porównywano je do rajy ziemskiego. W kalifacie powstawały bogate miasta, budzące podziw wspaniałymi pałacami, ozdobnemi studniami. Wodociągi sprowadzały wodę z dalszych okolic, a olbrzymie budynki, zwane karawanserajami, służyły za domy zajezdne dla kupców, przybywających z różnych stron świata. Stolica kalifatu, Bagdad, większa była od Konstantynopola, a jeszcze większe od niej miały być miasta Damaszek, Bassora i inne. Miasta łączyły szerokie gościńce, po których dążyły w różne strony ogromne karawany z objuczonymi wielbłędami.

Powróćmy do Wizygotów w Hiszpanii. Wizygoci, chroniąc się przed Arabami, zbiegli w góry, gdzie założyli królestwo Nawarry i Asturyi, zwane też królestwem *Leonu*. Z biegiem czasu pomieszali się z krajowcami, przyjęli język romański i stali się Hiszpanami.

Powtórzenie.

Ile lat panowała dynastia Omajadów? Ilu kalifów z niej pochodziło? Jakie były wówczas granice kalifatu? Dlaczego Arabowie nie zdobyli Konstantynopola? Za którego kalifa zdobyto północną Afrykę? Kto wezwał Arabów do Hiszpanii? Skąd pochodzi nazwa Gibraltar? Kogo i gdzie pokonał Tarik? Jaka dola spotkała Wizygotów? Jaki kraj chcieli zagarnąć Arabowie po zdobyciu Hiszpanii? Jak się zakończyła wyprawa na Francję? Jakie zaszły w tym czasie zmiany w kalifacie? Kto stracił z tronu ostatniego kalifa

z rodu Omajadów? Kto ocalał z tego rodu i dokąd zbiegł? Jakie miasto było stolicą kalifatu, założonego przez Abderramana? Czem słynął kalifat Korduby za jego następców? Czem słynęły wówczas miasta arabskie w Hiszpanii? Jakie istnieją dotąd zabytki architektury arabskiej? Za czyich czasów doszedł kalifat wschodni do największej świetności? Które części tego kalifatu zwano rajem ziemskim? Z jakim miastem porównać można było Bagdad? Które miasta były większe od niego? Które królestwo założyli w Hiszpanii Wizygoci? Na jaki naród z czasem się zamienili?

Karol Wielki.

Po śmierci Pipina objęli rządy kraju dwaj jego synowie: *Karol i Karloman*. Karloman pojął za żonę córkę *Dezyderyusza*, króla Longobardów, a gdy w kilka lat później zakończył życie, pozostali po nim dwaj synowie powinni byli według przyjętego zwyczaju panować po ojcu. Ale Karol, nie zważając na ich prawa, zagarnął ziemie Karlomana i za zgodą wielkich panów sam jeden począł rządzić obszernem państwem Franków.

Oburzona tem wdowa po Karlomanie uprosiła ojca swego, Dezyderyusza, aby nakłonił papieża do namaszczenia jej synów na królów frankońskich; a kiedy papież nie chciał tego uczynić, Dezyderyusz, podsunąwszy wojska pod Rzym, czynił przygotowania do oblężenia. Zagrożony papież zawiadomił o tem Karola; ten z licznem wojskiem bezzwłocznie przeszedł przez Alpy, zajął całą Lombardye, zdobył Pawię, strącił Dezyderyusza z tronu i zamknął go w klasztorze, a państwo Longobardów przyłączył do królestwa Franków i koronował się *żelazną koroną* Longobar-

dów. Korona ta zwała się żelazną dlatego, iż, aczkolwiek była złota, mieściła wewnątrz cieniutką obrączkę żelazną, wykutą z gwoźdźcia krzyża świętego. Odtąd Karol nosił tytuł króla *Franków* i *Lombardów*, to jest Longobardów.

Najuciążliwszą ze wszystkich wojen była wojna z *Saksonami*, którzy, trwając w pogaństwie, napadali na posiadłości Karola i nie dawali mu chwili pokoju. Król Franków, chcąc się z tej strony ubezpieczyć, ściągnął wojska, wkroczył do kraju Saksonów, zburzył ich fortecę Eresburg i posąg ich bożka. Krok ten stanowczy tak przeraził pograniczne plemiona saksońskie, iż poddały się i przyrzekły uległość. Lecz, gdy Karol wyruszył do Włoch i Hiszpanii, Saksonowie dwukrotnie powstałi pod wodzą *Widukinda*, zostali wszakże pokonani i zniewoleni do uznania poprzednich zobowiązań.

Gdy wkrótce potem Karol zażądał, żeby Saksonowie przysłali posiłki wojenne na wyprawę na Słowian, ci napadli z nienacka na Franków i pokonali ich w pobliżu *Hanoweru*. Dla pomszczenia tej klęski Karol wyruszył z silnem wojskiem, zwyciężył Saksonów i 4500 *bezbronnych* jeńców śmiercią ukarał. Wówczas to Widukind ponownie stanął do walki, ale, pobity pod miastem *Detmold*, musiał się upokorzyć i przyjął chrzest święty. Wojna ta z wielu przerwami trwała przez lat trzydzieści. Karol dla utwierdzenia i rozszerzenia wiary chrześcijańskiej w ziemi Saksonów ufundował osiem biskupstw.

W czasie wojny z Saksonami, gdy Karol przebywał na sejmie w Paderbornie w roku 777, przybyło poselstwo z Hiszpanii od jednego z królów arabskich, pro-

szące go o pomoc przeciwko drugiemu królowi. Ulegając temu wezwaniu, Karol wyruszył do Hiszpanii, zdobył *Saragossę* i osadził na tronie wygnanego króla; miał już nawet przekroczyć rzekę Ebro dla dalszych podbojów, gdy nowe powstanie Saksonów zniewoliło go do odwrotu. Kiedy przechodził przez Pireneje, Baskowie napadli na jego straży tylną w dolinie *Roncevalles* (Rąsewał). Zginął tu słynny w podaniach *Roland* hrabia Bretanii. Po tej wyprawie Karol przyłączył do swego państwa część Hiszpanii pomiędzy rzeką Ebro a Pirenejami, pod nazwą *Marchii Hiszpańskiej*.

Ze wszystkich książąt niemieckich jeden tylko *Tassillo*, książę bawarski, nie uznawał władzy króla Franków, burzył przeciwko niemu innych książąt i, jak mówi, zachęcał *Awarów* do napadu, za co, oskarżony o zdradę, został skazany na śmierć przez sejm frankoński. Karol darował mu życie, ale zamknął go w klasztorze a Bawaryę przyłączył do swego państwa.

Awarowie, plemię pochodzenia tatarskiego, zajmowali krainę, opróżnioną przez Longobardów, pomiędzy Cissą i Dunajem, skąd często robili wycieczki na Bawaryę i pograniczne z nią ziemie. Karol, chcąc położyć kres ich napadom, zebrał liczne wojsko i trzema kolumnami posunął się do rzeki Raaby. Ale z Awarami była trudna sprawa: unikali stanowczej bitwy, a w razie niebezpieczeństwa chronili się do obwarowanych obozów w postaci krzyża. Nie można było zatem przewidzieć, kiedy wojna się ukończy; lecz, gdy w roku 796 syn Karola, *Pipin*, natarł na obóz Awarów pomiędzy Cissą a Dunajem, zniósł i rozproszył ich, nie było już mowy o tem plemieniu, które przez lat 200 było postrachem wschodu i zachodu. Przestrzeń kraju od rzeki Ens do Raaby została wcielona do państwa Franków pod nazwą *Marchii Wschodniej* i zaludniona niemieckimi kolonistami. Karol walczył jeszcze z Duńczykami i Słowianami i na ich pograniczu utworzył *Marchię Północną*.

Państwo Karola sięgało obecnie od rzeki *Eidery* do rzeki *Ebro* w Hiszpanii i rzeki *Liris* w południowych Włoszech, a od morza *Niemieckiego* i oceanu Atlantyckiego po rzekę *Elbę*, *Salę* i *Raabę*.

Panując nad królestwem, przypominajacem obszarem cesarstwo Rzymskie, pomyślał Karol o przyjęciu tytułu cesarza rzymskiego, do czego wkrótce nadarzyła się sposobność. Papież Leon III-ci, doświadczony wielu przykrości od nieprzychylnych mu ludzi, udał się do króla Franków, prosząc go o opiekę. Jakoż Karol wysłał naprzód silny oddział wojska, poczem sam przybył do Rzymu i ukarał niechętnych papieżowi. Gdy tedy król Franków w roku 800 na Boże Narodzenie, klęcząc przed wielkim ołtarzem, gorące zasyłał modły, zbliżył się papież, włożył mu na skronie złotą koronę i powitał tytułem *cesarza rzymskiego*. Obecny lud powtórzył słowa papieża przy odgłosie trąb i dzwonów.

Tytuł cesarza rzymskiego zobowiązywał Karola do opiekowania się całym światem chrześcijańskim.

Powtórzenie.

Kto panował po Pipinie? Jaka królowna była żoną Karlomana? Kto po śmierci Karlomana powinien był panować w jego dzielnicy? Kto zagarnął dzielnicę Karlomana? Do kogo udała się o pomoc wdowa po Karlomanie? Czego żądała? Co uczynił Dezyderyusz, gdy papież nie chciał namaścić synów Karlomana na królów frankońskich? Kogo prosił papież o pomoc? Jak postąpił Karol z Dezyderyuszem? Jaki przyjął tytuł? Dlaczego koronę Longobardów zwano koroną żelazną? Jaka wojna była najuciążliwsza dla Karola? Jaką fortecę zdobył Karol? Pod czyją wodzą powstali Saksonowie podczas nieobecności Karola w Niemczech? Pod jakim miastem napadli Saksonowie na Franków? Jakiego okrucieństwa dopuścił się Karol z Saksonami? Gdzie został pokonany Widukind? Ile lat trwała wojna z Saksonami? Ile biskupstw

utundował Karol w ziemi Saksonów? W którym roku przybyło poselstwo z Hiszpanii i czego żądało? Jakie miasto zdobył Karol w Hiszpanii? Co zniewoliło go do powrotu? Gdzie zginął słynny Roland? Jaka część Hiszpanii nazywała się Marchią Hiszpańską? Za co księżę bawarski Tasillo skazany został na śmierć? Jak go ułaskawił Karol? Gdzie przebywali Awarowie? Na jakie kraje napadali? Dlaczego trudno było z nimi wojować? Kto ich pokonał? Jaką nową marchię utworzył Karol? Z jakimi plemionami jeszcze wojował? Jaką część kraju nazywano Marchią Północną? Jakie były granice ówczesnego państwa Franków? O czym marzył Karol? Jaką dał pomoc papieżowi Leonowi III-mu? W którym roku został ogłoszony cesarzem rzymskim? Jakie obowiązki wkladał na niego ten tytuł?

RZĄDY KAROLA WIELKIEGO. Karol był zarówno dzielnym wojownikiem jak i rządcą. Podzielił on cały kraj na powiaty, którymi zarządzali oddzielni urzędnicy, zwani grafami, to jest hrabiami. Aby się przekonać, czy rządzą sprawiedliwie, wysyłał cztery razy do roku po dwóch posłów, zwanych sendgrafami: jednego świeckiego, drugiego duchownego. Objeżdżali oni kraj cały i zawiadamiali Karola o wszelkich przekroczeniach. Oprócz tego sam Karol, o ile czas mu pozwalał, zwiedzał całe państwo. Dzielnicami, położonemi na kresach, zarządzali margrabiowie; ci mieli władzę nieograniczoną. Falcgrafowie mieszkali w pałacach królewskich, rozstrzygali wszelkie spory i sądzili w imieniu króla. Na sejmach, odbywających się dwa razy na rok, na wiosnę i w jesieni, roztrząsano najważniejsze sprawy państwa. Postanowienia sejmowe zwały się kapitularyami, dlatego, że dzieliły się na rozdziały, zwane po łacinie Capita.

Do służby wojskowej obowiązani byli tylko ludzie wolni; ci uzbrajali się i utrzymywali na wojnie kosztem własnym. Kto nie stawił się na wezwanie, płacił karę pieniężną. W czasie pokoju nikomu nie było wolno nosić broni. Wojsko frankońskie składało się przeważnie z jazdy. Piechota nosiła tarcze, włócznie i łuki; jazda oprócz tego miecze albo sztylety. Hełm i pancerz przywdziewali tylko znakomici wojownicy.

Dowództwo nad wojskiem obejmował sam król, a w jego nieobecności jeden z jego synów. W razie wyruszenia w pole

kilku oddziałów wojska obejmowali nad nimi dowództwo hrabiowie i margrabiowie. Ludzie wolni nie płacili podatków, dostarczali tylko podwód królowi lub margrabiom podczas objazdu po kraju.

Dochody państwa składały się z cła, pobieranego od przywożonych towarów, oraz podatków pośrednich od różnych artykułów, szczególnie zaś od soli. Za Karola prócz złotej monety istniała już srebrna.

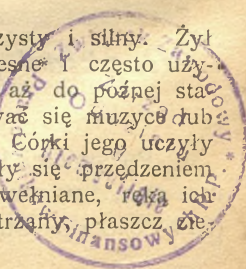
ZASŁUGI KAROLA W DZIEDZINIE OŚWIATY. Karol starał się przedewszystkiem o wykształcenie religijne, dlatego też zwrócił szczególną uwagę na oświatę duchowieństwa i polecił objaśniać artykuły wiary na ojczystym języku. Dbał on wielce o śpiew kościelny: sprowadził z Włoch śpiewaków, założył szkoły śpiewu w Metz i Soisson.

Z polecenia Karola uczony Lombardczyk, Paweł Warnefried, zebrał kazania i rozmyślenia religijne. Zbiór ten otrzymał nazwę Postylli, ponieważ każde nowe rozmyślenie poczyna się od wyrazu post-illa.

W urzędzeniu szkół najbardziej zasłużył się uczony duchowny anglo-saksoński, Alkuin. Szkoły zakładano przy katedrach biskupich i klasztorach. W Akwizgranie, gdzie najczęściej Karol przebywał, polecił Alkuinowi utworzyć szkołę dla synów nadwornych urzędników; często też ją odwiedzał, aby się przekonać o postępie uczniów, i surowo karcił opieszłych. Nieraz też w te do nich odzywał się słowa: „Nie będę zwracał uwagi na pochodzenie i urodę waszą; wiedźcie i pamiętajcie, iż, jeśli się nie poprawicie z lenistwa, nic od Karola nie otrzymacie.“

Sam Karol starał się wypełnić braki swego początkowego wychowania. W dojrzałym już wieku uczył się po łacinie, po grecku, gramatyki i astronomii; pomimo tego nie umiał biegle pisać.

Karol był wzrostu słusznego, barczysty i silny. Żył bardzo umiarkowanie, lubił ćwiczenia cielesne i często używał kąpeli; to też był zdrowy i czerstwy aż do późnej starości. W czasie obiadu lubił przysłuchiwać się muzyce lub opowiadaniu. Miał bardzo liczną rodzinę. Córki jego uczyły się różnych nauk, ale poza tem zajmowały się przedzeniem i tkactwem. Karol nosił zwykłe suknie wełniane, rękawy i utkane. W zimie przywdziewał kaftan futrzany, płaszcz, cze-

lonego koloru i nosił miecz ogromny u boku. Podczas wielkich uroczystości kładł bogate szaty i złotą koronę z drogiemi kamieniami.

Pod koniec swego życia doznał on ciężkiego strapienia; najukochańsi jego synowie przedwczesnie poumierali, zatem państwo jego dostało się w spadku jednemu pozostałemu synowi, Ludwikowi.

Na początku roku 814 Karol zachorował na gorączkę w Akwizgranie i po kilku dniach zakończył życie. Zwłoki jego złożono w tem samem miejscu, w kościele Panny Maryi, który sam zbudował.

Powtórzenie.

Jak się dzieliło państwo Karola? Kto stał na czele powiatów? Kto kontrolował grafów czyli hrabiów? Czem zarządzali margrabiowie? Jaki urząd pełnili falcgrafowie? Ile razy do roku odbywały się sejmy? Jak się zwały postanowienia sejmowe? Kto obowiązany był do służby wojskowej? Z czego składało się przeważnie wojsko frankońskie? Jakie było uzbrojenie piechoty, jakie jazdy? Kto obejmował naczelne dowództwo nad wojskiem? Z czego składały się dochody państwa? O jakie wykształcenie starał się Karol? W jakim języku polecił duchownym objaśniać artykuły wiary? Gdzie założył szkoły śpiewu? Jaki uczoney zebrał pierwszą Postylę? Skąd pochodzi ta nazwa? Kto największe położył zasługi w urzędzeniu szkół? Jaką szkołę polecił Karol założyć w Akwisgranie? Jakich nauk uczył się Karol w wieku dojrzałym? Jakiej sztuki biegle nie posiadał? Jaki prowadził sposób życia? Jak kształcił swe córki? Jakiego doznał strapienia pod koniec życia? Który syn pozostał przy życiu? Gdzie złożono zwłoki Karola Wielkiego?

Rozkład państwa Karola Wielkiego.

Po śmierci Karola Wielkiego, jedyny pozostały po nim syn, Ludwik Pobożny, objął rządy całego państwa (814—840 r.). Otrzymał on przydomek Pobożnego, gdyż

był bardzo bogobojny i hojnie obdarzał klasztory i kościoły; ale, czując swą niezdolność do rządzenia, za radą wielkich panów podzielił państwo w roku 817 pomiędzy trzech synów: *Pipinowi* dał Akwitanię, to jest południową część dzisiejszej Francyi, *Ludwikowi* Bawaryę, a najstarszemu *Lotaryuszowi*, którego przyjął za współrządcę, Włochy, z tem zastrzeżeniem, iż po jego śmierci zostanie cesarzem i obejmie zwierzchnictwo nad braćmi.

Ludwik Pobożny po śmierci pierwszej swej żony poślubił *Judytę*, córkę *Welfa*, hrabiego bawarskiego, — i odtąd poczynają się niesnaski rodzinne. Judyta, usunawszy wielkich panów, namawiała słabego Ludwika do różnych postanowień, niezgodnych z poprzednią umową, czem oburzyła na siebie pasierbów, — a gdy nadto w kilka lat potem żądała, aby Ludwik wyznaczył dzielnicę sześcioletniemu jej synowi, *Karolowi*, później *Łysym* zwanemu, i nowy uczynił podział państwa, Pipin i Lotaryusz wystąpili przeciwko ojcu, domagając się, aby zrzekł się korony i wstąpił do klasztoru. Ale trzeci syn, Ludwik, oparł się temu, i wszystko powróciło do dawnego trybu. Judyta odzyskała swój wpływ, namówiła męża, aby wyzuł Pipina z jego dzielnicy i uszczuplił posiadłości najmłodszego syna, Ludwika.

Obawiając się wszechpotężnej Judyty, trzej synowie z pierwszego małżeństwa zawarli przymierze, aby zniewolić ojca do oddalenia macochy i jej stronników; wystąpili przeto zbrojnie przeciw niemu.

Gdy oba wojska stanęły w pobliżu Kolmaru roku 833-go, synowie przeciągnęli nocną porą na swą stronę hufce ojcowskie. Kiedy nazajutrz ujrzał to Ludwik Pobożny, rzekł do nie-

Wernic. Historia Powszechna, II. 4

wielkiego orszaku, który przy nim jeszcze pozostał: I wy udajcie się do synów; nie chcę, aby ktokolwiek miał utracić życia,—a sam pojechał z żoną i najmłodszym synem do obozu nieprzyjacielskiego. Odtąd pole to zowie się polem kłamstwa.

Niegodny Lotaryusz, chcąc jeszcze bardziej upokorzyć ojca, podczas nieobecności braci zawiózł go do klasztoru, aby publiczną wykonał pokutę i przywdział suknię zakonną; ale dwaj pozostali synowie pośpieszyli na ratunek ojcu i wyjednali jego uwolnienie. Ludwik Pobożny objął znów ster rządu, a gdy wkrótce syn jego, Pipin, zakończył życie, chciał nowy uczynić podział i najświeżiej uposażyć dwóch synów, Karola i Lotaryusza, ze szkodą Ludwika. Ludwik postanowił dopominać się praw swoich siłą oręża, lecz, nim przyszło do bitwy, ojciec jego, Ludwik Pobożny, umarł w roku 840.

Po śmierci Ludwika Pobożnego nastąpiły nowe zamieszki. Lotaryusz na mocy postanowienia ojca chciał rządzić całym państwem, lecz pozostali bracia, opierając się temu, wydali mu wojnę. Była to bardzo krwawa walka; twierdzono, że tyle w niej zginęło szlachty frankońskiej, iż odtąd datuje się osłabienie państwa Franków. Lotaryusz został pokonany przez braci, ale, gdy ci przekonali się, iż gotuje nową wojnę, ściślej sprzymierzyli się; Lotaryusz upokorzony, kładąc tamę rozlewowi krwi, porozumiał się z braćmi w *Verdun* (Werde) 843 roku.

Na mocy tego traktatu państwo Karola Wielkiego podzielono na trzy części: Lotaryusz otrzymał tytuł cesarza i Włochy ze stolicą Rzymem, tudzież pas ziemi pomiędzy morzem Niemieckim a morzem Śródziemnym, rozgraniczający państwo zachodnio-frankońskie, czyli

Francję, od wschodnio-frankońskiego, to jest Niemiec. Całą dzielnicę na zachód od tego pasa, to jest mniej-więcej dzisiejszą Francję, otrzymał Karol Łysy, a przestrzenie, rozciągające się na wschód tego pasa, czyli dzisiejsze Niemcy, posiadał Ludwik, Niemieckim zwany.

Z linii Lotaryusza w roku 869 pozostał tylko jeden syn, *Lotaryusz II*, po którego śmierci na mocy układu w *Mersen* stryjowie jego podzielili pomiędzy siebie wspomniany pas ziemi, zwany od imienia Lotaryusza *Lotaryngią*. Odtąd granicą obu części były *Ardenny* i *Wogezy*.

Niezadługo potem powstały z resztek posiadłości Lotaryusza i niektórych ościennych krain dwa niezawisłe królestwa: Niższa Burgundya, albo Prowancya, i Wyższa Burgundya około gór Jura, które, w następstwie połączone, utworzyły tak zwane królestwo *Arelatu* w roku 934.

Powtórzenie.

Kto objął rządy państwa po śmierci Karola Wielkiego? Dlaczego Ludwik otrzymał przydomek Pobożnego? Jak podzielił swe państwo i w którym roku? Kogo poślubił po śmierci pierwszej żony? Czem oburzyła Judyta pasierbów? Dlaczego Pipin i Lotaryusz żądali, aby ojciec zrzekł się korony? Kto się oparł temu? Co było powodem zbrojnego wystąpienia synów przeciw ojcu? Gdzie stanęły oba wojska? Które pole zowie się „polem kłamstwa“ i dlaczego? Jak postąpił Lotaryusz z ojcem? Kto uwolnił ojca z klasztoru? Po czyjej śmierci Ludwik zamierzył uczynić nowy podział? Który syn powstał teraz przeciwko ojcu? Kiedy i gdzie umarł Ludwik Pobożny? Dlaczego powstałi przeciwko Lotaryuszowi bracia jego? Gdzie zaszła bitwa? Czemu dziejopisarze przypisują późniejszy upadek państwa Franków? Co doprowadziło do traktatu w Verdun? Jak podzielono monarchię Karola Wielkiego na mocy tego traktatu? Na mocy jakiego traktatu i kto po-

dzielił pomiędzy siebie pas ziemi, należący do potomków Lotaryusza? Które dwa niezawisłe królestwa powstały z dzielnicy Lotaryusza? Jakie z nich powstało królestwo?

(Ciąg dalszy).

W tej epoce poczynają się straszne napady *Normandów* i *Madziarów*.

Normandowie byli to napół dzicy pogańscy mieszkańcy Danii, Szwecyi i Norwegii. Odważni aż do zuchwalstwa, przyplływali licznemi gromadami na lekkich czółnach, *czarnych rumakach morza*, łupili nadbrzeżne wsie i sioła, a ośmieleni powodzeniem, wjeżdżali cichaczem na spławne rzeki, napadali na nieprzygotowanych mieszkańców oraz na ludniejsze miasta, grabiąc i plądrując bez litości. Wpływali nieraz wewnątrz kraju i obracali w perzynę i ruinę grody kwitnące. Taka dola spotkała Clermont, Hamburg, Kolonię, Bonn, Trewir i inne; a gdy spotkali Franków, przygotowanych do obrony, rzucali się na nich z nieustraszoną odwagą, nieraz nawet bezbronni, licząc na rozkosze, jakie oczekiwały w Walhalli poległych w boju. Po ich napadach pozostawały tylko zgliszcza i ruiny.

Drugim narodem, napadającym na dawne państwo Karola W-go, byli Węgrzy, czyli Madziarowie. Przybyli oni z Azyi i zajęli równinę pomiędzy Dunajem a Karpatami, to jest dawne siedziby Hunnów i Awarów, skąd czynili łupieskie wycieczki do Niemiec, Francyi i Włoch górnych. Przez długie lata byli oni prawdziwym postrachem i klęską dla całej Europy środkowej; nikt oprzeć się im nie zdołał.

Gdy dano znać, że Madziarowie, pędząc cwałem na lekkich koniach, zbliżają się do jakiego kraju, każdy chronił

się, gdzie mógł: to w obronnych zameczkach, to w gęstych lasach, a biada temu, kto pozostał na miejscu! Madziarowie zabijali każdego, kogo napotkali, nie oszczędzając ani starców, ani dzieci; niewiasty tylko brali do niewoli i pędzili przed sobą. Śmiało stawiali czoło nawet większym oddziałom wojska; używali różnych fortelów, aby wprowadzić w zasadzkę nieprzyjaciela. Zawsze po ich stronie było zwycięstwo.

Karol Wielki nie ścierpiałby podobnych napadów; wszak niejednokrotnie gromił Awarów i ostatecznie ich wytepił; podobnie byłoby postąpił z Normandami i Madziarami. Ale wtedy już czasy bardzo się zmieniły. Wszystkie kraje, które Karol niegdyś posiadał, trażyły niezgody, zamieszki domowe, bezprawia i nadużycia. Dawne jego urządzenia poszły w zapomnienie i zaniedbanie. Królewscy sendgrafowie nie objeżdżali już kraju, a wielcy panowie stawali się coraz bardziej niezawistymi. Wszakże główną przyczyną upadku państwa był system lenny czyli feodalny.

SYSTEM LENNY CZYLI FEODALNY. Plemiona germańskie, zdobywając prowincje państwa Rzymskiego, zabierały na własność część gruntów pokonanego kraju. Była to własność nieograniczona, bo nawet nie płacono od niej podatków, ale za to posiadacze jej byli obowiązani wychodzić na wojnę. Król czy wódz otrzymywał zawsze udział największy. A gdy z czasem powiększyły się dobra królewskie wskutek podbicia nowych plemion, zabierania majątków winowajcom, lub dziedziczenia spuścizny po zmarłych bezpotomnie, powstawały obszary ziemi, które z powodu odległości od rezydencji królewskiej nie przynosiły żadnej korzyści. Zatem w państwie zachodnio-frankońskim, to jest w późniejszej Francji, majordomowie, począwszy od Karola Martela, poczęli je wypożyczać, to jest puszczać w dzierżawę ludziom zasłużonym na pewien przeciąg czasu, ale nie pobierali za to czynszu, zobowiązywali tylko otrzymujących grunta do pewnych powinności.

Takie wypożyczone grunta zwano lennem, od wyrazu germańskiego *leihen*—pożyczyć, lub też feodem od starogermańskich wyrazów *fee*—nagroda i *od*—własność, zatem własność za nagrodę, albo też z łacińska *beneficium*, to jest dobrodziejstwo. Przeto trzy te wyrazy znaczyły jedno i to samo. Udzielający *lenno* zwał się suzerenem, to

jest lennodawcą, a otrzymujący—lennikiem lub wasalem. Wyraz to celtycki, oznaczający sługę domowego.

Wasale obowiązani byli dostarczać na wojnę kilku lub kilkuset wojowników, co zależało od obszaru nadanego im gruntu, i utrzymywać ich podczas wojny. Gdy wasale posiadli tyle ziemi, iż sami uprawiać jej nie mogli, rozdawali ją ziomkom, którzy otrzymywali nazwę drugorzędnych wasalów, byli więc wasalami wasalów—*arrière-vassaux*. Ci drugorzędni wasale ulegali wyłącznie swemu lennodawcy, zwali go swoim zwierzchnikiem czyli suzerenem. Zobowiązania ich względem suzerena były nieraz bardzo uciążliwe: musieli mu sprzedawać zebrane przez siebie zboże, zorać lub sprzątać jego pole w czasie oznaczonym i t. p.

Każdy wasal winien był wierność swemu suzerenowi, co stwierdzał przysięgą, a klękając przed nim, składał swe ręce w jego dłonie i całował w kolano. Ceremonia ta zwała się *hołdem*, po łacinie *homagium*. Suzeren na znak, iż wprowadza wasala w posiadanie ziemi, podawał mu kawał darni lub gałąź, co zależało od tego, czy nadawał mu grunta orne, czy też las.

Wasale i drugorzędni wasale czuli się bezpieczniejszymi niż ludzie wolni, w razie bowiem napaści na ich mająteki zatargów z sąsiadami, nieurodzaju lub innej klęski, ujmowali się za nich i dopomagali im suzerenowie, a nadto popierani przez suzerenów dostępowali wyższych godności i cieszyli się większem poważaniem, niż ludzie wolni, posiadający własne grunta. Z czasem też ludzie wolni, chcąc korzystać z tych samych przywilejów, ofiarowali swą własność królowi lub innym potężnym wasalom i napowrót przyjmowali ją od nich jako lenno. Częstość takie lenno otrzymywano od duchownych, posiadających ogromne majątki ziemskie, zatem i duchowni mieli swoich wasalów.

Jeśli lennik nie dotrzymał wierności swemu lennodawcy czyli suzerenowi, tracił swą lenność. Ponieważ zaś każdy prawie wasal miał pod sobą innych wasalów, powstawały stąd różne zawikłania, które często wychodziły na szkodę państwa. Tak na przykład podczas wojny lub wewnętrznych zamieszek król nie posiadał środków, aby zmusić niewiernego wasala do posłuszeństwa, co nieraz przyczyniało się do upadku istniejącego porządku rzeczy i stawało się powodem rozkładu państwa. W ten sposób powstało we Francji sześciu

bardzo potężnych wasalów, nie oglądających się na króla, a w Niemczech pięć księstw zupełnie niezawisłych: księstwo Saksońskie czyli Saskie, Frankońskie, Bawarskie, Allemańskie czyli Szwabskie i Lotaryńskie, a nadto zupełnie niezawisłe królestwo Burgundyi pod nazwą królestwa Arelatu.

Powtórzenie.

Skąd przybywali Normandowie? Na jakie kraje napadali? Jakie miasta zniszczyli? Jak zachowywali się w boju? Jaką okolicę zajmowali Węgrzy czyli Madziarowie? Jakie łupili kraje? Co czynili mieszkańcy na wieść o zbliżaniu się Madziarów? Dlaczego? Jak wynagradzali wodzowie germańscy swoich wojowników po zdobyciu prowincyj rzymskich? Do czego zobowiązywali się obdarowani wojownicy? Co robiono z wielkimi obszarami? Odkąd nastaje rozdawanie lenności? Co znaczył wyraz „lenno“ i skąd pochodził? Co znaczy wyraz „feod“? Co znaczy „benefycjum“? Jak się zwał udzielający lenno? Skąd pochodzi wyraz „wasal“ i co znaczy? Jakie były obowiązki wasala? Kogo oznacza wyraz „wasal drugorzędny“? Jakie były obowiązki drugorzędnych wasalów? W jakiej formie składano hołd? Dlaczego ludzie wolni z własnej chęci stawali się wasalami? Skąd powstały lenna duchowne? Jaka kara spotykała lennika, nie dotrzymującego zobowiązania? Jaka była ujemna strona systemu feodalnego? Ilu było w tych czasach potężnych wasalów Francyi? Ile księstw niezależnych w Niemczech?

OKRES II.

(Od traktatu w Verdun, do wojen krzyżowych: od roku 843—1096).

Francya.

Karolingowie francuscy. Syn Ludwika Pobożnego, *Karol Łysy*, któremu dostała się dzielnica, dziś Fran-

cyą zwana, był, jak ojciec jego, bardzo słabym monarchą. W początkach jego panowania Normandowie napadli na Francję, złupili *Clermont* i bezkarnie powrócili do swojej ojczyzny. Napady Normandów takim przejmowały przerażeniem, iż lud francuski zasyłał w kościołach gorące modły, błagając Boga, aby go uwolnił od *wściekłości Normandów*.

Podobny brak siły okazał Karol w zarządzie krajem. Wszystkie urządzenia Karola Wielkiego upadały jedno po drugim. Dawni grafowie czyli hrabiowie stają się niezawisłymi panami. Na domiar złego Karol Łysy wydał przed zgonem postanowienie, iż po śmierci każdego wasala posiadłości jego *dziedziczyć będą* wraz z tytułem jego potomkowie. Odtąd tedy lenna były dziedzicznymi: po ojcu syn otrzymywał tytuł i stawał się księciem, hrabią lub baronem.

Pomimo tej słabości charakteru Karol Łysy po śmierci Ludwika II-go zajął Włochy i przyjął *z rąk papieża* koronę cesarską w Rzymie 875 roku, a zachęcony powodzeniem, postanowił przyłączyć do swego państwa Niemcy, aby w swej osobie zjednoczyć całą monarchię Karola Wielkiego. Gdy przeto w roku 876 Ludwik Niemiecki zakończył życie, Karol Łysy wyruszył nad Ren, lecz, pobity przez trzech synów zmarłego króla, odstąpił od swych żądań i powrócił do Francji, a wkrótce umarł w roku 877-ym.

Po upływie siedmiu lat następných z całego rodu Karolingów we Francji i Niemczech pozostali tylko dwaj potomkowie: we Francji Karol *Prostak*, w Niemczech Karol *Otyły*. Wobec ustawicznych napadów Normandów Francuzi, nie ufając niedoświadczonemu Karolowi Prostakowi, powołali na tron Karola Otyłego; tak

więc znów na czas niejaki Francya zjednoczyła się z Niemcami. Za jego panowania Francya utraciła bogatą prowincyę *Burgundyę*, która odtąd stanowiła oddzielne królestwo, a Normandowie nie przestali napadać i omal nie zdobyli Paryża.

Podczas obrony tego miasta odznaczył się hrabia Paryża, *Eudes*; gdy zatem umarł Karol Otyły, Francuzi obrali na króla Eudesa, Niemcy obrali *Arnulfa*. Pano-
wanie Eudesa było pełne niepokoju; kraj szarpały wojny domowe; wreszcie stronnictwo przeciwne obrało królem *Karola Prostaka*, który panował przez lat 30, do roku 929-go. Starał się on wszelkimi środkami zjednać sobie wasalów i rozdarowywał im wszystkie dobra, tak, że pozostało przy nim jedno tylko miasto *Laon*. Chcąc się uchronić od napadu Normandów, ustąpił im prowincyę północną, od ich imienia później Normandyą zwaną, pod warunkiem, aby strzegli Francyi od najścia innych Normandów. Wódz Normandów, *Rolf* czyli *Rollo*, przyjął chrzest ś-ty i tytuł księcia Normandyi w roku 911-ym.

Po śmierci Karola Prostaka różni wasale ubiegali się o koronę, a jeden z nich panował nawet przez czas krótki. Nie uspokoiło się we Francyi i wówczas, gdy na tronie zasiadł *Ludwik Zamorski*, syn Karola Prostaka, przeciwko któremu powstał *Hugo Biały*, hrabia Paryża; gdy Ludwik wezwał na pomoc Ottona Niemieckiego, a ten spustoszył znaczną część Francyi, serca Francuzów odwróciły się od króla i bardziej jeszcze zbliżyły do Hugona Białego, jako dzielnego obrońcy kraju.

Następca Ludwika Zamorskiego, *Lotaryusz*, uległ we wszystkim Hugonowi Białemu i synowi jego, *Hugonowi Kapetowi*; a gdy wkrótce potem umarł ostatni potomek Karolingów francuskich, wszystkich

oczy zwróciły się na Hugona Kapeta; obrano go na *króla* i koronowano w roku 987-ym.

Kapetowie. Hugo Kapet władał właściwie tylko prowincją *Ile-de-France* z przyległościami i stolicą Paryżem. Nie była to znaczna posiadłość, ale miała wielką wartość ze względu na swe położenie.

W tym czasie zaszła uderzająca zmiana na dworze francuskim. Karolingowie nie zapomnieli swego germańskiego pochodzenia i mówili po niemiecku; za Kapetów wykształcił się język francuski przez zjednoczenie pierwiastków germańskich z pierwiastkami gallo-rzymskimi. Odtąd coraz częściej napotyka się u dziejopisarzy nazwa Francya, zamiast dawnego państwa Franków.

Hugo, chcąc utrzymać swą powagę, starał się nie obrażać wasalów, panujących samowładnie nad swemi ziemiami. Walczyli oni ze sobą zabierali sobie ziemie, nie zważając na króla.

Chcąc w przyszłości stawić im opór, usiłował on wzmocnić władzę królewską i dlatego starał się zjednać sobie panów duchownych.

Za panowania syna jego, *Roberta*, zbliżał się tyśiączny rok ery chrześcijańskiej. Powszechnie wówczas mniemano, iż w tym roku nastąpi koniec świata, i oczekiwano go z wielką obawą. Robert był bardzo bogobojny, gdy zatem minął ten rok złowrogi, mówiono, że zawdzięczać to należy wstawieniu się u Boga pobożnego króla, i odtąd poczęto wierzyć że posiada on siłę *uzdrawiania* osób chorych na oczy. Tę samą siłę nadprzyrodzoną przypisywano wszystkim królom z rodu Kapetów.

Po *Henryku I-ym*, następcy Roberta, panował bardzo długo, bo lat 48, *Filip I*, do roku 1108-go. Za

jego panowania Wilhelm, książę Normandyi, zdobył Anglię.

Powtórzenie.

Dokąd ciągnie się okres drugi? Co zarzucić można Karolowi Łysemu? Kto za jego panowania napadł na Francję? Co nastąpiło z powodu upadku urzędzeń Karola W-go? Jakie postanowienie wydał Karol Łysy przed zgonem? Po czyjej śmierci Karol Łysy zajął Włochy? Jaką otrzymał koronę z rąk papieża? O czem jeszcze marzył? Gdzie został pokonany i przez kogo? Kiedy umarł? Po upływie lat siedmiu ilu pozostało potomków rodu Karola Wielkiego? Kogo powołano na tron po śmierci Karola Łysego? Jaką prowincję utraciła Francya za panowania Karola Otyłego? Kogo obrali Francuzi po śmierci Karola Otyłego, kogo Niemcy? Kogo obrało stronnictwo przeciwne Eudesowi? Jak długo panował Karol Prostack? Na czem ograniczała się wreszcie jego dzielnica? Którą prowincję odstąpił Normandom? W którym roku Rolf przyjął tytuł księcia Normandyi? Kto powstał przeciwko Ludwikowi Zamorskiemu? Kogo Ludwik Zamorski wezwał na pomoc? Co stąd wynikło? Jak się zwał następca Ludwika Zamorskiego i komu ulegał? Kogo Francuzi wybrali na króla po wygaśnięciu rodu Karolingów? Która prowincya należała do Hugona Kapeta? Jaka wówczas zaszła zmiana na dworze francuskim? Kogo Hugo starał się zjednać i dlaczego? Czem jest pamiętne panowanie syna jego, Roberta? Kto panował po Henryku I-ym? Który książę w tym czasie zdobył Anglię?

Niemcy.

W Niemczech od roku 843 do 911 panowało czterech królów z rodu Karolingów. Pierwszy był *Ludwik*, zwany *Nemieckim*, który bardzo niepomyślną wiodł wojnę ze Słowianami i Normandami, zresztą rządził dobrze. Po jego śmierci zasiadł na tronie *Karol Otyły*, który chwilowo panował nad Francją i Niemcami,

gdyż panowie francuscy z obawy Normandów ogłosili go królem Francji. Ale zawiedli się, albowiem Karol Otyły, nie mogąc podołać Normandom, zawarł z nimi *haniebny pokój*, obowiązując się do płacenia daniny. Obrażeni tem wielcy panowie świeccy i duchowni usunęli go od tronu i powierzyli rządy synowcowi jego, *Arnulfowi*, księciu Karyntyi.

Arnulf dzielniejszy był od swego poprzednika: pokonał on Normandów pod *Loewen*, czem powściągnął dalsze ich napady. Zachęcony powodzeniem, wyruszył na Morawian, lecz zwyciężony przez morawskiego księcia, *Świętopelka*, cofnął się do Niemiec. Mówią, że dla podbicia Morawian przywołał *Madziarów*, którzy odtąd poczęli pustoszyć Niemcy i Włochy. Odbył on dwie wyprawy do Rzymu i koronował się na cesarza państwa Rzymskiego. Pomimo tego Włosi nienawidzili go za sprowadzanie Madziarów i rabunki, jakich wojsko jego dopuszczało się we Włoszech.

Po nim panował małoletni syn jego, *Ludwik*, w którego imieniu sprawowali rządy wielcy panowie. Ludwik zmarł w 18-ym roku życia i dlatego nosi przydomek Ludwik *Dziecię*. Czasy jego odznaczają się nieszczęśliwą wojną z Węgrami, w której trzykrotnie Niemcy pobici zostali. Za jego panowania utworzyły się powyżej wspomiane księstwa niemieckie. Na Ludwiku Dziecię wygasł ród *Karolingów niemieckich* w roku 911-ym.

Królowie obierani. Po śmierci Ludwika biskupi i możni wasale obrali królem księcia frankońskiego, *Konrada*, co wszakże nie polepszyło smutnego położenia Niemiec. Nie mógł on poskromić książąt niemieckich, nie mógł obronić kraju od napadu Madziarów. Czując

zbliżający się kres swego życia, Konrad polecił wręczyć znamiona władzy królewskiej największemu swemu przeciwnikowi, *Henrykowi*, księciu *saskiemu*.

Henryk I (od roku 919—936) miał dowiedzieć się o swem wyniesieniu, łowiąc ptaki, i dlatego otrzymał przydomek *Ptasznika*. Położenie jego było dosyć trudne, gdyż właściwie obrali go tylko Saksonowie i Frankowie; wszakże wkrótce porozumiał się z innymi książętami, i odtąd nikt mu nie przeczył panowania.

Za jego rządów ponowiły się napady Madziarów. Henryk nie odważył się stawić im czoła w polu i po kilku utarczkach zawarł z nimi *dziewięcioletnie zawieszenie broni* za opłatą rocznej daniny. Korzystając z chwilowego pokoju ze strony Madziarów, ćwiczył Saksonów w sztuce wojennej, budował pograniczne forteczki, zaopatrywał je w zboże i ludzi. Każdy dziewiąty człowiek musiał trzymać straż w zameczkach, ośmiu pozostałych dostarczało zboża na jego utrzymanie. Henryk, przygotowawszy się w ten sposób, rozpoczął nową wojnę.

W latach 927 i 8-ym przeprowił się za Elbę i uderzył na *Słowian*. Płądrował i niszczył kraj cały, dotarł aż do Pragi i zmusił do hołdownictwa księcia czeskiego, *Wacława*. Od niego poczyna się długoletnia walka, zakończona *wyćpieniem* Słowiańszczyzny nad-elbiańskiej.

Po upływie lat dziewięciu Henryk odmówił Madziarom daniny, a gdy ci napadli na Saksonię, wyruszył na jej obronę, natarł znieścacka na płądrujące ich hufce i zadał im klęskę pod *Merseburgiem*. Cały obóz Madziarów wraz z łupami dostał się w jego ręce. Niezadługo potem umarł w roku 936-m.

Syn jego i następca, *Otton I-y, Wielkim* zwany, koronował się w *Akwizgranie*. Podczas tej uroczystości książęta niemieccy spełniali dworskie urzędy,—pomimo tego niezadługo potem nie chcieli uznać go za króla i dopiero po kilkoletnich zatargach pochylili przed nim czoła. Odtąd król rozdawał księstwa według swej woli.

Otton, czując się na siłach, postanowił wcielić do swego państwa Słowian. W roku 950-ym wkroczył w dzielnice słowiańskie i księcia czeskiego, *Bolesława*, zmusił do płacenia daniny oraz przysyłania posiłków na wyprawy wojenne. Dla rozszerzenia wiary założył u Słowian kilka biskupstw, podległych biskupowi magdeburskiemu. Jednocześnie brat jego pokonał Madziarów i utworzył Nową Marchię.

Po tych zwycięstwach Otton pomyślał, jak Karol Wielki, o przyjęciu korony cesarskiej, do czego wkrótce nadarzyła się sposobność. We Włoszech panował *Berengaryusz*, który więził Adelajdę, pozostałą wdowę po zmarłym królu włoskim. Na jej żądanie przybył do Włoch Otton I-y, poślubił młodą wdowę i włożył na swe skronie koronę Longobardów, pozostawiając Berengaryuszowi godność króla Włoch.

Podczas jego nieobecności w Niemczech Madziarowie rozpuścili swe zagony aż do *Bawaryi*. Na wieść o tem Otton powrócił do Niemiec, zebrał wojska, uderzył na plądrujących Madziarów i odniósł jedno z najświetniejszych zwycięstw w pobliżu Augsburga nad rzeką Lechem w roku 955 ym. Od tego czasu Madziarowie nie napadali już na Niemcy.

Skargi papieża na Berengaryusza pobudziły Ottona do powtórnej wyprawy do Włoch. Otton, nie znajdując nigdzie

oporu, wszedł z wojskiem do Rzymu i został koronowany na cesarza w roku 962-gim. Później pozdobywał forteczki Berengaryusza w Apeninach, wziął go do niewoli i odesłał do Niemiec.

Rzymianie nie byli zadowoleni z rządów niemieckich; Otton musiał ciągle przebywać we Włoszech i poskramiać niechętnych. Chciał on zabrać Grekom południową część Włoch, ale, poniósłszy klęsk kilka, zawarł wreszcie pokój, na mocy którego zrzekł się tych krain i otrzymał dla syna swego, Ottona, rękę córki cesarza bizantyńskiego, *Teofanii*.

Otton Wielki nauczył się czytać, będąc już na tronie, lecz nie dorównał pod względem wykształcenia Karolowi Wielkiemu. Nie umiał po łacinie; w jego imieniu inni przemawiać musieli.

Powtórzenie.

Przez ile lat panowali Karolingowie w Niemczech? Jak się nazywali pierwsi dwaj królowie? Czem się odznaczało ich panowanie? Co było powodem usunięcia od tronu Karola Otyłego? Kogo obrano po Karolu Otyłym? Z kim Arnulf wojował? Kogo miał przywołać? Ile wypraw odbył do Rzymu? Dlaczego nie lubili go Włosi? Kto panował po Arnulfie? Jaki nosi przydomek? Czem się odznacza jego panowanie? Kogo obrano po śmierci Ludwika Dziecię? Jakie były rządy Konrada? Komu Konrad polecił wręczyć znamiona władzy królewskiej? Jaki przydomek ma Henryk I-y i dlaczego? Kto właściwie obrał go na króla? Jak postąpił Henryk z Madziarami? Jak skorzystał z rozejmu? W których latach rozpoczęła wojnę ze Słowianami? Kogo zmusił do hołdownictwa? Jak się zakończyła rozpoczęta przez niego walka ze Słowianami? Gdzie zadał klęskę Madziarom? Gdzie się koronował Otton I-y? Kogo musiał poskromić? W którym roku wyruszył na Słowian? Kogo zmusił do płacenia daniny? Jakich środków używał do rozszerzenia pomiędzy Słowianami wiary chrześcijańskiej? Jaką utworzył Marchię? Na czyje żądanie

przybył Otton do Włoch? Kogo poślubił? Jaką koronę włożył na swe skronie? Gdzie pokonał Madziarów? Co pobudziło Ottona do powtórnej do Włoch wyprawy? W którym roku otrzymał koronę cesarską? Dlaczego musiał przebywać we Włoszech? Z kim wojował? Jak się zakończyła wojna z Grekami? Jakie wykształcenie posiadał Otton Wielki?

Po Ottonie I-ym panowali z kolei: *Otton II*, *Otton III* i *Henryk II*, zwanym Świętym, na którym wygasł ród królów z domu saksońskiego w roku 1024 ym. Wszyscy ci królowie odbywali wyprawy do Rzymu, gdzie przyjmowali koronę cesarską, na czem wiele cierpiały sprawy państwa; atoli żaden nie zjednał sobie przychylności Włochów. Wszyscy wojowali ze Słowianami lub do ich spraw się mieszałi.

Najprzychylniejszy dla Słowian był *Otton III*, który w strasznym roku 1000-ym, kiedy oczekiwano końca świata, odbył pielgrzymkę do grobu przyjaciela swego, ś-go Wojciecha w *Gnieźnie*. Za upoważnieniem papieża zwołał synod, na którym utworzono biskupstwa, podległe arcybiskupowi gnieźnieńskiemu.

Henryk II wojował nieszczęśliwie z królem polskim, *Bolesławem Chrobrym*, i musiał zawrzeć w *Budziszynie* pokój niekorzystny dla Niemców w roku 1018-ym.

Po śmierci Henryka II-go księżęta niemieccy obrali królem księcia frankońskiego, *Konrada II-go*, poczynającego tak zwaną dynastję *frankońsko-salicką*. Zarówno on, jak i jego następca, *Henryk III* ci, koronowali się w Rzymie. Konrad II-gi pustoszył ziemię *Lutyków* ogniem i mieczem, a korzystając z niepokoju, wynikłych po śmierci Bolesława Chrobrego. mieszał się do spraw *Polski*.

Po zgonie ostatniego króla Arelatu objął w posiadanie Burgundję, nosił przeto trzy korony: niemiecką, rzymską i burgundzką.

W ślady jego poszedł Henryk III-ci; dopomagał w Polsce *Kazimierzowi I-mu*, upokorzył księcia czeskiego *Brzetysława*, a na Węgrzech wprowadził na tron dwóch królów. Podobnie mieszał się do spraw kościelnych i wpływał na wybór trzech papieży.

Aby zrozumieć opisaną poniżej walkę, którą prowadził Henryk IV-ty z władzą papieską, należy powiedzieć słów kilka o ówczesnej zależności osób duchownych od króla niemieckiego.

Od dawna biskupi i opaci otrzymywali beneficja od królów, którzy, wręczając im pierścień i pastorał, wymagali takiego hołdu, jak od świeckich wasali. Nadanie to zwało się inwestyturą od wyrazu łacińskiego *vestis* — odzież. Było to zupełnie niewłaściwe, gdyż nieraz biskup podczas wojny musiał osobiście dowodzić swymi hufcami. Gdy zaś opróżniona została jaka posada duchowna, otrzymywał ją ten, kto najwięcej za nią ofiarował. Nazywano to symonią od Symona maga, który od Św. Piotra chciał kupić moc czynienia cudów.

Przeciwko tym nadużyciom podnosiły się od dawna głosy zacnych kapłanów, szczególnie zaś duchownych z opactwa Klunijackiego (Clugny) we Francji. Wymagali oni, aby duchowieństwo powróciło do dawnej surowości obyczajów; tego też zdania był papież Grzegorz VII-my.

W tych czasach utworzyło się nowe państwo normandzkie we Włoszech południowych. Od dawna już Normandowie, pielgrzymując do Rzymu, poznali południowe Włochy i zaciągali się do wojska cesarzów bizantyńskich, aby walczyć z Arabami. Z czasem, wyrugowawszy Greków z Apulii, założyli tu państwo normandzkie, później zaś zdobyli całe południowe Włochy i wyspę Sycylię. W lat kilka potem Robert Guiscard ogłosił się za zgodą papieża królem południowych Włoch i Sycylii.

Taki stan rzeczy trwał we Włoszech i w Niemczech, gdy sześćioletni *Henryk IV-ty* wstąpił na tron (od 1056—1106). Z początku wzrastał on pod opieką swej matki Agnieszki, później pod kierunkiem dwóch arcybiskupów: kolońskiego i bremeńskiego.

Henryk IV-ty, korzystając z wyprawy na Lutyków, ogłosił się pełnoletnim w roku 1070, poczem zamieszkał w *Harzburgu*, w Saksonii. Saksonowie musieli bez żadnego wynagrodzenia utrzymywać dwór cały, co ich tak zniechęciło, że powstałi i zburzyli wybudowane przez niego forteczki. Książęta niemieccy przez czas niejaki obojętnem na to spoglądali okiem i dopiero wówczas przybyli z pomocą, gdy Saksonowie zniszczyli kościół i splądrowali groby. Saksonowie zostali pokonani, a dawne forteczki przywrócone.

W tym czasie Henryk IV-ty wysłał poselstwo do Rzymu, żądając udzielenia sobie *korony cesarskiej*. Skorzystał z tego papież Grzegorz VII-my, starający się o podniesienie władzy papieskiej, i zażądał, aby Henryk usunął od dworu kilku doradców duchownych, oskarżonych o symonię, a w razie przeciwnym zagroził mu klątwą.

Grzegorz VII-my Hildebrand był synem niezamożnych rodziców, zamieszkałych w Toskanii. Wychowany w klasztorze Benedyktynów przy stryju, wstąpił później do słynnego klasztoru w Clugny, skąd powołano go do Rzymu. W Rzymie, jako mąż bardzo wykształcony i biegły polityk, zjednał już sobie wielkie uznanie, zanim sam zasiadł na stolicy apostołskiej. Według jego zdania, władza duchowna to jakoby słońce, a świecka jakoby gwiazdy.

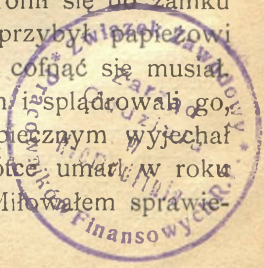
Gdy zatem Henryk IV-ty nie tylko nie zastosował się do woli papieża, lecz przy pomocy duchownych nie-

mieckich, obawiających się utraty swych posiadłości, stawiał mu opór, Grzegorz VII-my rzucił nań *klątwę*, uwalniając wasali i poddanych od przysięgi.

Skoro wieść o tem doszła do Niemiec, wszyscy opuścili Henryka IV-go, a książęta gotowali się do wyboru nowego króla. Przerażony tem Henryk IV-ty postanowił uprzedzić zwołanie sejmu; puścił się tedy *pieszo* w drogę do Rzymu w towarzystwie żony, syna Konrada i kilku domowników, aby przebłagać papieża. Naonczas Grzegorz VII my jechał do Niemiec, chcąc przewodniczyć na sejmie, mającym roztrząsać winy Henryka IV-go, a gdy dowiedział się o jego przybyciu, zajechał do zamku *Kanossa*, w pobliżu Parmy, należącego do margrabin Matyldy. Tu Henryk, sam jeden, w szatach pokutującego grzesznika, stanął w porze zimowej pod bramą zamku i przez trzy dni błagał papieża o posłuchanie; lecz dopiero czwartego dnia za wstawieniem się margrabin Matyldy otworzono mu bramę zamkową. Henryk IV-ty zgodził się na wszystkie podane warunki, odbył najsurowszą pokutę i uwolniony został od klątwy.

Pomimo tego książęta niemieccy obrali nowego króla: *Rudolfa*, księcia Szwabii, a gdy ten poległ w bitwie z Henrykiem, panowie niemieccy obierali jeszcze innych królów, lecz wszyscy zostali pokonani.

Henryk, czując się silnym w Niemczech, wyruszył na Rzym. Wtedy Grzegorz VII-my schronił się do zamku *Św. Aniola*; lecz gdy niezadługo przybył papieżowi na pomoc Robert Guiscard, Henryk cofnąc się musiał. A kiedy Normandowie złupili Rzym, i sprowadzili go, Grzegorz VII-my, nie czując się tu bezpiecznym, wyjechał z Robertem do *Salerno*, gdzie wkrótce umarł w roku 1085. Ostatnie jego słowa były: Młówałem sprawie-

dliwość, nienawidziłem niesprawiedliwości, dlatego umieram na wygnaniu.

Po śmierci Grzegorza VII-go Henryk IV-ty ponowną uczynił wyprawę do Rzymu, aby przeprowadzić wybór *przychylnego* sobie papieża, ale przeciwne stronnictwo zjednało sobie syna jego Konrada, po którego śmierci drugi syn *Henryk*, później Piątym zwany, stanął na czele nieprzyjaciół ojca, podstępnie go pochwycił i zmusił do zrzeczenia się tronu w roku 1105.

Wkrótce potem Henryk IV-ty umarł ze zmartwienia i dopiero po pięciu latach pochowany został w Spirze. Ale i po jego śmierci, za syna jego Henryka V-go, trwała niezgoda pomiędzy władzą świecką a duchowną, która zakończyła się tak zwanym *konkordatem* w Wormacyi w roku 1122, regulującym ostatecznie inwestyturę.

Na Henryku V-ym wygasł ród królów frankońsko-salickich.

Powtórzenie.

Wymień królów, panujących po Ottonie I-ym. O co się ubiegali? Z kim wojowali? Który cesarz był najprzychylniejszy dla Słowian? Gdzie zawarł pokój Henryk II-gi? Na kim i kiedy wygasła dynastia saksońska? Kogo obrano po śmierci Henryka II-go? Z kim wojował Konrad II-gi? Ile koron połączył w swej osobie? Jaki udział brał Henryk III-ci w sprawach Słowiańszczyzny? Co nazywano inwestyturą? Co to jest symonia? Jaki klasztor słynął wówczas we Francyi? Jakie państwo powstało w tych czasach we Włoszech południowych? Jaki tytuł przybrał Robert Guiscard? Kiedy panował Henryk IV-ty? W którym roku ogłosił się pełnoletnim? Z jakiego powodu Saksonowie powstałi przeciwko niemu? W jakim celu Henryk IV-ty wysłał poselstwo do Rzymu? Co papież mu nakazał? Kto był Grzegorz VII-my Hildebrand? Jakie miał zdanie o swej władzy? Jak postąpił Henryk IV-ty? Co wówczas uczynił Grzegorz VII-my?

Co zamierzali książęta niemieccy? Do czego był zmuszony Henryk IV-ty? Gdzie przebłągał papieża? Kogo obrali książęta niemieccy? Kiedy Henryk odbył drugą wyprawę do Rzymu? Gdzie się schronił Grzegorz VII-my? Kto przybył mu na pomoc? Gdzie Grzegorz VII-my zakończył życie? Co powiedział umierając? Co nastąpiło po śmierci Grzegorza VII-go? Kto powstał przeciw Henrykowi IV-mu? Gdzie Henryk IV-ty został pochowany? Jaki konkordat zakończył spory o inwestyturę? Na kim wygasł ród królów frankońsko-salickich?

Anglia.

Za czasów panowania Rzymian w Brytanii, Brytowie przyjęli wiarę chrześcijańską, lecz zniedołężnieli, albowiem nie byli dopuszczeni do służby wojskowej. Gdy tedy Rzymianie wycofali legiony z Brytanii, Brytowie, nie mogąc podolać napadom Piktów i Szkotów, zamieszkujących dzisiejszą Szkocję, wezwali na pomoc *Anglo - Saksonów*, plemię germańskie, przebywające w błotnistych okolicach przy ujściu Elby.

W roku 449 przybyli Saksonowie pod dowództwem *Hengista i Horsa*; pokonali wprawdzie Piktów i Szkotów, lecz nie myśleli powracać do swej błotnistej ojczyzny. Przywoływali coraz nowe hufce swoich ziomków i z czasem założyli królestwo *Kent*, tam, gdzie dziś leży miasto tegoż nazwiska. W sto lat później było już siedem niewielkich królestw anglo-saksońskich, znanych pod nazwą *Heptarchii*, to jest siedmiu państw. Królestwa te ustawicznie wiodły z sobą wojny, raz jeden, to znów drugi król otrzymywał przewagę nad innymi; stąd powstawały ciągłe niepokoje.

Pod koniec szóstego wieku, z rozkazu papieża Grzegorza W-go, przybyli tu rzymscy kapłani, pod prze-

wodnictwem Św. Augustyna, aby pomiędzy Anglo-Saksonami krzewić wiarę chrześcijańską. Sprzyjali jej wszyscy królowie anglo-saksońscy, to też rozszerzyła się niebawem w całej Anglii. Byli oni nieraz tak gorliwymi chrześcijanami, iż nie tylko stawiali i uposażali kościoły, lecz dla ślubów kościelnych zrzekali się tronu. Z klasztorów, które stawiali, wychodzili znakomici ludzie, jak Św. Bonifacy, i uczeni, jak *Alkuin*, przyjaciel Karola Wielkiego.

Taki stan rzeczy trwał przez dwa wieki; wreszcie król Westseksu *Egbert* pokonał innych królów Heph-tarchii, a w roku 827 panował już nad wszystkimi królestwami anglo-saksońskimi. Działo się to w tym czasie, gdy Normandowie rozpoczęli łupieskie napady na północno-zachodnie pobraża Europy; a kiedy w roku 871 zasiadł na tronie *Alfred, Wielkim* zwany (871—901), zajmowali już pewną część Anglii.

Alfred Wielki niezwłocznie rozpoczął walkę z *Duń-czykami*, jak w Anglii Normandów zwano, ale pokonany kilkakrotnie, błąkać się musiał po kraju. Część Anglo-Saksonów, zwątpiwszy o wypędzeniu Duńczyków, zbiegła za morze, druga część połączyła się z nimi.

W tym czasie zdarzyło się, iż Alfred, unikając pościgu, skrył się w chacie pewnego wieśniaka, gdy zaś wkrótce potem Duńczykowie weszli do chaty, przytomna gospodyni kazała mu wsadzać chleb do pieca i za niezręczność w plecy go uderzyła. Ścigający, obalamuceni tem zachowaniem się wieśniaczki, odeszli dalej.

Później Alfred z niewielkim orszakiem obwarował się na wysepce w okolicy Somerset, skąd częste robił wycieczki na Duńczyków. Pewnego razu, przebrany za harfiarza, wszedł do obozu duńskiego, a śpiewając pieśni starodawne, doskonale

przyjrzał się całej miejscowości, poczem, zebrawszy znaczny hufiec, napadł na nieprzygotowanych i świetnie nad nimi odniósł zwycięstwo. Jedna część Duńczyków opuściła Anglię, przyrzekając więcej nie wrócić, druga poddała się i przyjęła wiarę chrześcijańską. Przybywały wprawdzie nowe jeszcze flotyle duńskie, lecz Alfred zbudował 300 okrętów, z którymi skutecznie bronił przystępu do brzegów.

Załatwiwszy się z Duńczykami, Alfred przystąpił do odbudowania zniszczonych miast, wystawił kilkanaście obronnych zameczków i starał się wszelkimi siłami o pomyślność swego ludu. Przejrzał, uzupełnił dawne prawa i zarządził rozumny wymiar sprawiedliwości. Za jego czasów tak dalece podnieść się miała moralność Anglików, iż zgubioną na gościńcu kieskę z pieniędzmi po kilku dniach odnajdywano na tem samym miejscu. Raz sam Alfred miał naumyślnie porzucić na drogach rozstajnych złote naramienniki, a po pewnym czasie znalazł je tam, gdzie był pozostawił.

Alfred stawiał różne okazałe budowle w Londynie i innych miastach, ulice jednak były jeszcze ciasne i brudne, domy drewniane, trzciną lub słomą kryte, a po wsiach lud mieszkał w lepiankach bez okien i kominów.

Król ten był bardzo gorliwym chrześcijaninem. Jeździł do Rzymu dla złożenia czci papieżowi, a w kraju stawiał liczne kościoły. Dla upowszechnienia oświaty budował szkoły i klasztory, z których wychodzili ludzie uzdolnieni do posługi krajowej i kościelnej. Nadto przywoływał z dalekich krajów ludzi uczonych, których otaczał swą opieką.

Chcąc uzupełnić braki swego początkowego wychowania, w dojrzałym już wieku pracował nad swym wykształceniem. W 36-ym roku życia uczył się po łą-

cinie i przełożył wiele pożytecznych dzieł na język anglo-saksoński, pomiędzy innemi dzieło Boecyusza: „Pociecha filozofii“. Chciwy wiedzy, wypytywał się każdego podróżnego o kraj, z którego przybywał, napisał też niewielką geografję, w której *wspomina o Polsce*. Za rządów jego Anglia cieszyła się wielką pomyślnością. Alfred umarł w roku 901.

Powtórzenie.

Z jakiego powodu Bryttowie wezwali na pomoc Anglo-Saksonów? Gdzie przebywali Anglo-Saksonowie? Pod czyjem przybyli dowództwem i w którym roku? Które założyli królestwo? Co znaczy Heptarchia? Kto krzewił wiarę chrześcijańską pomiędzy Saksonami? Jacy znakomici ludzie wychodzili z klasztorów, stawianych przez królów anglo-saksońskich? Kto panował nad całą Heptarchią w roku 827? Kto w tym czasie rozpoczął napady na pobraża Europy? Kiedy panował Alfred Wielki? Opowiedz o przebiegu wojny Alfreda Wielkiego z Duńczykami? Co się stało z pokonanymi Duńczykami? Czem się zajął Alfred po wypędzeniu Duńczyków? Co powiadają o podniesieniu się moralności ludu za czasów Alfreda? W jaki sposób przyczynił się do podniesienia oświaty ludu? Jakie dzieła przełożył na język anglo-saksoński?

(Ciąg dalszy.)

Podobnie szczęśliwe były czasy dla Anglii za jego następców przez cały wiek X-ty, lecz około roku tysięcznego poczęli znów napadać Duńczykowie i sadowili się w różnych nadbrzeżnych miejscowościach. Następnie przybyli z ogromną siłą pod wodzą króla duńskiego *Swenona*, czyli Swegeny, i po uporczywych walkach zajęli całą Anglię w roku 1013. *Rada Mądrych* uznała Swegenę królem całej Anglii.

Po Swenonie wstąpił na tron *Kanut Wielki*, czyli Knut (od roku 1017—1035). Matka jego była córką Mieszka I, był więc siostrzanem Bolesława Chrobrego. Kanut odznaczał się poszanowaniem praw angielskich i wielką pobożnością. Chciał załagodzić krzywdy, wyrządzone przez jego poprzednika, odbudowywał kościoły i miasta; wogóle rządził bardzo łagodnie i sprawiedliwie. Pod koniec swego życia panował nad *trzema królestwami*, gdyż po bracie odziedziczył Danię, a później zdobył Norwegię. Współcześni uważali go za najpotężniejszego monarchę północy.

Po nim panowali dwaj jego synowie, a po ich śmierci wezwano na tron ostatniego potomka króla Alfreda Wielkiego, *Edwarda*, który otrzymał przydomek *Wyznawcy* (od roku 1042—1066). Jako wychowany w Normandyi, sprzyjał Francuzom. Za jego rządów mówiono po *francusku* na dworze angielskim. Zbudował on wspaniałe opactwo *Westminsterskie*, istniejące do naszych czasów. Gdy po jego śmierci obrano królem *Haralda II-go*, począł rościć pretensye do tronu Wilhelm, książę Normandyi, spowinowacony z domem królów anglo-saksońskich.

Wilhelm, zebrawszy z całej Francyi ochotników, zwabionych hojnemi przyrzeczeniami, w roku 1066 wyruszył na podbój Anglii na czterystu wielkich statkach i 1000 łodziach. Gdy przybił do brzegów, aby odjąć wojsku nadzieję powrotu, kazał, jak mówią, przedziurawić wszystkie statki.

Wkrótce po jego wylądowaniu nastąpiła bitwa pomiędzy Normandami a Anglo Saksonami pod *Hastings* w roku 1066. Saksonowie, usypawszy okopy, dzielnie razili toporami Francuzów, tak, iż zwycięstwo przechy-

łało się na ich stronę; wówczas Wilhelm użył fortelu, wywabił Saksonów z poza oszańcowania, otoczył ich i stanowczo pokonał. W tej bitwie poległ Harald z dwoma braćmi.

Niebawem mieszkańcy Londynu, zniewoleni głodem, uznali go za króla. Odtąd był już królem całej Anglii. Panował grozą i postrachem; wybudował ponure więzienie *Tower* (Tauer), w którym więził mniej winnych, bardziej winni karani byli śmiercią. Odebrał Saksonom prawie wszystkie *posiadłości ziemskie* i ofiarował francuskim wojownikom; od nich to pochodzą dzisiejsi lordowie angielscy. Wilhelm zmarł we Francyi, wojując z królem francuskim, w roku 1087.

Po śmierci syna jego *Wilhelma II-go* wstąpił na tron *Henryk I-szy* (od 1100—1135 roku). Sprawiedliwymi rządami zasłużył on na miano *Lwa sprawiedliwości*. Na nim wygasł dom Normandzki. Jedyne córka Henryka I-go, Matylda, poszła za męża za wasala francuskiego, *Gotfryda Plantażeneta*.

Po długich zamieszkach wstąpił na tron angielski syn Matyldy, *Henryk II-gi Plantażenet*, w roku 1154 i rozpoczął nową dynastję.

Powtórzenie.

Kiedy Anglia zażywała wielkiej pomyślności? Około którego roku poczynają znów napadać Duńczykowie? Który król duński zdobył Anglię i kiedy? Czem się odznaczały rządy Kanuta Wielkiego? Pod koniec swego życia nad ilu panował krajami? Jak się nazywał ostatni potomek Alfreda Wielkiego i po kim panował? Gdzie wychował się Edward Wyznawca? Jakim językiem mówiono za jego czasów na dworze angielskim? Jaki wystawił budynek w Londynie? Przeciw komu powstał Wilhelm, książę Normandyi? Pod którym

miastem pokonał Saksonów i kiedy? Jak panował Wilhelm I-y? Jakie zbudował więzienie? Skąd pochodzą dzisiejsi lordowie? Jaki przydomek otrzymał Henryk I-szy? Kogo poślubiła jedyna jego córka? Kto po Henryku I-ym wstąpił na tron angielski? Jaką poczyna dynastję Henryk II-gi?

Cesarstwo Bizantyńskie.

Od Justyniana II-go, za którego Longobardowie zabrali Grekom północne Włochy, poczyna się epoka upadku państwa Bizantyńskiego. Nie mógł jej zapobiedz nawet jeden z najdzielniejszych cesarzów: *Herakliusz* (od 610—641 roku). Za jego czasów Persowie zdobyli wszystkie prowincje *azyatyckie*, a chociaż później Herakliusz odniósł nad nimi świetne zwycięstwo pod *Issus* i przywiózł do Konstantynopola zabrane przez Persów *drzewo Krzyża Ś-go*, to wszakże nie zdołał oprzeć się Arabom, którzy po upływie lat czterech zajęli Syryę, Palestynę i Egipt. Za jego następców Arabowie *oblegali* Konstantynopol; zawdzięczał on swe ocalenie *ogniowi greckiemu*, wynalezionemu przez mnicha *Kalinikosa*.

Wkrótce potem nastąpiły straszne czasy dla cesarstwa Bizantyńskiego, pełne krwawych sporów o posiadanie tronu: jedni cesarze giną śmiercią nienaturalną, drudzy zostają oślepieni lub okaleczeni. Na domiar nieszczęścia *Bulgarowie* przybywają nad Dunaj około roku 680, a *Słowianie*, ulegając ich naciskowi, posuwają się do krajów greckich i dostają się do Peloponezu.

Odtąd Słowianie górę Helikon zowią Zagora, a na miejscu słynnego w dziejach Maratonu — budują wieś słowiańską Wrana. Inne plemiona słowiańskie osiedlają się

w Lakonice. Przez pomieszanie się Słowian z Grekami tworzy się język nowogrecki, tak różny od starożytnego języka Hellenów.

W wieku VIII-ym, za *Leona III-go*, rozpoczynają się spory religijne, ukończone za *Ireny*, rządzącej państwem podczas małoletności swego syna, *Konstantyna VI-go*, w roku 802. Niezadługo potem Bułgarowie, korzystając z zamieszek, które przez pół wieku szarpią cesarstwo, podsuwają się pod Konstantynopol; a za panowania *Michała III-go* poczynają się rozterki w kościele, które doprowadziły w roku 1054 do ostatecznego *rozdziału* kościoła na Zachodni czyli Rzymski i Wschodni czyli Grecki.

Za małoletności cesarzów *Basylego* i *Konstantyna* rządzą państwem dwaj wodzowie: *Nicefor Fokas* i *Jan Cymisces* (969—976). Cymisces pokonał w Bułgarii księcia Russów *Światosława*, wziął do niewoli cara bułgarskiego *Borysa* i w kościele Św. Zofii złożył na ołtarzu koronę carów bułgarskich.

Tymczasem doszli do pełnoletności: pobożny *Konstantyn VI-y* i *Bazyli II-gi*, zwany Bułgarobójcą (od roku 970—1025 go). Bazyli przez lat 40 toczył walkę z Bułgarami. W roku tysięcznym wojska greckie zdobyły stolicę cara Bułgarów *Symeona Wielkiego*; lecz walka toczyła się dalej i zakończyła ostatecznem pokonaniem Bułgarów w wąwozach Bałkańskich 1014 roku. Za jego czasów cesarstwo Bizantyńskie rozciągało się od morza *Adryatyckiego* do *Egiptu*, i od *Drawy* do wyspy *Cypru*. Konstantynopol liczył wówczas pół miliona mieszkańców.

Niedługo wszakże trwała potęga Bizantynów. Za jego następców odpadają południowe Włochy i wyspa

Sycylia. W roku 1057-ym zasiadł na tronie *Izaak Angelos*. Po zgonie jego następcy wpadli do Azji Mniejszej Turcy *Seldżukowie* i założyli pod wodzą *Alp-Arslana* państwo muzułmańskie, zwane Ikonium czyli Rum. Za *Aleksego I-go* (od 1081—1118) z murów Konstantynopola widać było na stronie azyatyckiej chorągwie tureckie; dzikie ludy *Pieczynków* i *Połowców* napadały na cesarstwo z północy, a *Robert Guiscard* zdobył znaczną część pobraża Adryatyckiego. W tak smutnem położeniu cesarz Aleksy wysyłał poselstwa do ludów zachodnich, błagając o pomoc przeciwko niewiernym i doczekał się pierwszej wyprawy krzyżowej.

Powtórzenie.

Odkąd poczyna się epoka upadku państwa Bizantyńskiego? Co się działo za panowania Herakliusza? Nad kim odniósł zwycięstwo pod Issus? Które prowincje zdobyli Arabowie? Jakie spory szarpały wówczas tron bizantyński? Który naród zajmuje posiadłości bizantyńskie? Z jakiego powodu Słowianie posuwają się na południe? Jak nazywają górę Helikon? Jaką wieś budują Słowianie na polach Maratonu? Jak się tworzy język nowogrecki? Kiedy rozpoczynają się spory religijne? Dokąd podsuwają się Bulgarowie? Za czyjego panowania biorą początek rozterki w kościele? W którym roku następuje ostateczny rozdział kościoła? Za czyjej małoletności rządzą wodzowie Nicefor Fokas i Jan Cymisces? Kogo pokonał Cymisces? Który cesarz zowie się Bulgarobójcą i dlaczego? W którym roku ostatecznie pokonani Bulgarowie? Jakie były granice cesarstwa Bizantyńskiego za cesarza Bazylego? W którym roku zasiadł na tronie Izaak Angelos? Kiedy wpadli do Azji Mniejszej Turcy Seldżukowie? Jakie założyli państwo? Jakie groziło niebezpieczeństwo cesarstwu Bizantyńskiemu za Aleksego? Kogo wezwał na pomoc Aleksy?

Słowianie.

Według wszelkiego prawdopodobieństwa już w V-ym wieku przed nar. Chr. Słowianie, przybywszy z Azji, zajęli całą przestrzeń pomiędzy *Dnieprem*, *Wisłą*, morzem *Baltyckiem* i *Prypecią*. Ci *Wendowie* i *Serbowie*, jak ich Rzymianie nazywali, popychani przez inne ludy w czasie wielkiej wędrówki narodów, rozpostarli się po ogromnej przestrzeni, jako liczniejsze lub mniej liczne plemiona, a po wędrówce narodów posunęli się do gór *Alpejskich* i morza *Adryatyckiego*. Po upadku Hunnów, znajdujemy ich już nad *Elbą* i *Salą*, oraz w *Grecyi* i *Peloponezie*, w kotlinie *czeskiej* i na *pobrzeżach Adryatyku*.

Na tej rozległej przestrzeni, obfitującej w urodzajną glebę, rody słowiańskie trudnią się rolnictwem i zamieszkują wsie, a gdy ród się powiększy, rozszerza zajmowaną przestrzeń i zowie ją *opolem* lub *śupą*, której przewodniczy *ban*, *pan* i *śupan*. Ale przewodnicy rodu nie byli wojownikami, a co jest znamienne, Słowianie nie posiadali żadnego bóstwa, któreby odpowiadało bożkowi wojny, i jedynie na kresach słowiańskich, nad *Baltykiem* i *Adryatykiem*, wytworzyły się plemiona bardziej pochopne do obrony swej ziemi.

Bóstwa słowiańskie uosobiały różne siły natury. Najwyższym bożkiem był *Swaróg*, to jest czyste, jasne niebo; innymi byli: *Dadźbóg*, to jest słońce; *Perun*, sprawiający grzmoty i pioruny; *Strybog* — wiatr, oraz *Świętowid*, potężny bożek powietrza, którego wyobrażano w postaci posągu o czterech twarzach. Oprócz powyższych były bóstwa niewieście: *Marzanna*, zwia-

stująca śmierć, a najpiękniejszą boginię przedstawiała *Łada* czyli Wiosna. Słowianie wierzyli jeszcze w inne pomniejsze bóstwa: *Rusalki*, *Wile*, *Sużenice*, *Świtezianki* i inne.

Przy tak pokojowem usposobieniu Słowianie przez długie wieki ulegali przemocy innych ludów, lub uciekali przed nimi; w ten sposób zaludnili półwysep Bałkański i okolice podalpejskie; lecz i tu nie znajdują pożądanego spokoju: z jednej strony prześladują ich Bułgarowie, z drugiej. Frankowie.

Pierwszy zawiązek państwa słowiańskiego znajdujemy w *górach Alpejskich*: pomiędzy rokiem 623—658 niejaki *Samo*, prawdopodobnie kupiec z rodu słowiańskiego, stanął na czele związku plemion słowiańskich i pomyślnie walczył z królem *Dagobertem*, lecz po jego śmierci państwo to rozpadło się, a za czasów Karola Wielkiego mówią tylko dzieje o pokonaniu różnych plemion słowiańskich.

Od dawna Słowiańszczyzna rozpadła się na dwie główne gałęzie: wschodnio-południową i północno-zachodnią. Najpierw wymienimy plemiona słowiańskie, mieszkające na kresach zachodnich i południowych.

Najbardziej na zachód wysuniętem plemieniem byli Obotrycy, czyli Bodrycze, zamieszkujący niegdyś dzisiejsze księstwo Meklemburskie. Dziś panujący wielcy książęta meklemburscy są potomkami dzielnego Obotryty Nikłota i przechowują dotąd konny posąg jego na frontonie swego pałacu. Na wschód od nich osiedlili się Lutycy czyli Wilcy lub Weletabowie, znani pod ogólną nazwą Połabian, to jest zamieszkujących brzegi rzeki Elby, po słowiańsku Łaby. Słynął tu gród Lubicz czyli Lubeka. Połabianie przetrwali najdłużej w pogaństwie; rozgłośną była ich świątynia Radegasta w grodzie Retrze, nad jeziorem Tonell czyli Dolińskim, w dzisiejszem wielkiem księstwie Meklemburg-Strelitz. Posiadłości ich rozciągały się aż po

Berlin, gdzie wystawili gród Branibór, inaczej Zgorzelec, dziś Brandenburg.

Na południe od nich mieszkali Sorabowie z grodem Budziszynem (Bautzen). Resztki tego plemienia, Łużyczanie, żyją do dni naszych w królestwie Saskiem i Brandenburgii. Nadto niezawodne są ślady, iż wiele osad słowiańskich znajdowało się w dawnym królestwie Hanowerskiem i dzisiejszej prowincyi Saskiej.

Wszystkie te plemiona z biegiem czasu zostały wy-narodowione i ziemczone. Lepsza była dola Słowian, osiadłych na kresach południowych; nie uległy one ziemczeniu i przechowały swój język do dni obecnych, a nawet plemię tureckie Bulgarów, zmieszawszy się z Słowianami, przyjmuje ich język i staje się ludem słowiańskim. Innemi plemionami są: Serbowie i Chorwaci czyli Kroaci. Serbowie podążyli w VII-ym wieku po Chr. od źródeł Dniestru i Prutu i osiedlili się pomiędzy rzekami Morawą, Dryną i Bosną, a Kroaci czyli Chorwaci przyszli w tymże wieku z Białej Chrobacy i osiedlili się na północnym brzegu Adryatyku do rzeki Sawy. Oprócz tego liczne były plemiona słowiańskie, zajmujące resztę obszernej równiny Europy. Wymienia je poczynając od gałęzi wschodniej:

Nazwę Rusi od końca IX-go wieku przyjmują następne plemiona słowiańskie: Nowogrodzianie, to jest Słowianie, zamieszkujący okolice jeziora Ilmenu, Połoczanie w okolicy miast Połocka nad Dźwiną, Krywiczanie w pobliżu Smoleńska nad Dnieprem, Dregowiczanie nad Prypecią, Polanie w okolicy Kijowa, Drewlanie na Wołyniu, Siewierzanie nad Desną, Radymiczanie i Wiatyczanie w okolicach Oki.

Gałąź zachodnia: 1) Lechici nad Wisłą i Odrą. Dzielą się na: a) Polan, zwanych później Wielkopolanami. Od nich pochodzi nazwa Polaków. Grodami ich są: Kruszwica, Gniezno i Poznań. b) Mazurów z Płockiem i Czerskiem. c) Szlązaków z Wrocławiem i Głogową. d) Pomorzan z Gdańskiem oraz wyspą i miastem Wollinem. e) Chrobatów około gór Karpackich z miastem Krakowem. Kraina ich nazwana została później Małopolską. 2) Czesi u źródeł Elby z miastem Pragą. 3) Morawianie z miastem Welehradem

Powtórzenie.

Jaką przestrzeń zajmowali Słowianie w V-m wieku przed Chr.? Jak nazywali ich Rzymianie? Co pobudziło Słowian do przekroczenia tych granic? Dokąd posunęli się po wędrowce narodów? Gdzie znajdujemy ich po upadku Hunnów? Czem zajmowali się Słowianie? Co nazywało się opolem lub żupą? Kto stał na czele opola lub żupy? Jakiego bożka nie znajdujemy u Słowian? Które plemiona słowiańskie najbardziej były pochopne do wojny? Wylicz główne bóstwa słowiańskie. Co wynikało z pokojowego usposobienia Słowian? Jakie ludy gnębiły Słowian? W którym roku powstaje pierwszy związek państwa słowiańskiego? Kogo pokonał Samo? Jaki był los Słowian za czasów Karola Wielkiego? Jak dzieliła się Słowiańszczyzna? Gdzie mieszkali Obotrycy czyli Bodrycze? Który książę niemiecki jest potomkiem Obotryty? Kto mieszkał na wschód Obotrytów? Który gród należał do Lutyków czyli Wilków? Pod jaką ogólną nazwą znani byli Lutycy? Gdzie istniała słynna świątynia Połabian? Dokąd rozciągały się ich posiadłości? Które plemię słowiańskie zamieszkiwało na południe Połabian? Gdzie żyją resztki plemienia Łużyczan? Gdzie jeszcze znajdowały się osady słowiańskie? Które plemię przyjęło język słowiański i zamieniło się na Słowian? Które plemiona słowiańskie posunęły się na południe? Które plemię zamieszkało pobraże Adryatyku?

(Ciąg dalszy.)

Pierwszy trwalszy związek państwa słowiańskiego znajdujemy na Morawach. W roku 836-ym osiada w Welehradzie *Mojmir*, przyjmuje chrzest ś-ty z rąk biskupów niemieckich i buduje kościoły; lecz następca jego *Rościsław* czyli Rostic, obawiając się wpływu Niemców, wysłał poselstwo do Konstantynopola, prosząc o księży, znających mowę słowiańską. Na jego prośbę przybywają dwaj kapłani: *Cyryl* i *Metodyusz*

Cyryl i Metodyusz pochodzili z Tessaloniki, w której okolicach mieszkali liczni Słowianie. Wychowani pośród ludności słowiańskiej, poznali za młodu jej język, a później postanowili poświęcić się jej nawróceniu. Obaj spędzili znaczną część swego życia na wysokich urzędach, ale powodowani miłością bliźniego wstąpili do klasztoru, przygotowując się na misjonarzy. Niełatwa wszakże była to sprawa. Słowianie nie znali pisma, trzeba było naprzód wynaleźć alfabet słowiański; tej pracy podjął się Cyryl i wspólnie z bratem zajął się przekładem pisma Ś-go na język słowiański.

Cyryl i Metodyusz w roku 863-cim poczęli pełnić służbę Bożą na Morawach i ochrzcili Rościśława w Welehradzie. Ale zawistni duchowni niemieccy, obawiając się utraty swego wpływu, żalą się przed papieżem, iż jacyś nieznani kapłani urządzają nabożeństwo w języku barbarzyńskim. Cyryl pojechał do papieża, usprawiedliwił się z czynionych mu zarzutów, a łaskawie przezeń przyjęty, umarł w lat kilka później w Rzymie. Metodyusz przeżył brata i został wyniesiony przez papieża do godności biskupa Panonii i legata papieskiego.

Po Rościśławie panował *Świętopelk*, który rozszerzył granice morawskie od Karpat po rzekę Drawę. Państwo to znane jest w dziejach pod nazwą *Wielkich Moraw*. Za jego czasów Metodyusz ochrzcił księcia czeskiego Borzywoja i żonę jego Ludmiłę około roku 873-go. Ale i teraz biskupi niemieccy prześladowali go więzili nawet; pomimo tego Metodyusz utrzymał się na stolicy arcybiskupiej aż do śmierci i wykształcił 30 uczniów.

Z przyjęciem chrztu Ś-go przez Morawian i Czechów zniknął powód niemczenia Słowiańszczyzny. Wkrótce wszakże napady Węgrów kładą kres wielkiemu państwu Morawskiemu; odtąd dziejopisowie przez całe stulecie nic nie wspominają o Morawach.

Drugim narodem słowiańskim z kolei, w którym po-
częła się krzewić wiara chrześcijańska, byli *Bulgarowie*.

Już w VI wieku po Chr. osiedlili się Słowianie
w dzisiejszej Bulgarii. Odznaczyli się oni większą
wojowniczością od innych plemion, lecz dopiero wów-
czas założyli państwo, gdy połączyli się z nimi Bul-
garowie, lud pochodzenia tureckiego. Około roku 680
przybył w te okolice z nad Dniestru chan jednej hordy
bulgarskiej, podbił siedem plemion słowiańskich, zajął
całą dawną Mezę i począł wojować z sąsiadami. Naj-
groźniejszym z jego następców był *Krum*, żyjący za
czasów Karola Wielkiego; pokonał on cesarza bizantyń-
skiego *Nicefora* i dwóch jego następców. Więcej miał
on wyrządzić szkody, niż Attyla.

Tureccy Bulgarowie był to lud bardzo srogi i okru-
tny, ale wiara chrześcijańska dziwnie złagodziła jego
zwyczaje. W roku 864-ym chan bulgarski *Bogorys* czyli
Borys ochrzcił się w Konstantynopolu i przyjął imię
Michała. Odtąd lud bulgarski łączy się ze Słowianami,
przyjmuje mowę i obyczaje słowiańskie i staje się ludem
słowiańskim. Chan *Borys* prosił papieża o mianowanie
arcybiskupem wybranego przez siebie duchownego, a gdy
papież na to zgodzić się nie chciał, zwrócił się do Kon-
stantynopola i przyjął przysłanego arcybiskupa *Józefa*;
ten założył dziesięć biskupstw. *Borys* na starość sam
wstąpił do klasztoru.

Drugim jego następcą był *Symeon*, zwany Wielkim
(od 888—927 roku). Był to mąż bardzo wykształcony
a zarazem dzielny wojownik. Prowadził pomyślne wojny
z Grekami, urządził wspaniałą stolicę w *Presławie*,
otoczył się gwardyą przyboczną i na swym dworze za-
prowadził ceremoniał grecki, tak iż sami Grecy nawpół

Grekiem go zwali. Pod jego opieką pracowali uczeni i napisali wiele dzieł, stanowiących pierwszą w Słowiańszczyźnie literaturę bułgarską.

W ostatnich latach swego panowania Symeon prowadził wojny z Grekami, Serbami i Chorwatami. Dwukrotnie pobił wojska greckie w górach Bałkańskich i przyjął tytuł *cara* czyli *cesarza Bułgarów i Rzymian*. Zamierzał zdobyć Konstantynopol, lecz na przeszkodzie stanęła mu wojna z Serbami i Chorwatami.

Następca jego *Piotr Święty* zawarł pokój z Grekami i poślubił księżniczkę bizantyńską. Aczkolwiek bardzo bogobojny, był niedbałym rządcą; stąd też częste następowały niepokoje.

W roku 963-im powstał przeciwko niemu możny *Szyszman*, odebrał mu liczne prowincje i założył drugie carstwo Bułgarskie, Zachodnie.

Cesarze bizantyńscy przez długie lata opłacali daninę Bułgarom, lecz gdy Bułgarya rozpadła się na dwie części, cesarz Nicefor Fokas postanowił korzystać z jej osłabienia i sprowadził z Rusi księcia Światosława, który zajął Bułgaryę aż do Sylistryi; synowie Piotra zostali wzięci do niewoli przez Greków. Tak upadło państwo Bułgarskie w 971 roku.

Ale w tym czasie coraz bardziej potężniało zachodnie państwo Bułgarskie i stało się groźnem dla Bizantynów za panowania najmłodszego syna Szyszmana, *Samuela* (od 977—1014 roku). Podbił on część Serbii, Macedonię, Epir, Tessalię i całą starożytną Grecyę. Walczył przez lat 30 z cesarzem Bazylim II-im Bułgarobójcą, ale wkrótce umarł z rozpacz po przegranej bitwie pod *Bielosicą* w r. 1014-ym. W ciągu czterech

lat giną potomkowie Samuela i państwo Bułgarskie zni-
ka z dziejów na lat półtora.

Powtórzenie.

Gdzie powstał pierwszy trwalszy związek państwa słowiańskiego? Kto i kiedy osiada w Welehradzie? Dlaczego Rościszaw sprowadza Cyryla i Metodyusza? Opowiedz życie tych apostołów Słowiańszczyzny. Kiedy przybywają na Morawy? Kto im utrudnia głoszenie słowa Bożego i dlaczego? Gdzie umarł Cyryl? Jaką godność otrzymał Metodyusz? Ilu uczniów wykształcił? Wskutek czego zni-
ka z widowni dziejowej państwo Morawskie? Gdzie z kolei poczęła krzewić się wiara chrześcijańska? W którym wieku osiedlili się Słowianie w dzisiejszej Bułgarii? Kiedy napadli na nich tureccy Bułgarowie? Który z chanów bułgarskich najbardziej zasłynął? Który chan bułgarski przyjął wiarę chrześcijańską? Jaki wpływ wywarło przyjęcie chrześcijaństwa? Gdzie Borys zakończył życie? Kto był jego następcą? Jaki tytuł przyjął Symeon Wielki? Gdzie powstała pierwsza literatura słowiańska? Dlaczego Symeon nie zdobył Konstantynopola? Kto po nim panował? Co wydarzyło się za czasów Piotra Świętego? Kto powstał przeciw niemu? Kto założył zachodnie państwo Bułgarskie? Dlaczego cesarz bizantyński sprowadził z Rusi księcia Światosława? Kiedy Grecy pokonali ostatecznie wschodnie państwo Bułgarskie? Kiedy zachodnie państwo Bułgarskie stało się groźnym dla Bizantyńców? Dokąd rozciągało się państwo Samuela? Gdzie przegrał bitwę? Przez jaki czas niema mowy w dziejach o Bułgarii?

Słowiańszczyzna Wschodnia.

R u ś.

Nieraz już Normandowie, czyli jak ich Grecy nazywali Waregowie, dążyli przez Ruś do Konstantyno-

poła, gdzie zaciągali się do służby wojskowej; nieraz też podbijali plemiona słowiańskie lub pobierali od nich daninę. Przy tej sposobności dali się poznać Słowianom ze swego męstwa, nic więc dziwnego, że Nowogrodzianie, chcąc położyć kres wewnętrznym niesnaskom, wysłali do Szwecyi poselstwo, prosząc, aby Normandowie przybyli do ich ziemi i zaprowadzili ład i porządek. Jakoż w r. 862-im staje w Nowogrodzie i obejmuje rządy *Ruryk*, wódz plemienia *Russów*, z liczną drużyną i dwoma braćmi.

Po śmierci Ruryka, z powodu małoletności syna jego Igora, dowództwo nad drużyną normandzką otrzymuje *Oleg*. Podczas jednej ze swych wycieczek napotyka (n bogate już wówczas miasto *Kijów*, zdobywa je i obiera za stolicę. Następnie podbija wszystkie plemiona słowiańskie od Bugu i Karpat aż po Okę, odbywa wyprawę wojenną do Konstantynopola i z cesarzami bizantyńskimi zawiera *traktat handlowy* w 907 roku.

Syn Ruryka, *Igor*, idzie w ślady Olega, płynie do Konstantynopola, lecz powróciwszy zostaje zabity przez *Drewlan*, oburzonych za wymaganie nowej daniny. Po zgonie Igora rządziła Rusią żona jego *mądra Olga*, w imieniu małoletniego syna Światosława i w r. 957 przyjęła chrzest w Konstantynopolu. Ale syn jej *Światosław* trwał nadal w pogaństwie, myśląc jedynie o nowych zwycięstwach. Podbił Wiatyczan, pokonał Chazarów i na wezwanie cesarza bizantyńskiego wyruszył do Bulgaryi; zwyciężył Bulgarów, lecz nie mógł zatrzymać zdobytego państwa i musiał je ustąpić cesarzowi bizantyńskiemu Janowi Cymisesowi. Powracając do Kijowa, poległ w walce z *Pieczynkami*.

Pozostawił on trzech synów, którzy długą prowadzili ze sobą walkę; wreszcie najmłodszy *Włodzimierz* po normandzku *Waldemar*, przy pomocy świeżo sprowadzonych ze Szwecyi hufców Waregów, pokonał braci i sam zasiadł na stolicy w Kijowie.

Włodzimierz (od 980 — 1015) po ośmiu latach panowania postanowił przyjąć wiarę chrześcijańską; w tym też celu wyruszył do Krymu, zdobył miasto *Korsuń* (Chersonesz) i jako zwycięzca prosił o rękę księżniczki bizantyńskiej, przyrzekając przyjąć wiarę chrześcijańską. Na jego żądanie cesarze bizantyńscy przysłali siostrę swoją *Annę*, z licznym orszakiem księży greckich. *Włodzimierz* ochrzcił się wraz z ludem swoim w Kijowie w r. 988, czem zasłużył na przydomek *Świętego Równego Apostołom*.

Pozostało po nim dwunastu synów, którzy długo wojowali ze sobą. Najstarszy brat *Świętopełk* pokonał trzech innych, lecz później, zwyciężony przez najmłodszego Jarosława, uciekł do Polski prosić o pomoc krewnego swego, *Bolesława Chrobrego*. *Bolesław Chrobry* wprowadził go do Kijowa, ale po odejściu króla polskiego wznowiły się dawne walki, podczas których poległ *Świętopełk* w bitwie z Jarosławem.

Naówczas zasiadł na stolicy w Kijowie *Jarosław I Mądry* (1036 — 1054), który dał Nowogrodzianom przywileje pisane (hramoty); na nich opierały się swobody miasta, a raczej państwa, Nowogrodu Wielkiego. Zwycięstwa swoje zawdzięczał on oddziałom Waregów, które sprowadził z za morza, przy ich też pomocy zabrał grody Czerwieńskie, korzystając z zamieszek w Polsce i wojował z Pieczyngami. Po zgonie ostatniego brata panował *Jarosław* nad całą Rusią. Naj-

większą jego zasługą jest *Ruska Prawda*, to jest zbiór praw pisany.

Powtórzenie.

Dokąd dążyli Normandowie przez Ruś? Kto wezwał ich do Nowogrodu? W którym roku przybywa Ruryk? Kto dowodzi drużyną normandzką po jego zgonie? Do którego miasta przenosi Oleg stolicę? Z kim zawiera traktat handlowy? Kto panuje po nim? Jak kończy życie Igor? Czem odznaczyła się Olga? Kogo zwyciężył Światosław? Na czyje żądanie udaje się do Bułgarii? Dlaczego nie zatrzymał tego kraju? Gdzie ginie? Przy czyjej pomocy Włodzimierz odnosi zwycięstwo nad braćmi? W którym roku przyjmuje chrzest święty? Ilu synów pozostawił? Kto pokonał Świętopełka? Kto wprowadza go do Kijowa? Gdzie ginie Świętopełk? Kto panował po nim? Któremu miastu Jafośław nadał przywileje? Jaki kraj zdobył? Co jest największą jego zasługą?

Słowiańszczyzna Zachodnia.

Czechy.

Według podania, *Lubusza*, najmłodsza córka Kroka, poślubiła *Przemysła*, ubogiego rolnika, od którego pochodzą późniejsi książęta i królowie czescy. O pierwszych Przemysłowiczach nie wiele da się powiedzieć; pewniejsze dzieje poczynają się od *Borzywoja*, który ochrzcił się w Welehradzie z żoną swoją *Ludmiłą* i zawarł *przymierze* ze Świętopełkiem, księciem morawskim, w roku 873 lud wszakże czeski trwał nadal w pogaństwie.

Syn Borzywoja, *Wratysław*, poślubił *Drahomirę*, pogankę rodu lutyckiego, która po zgonie męża zo-

stawszy opiekunką małoletniego syna Wacława, znie-
ważyła postów niemieckich, ponieważ naówczas cesarz
Henryk I srodze prześladował Lutyków. Lecz gdy
w roku następnym cesarz wydał wojnę Czechom i pod-
sunął się pod Pragę, *Wacław* upokorzył się i zobo-
wiązał do płacenia daniny. Nie podobało się to stron-
nictwu pogańskiemu, na którego czele stanął brat jego
Bolesław I Srogi czyli *Okrutny*; ten zamordował go
przy wyjściu z kościoła (około roku 935-ym). Papież
zaliczył Wacława w poczet męczenników, a Czesi czczą
go jako patrona swego kraju.

Gdy Bolesław I nie chciał płacić daniny cesarzowi,
ten podstąpił pod Pragę i ksiązę czeski upokorzył się,
złożył hołd i jako hołdownik posłał na wojnę z Ma-
dziarami oddział czeski, który się świetnie odznaczył
w pamiętnej bitwie nad rzeką Lechem w roku 955-ym.
W następnych latach Bolesław zdobył Morawy i Chro-
bacyę z Krakowem. Państwo jego dochodziło aż do
Bugu i obejmowało znaczną część późniejszej Polski.

Pod koniec życia wyrzekł się wiary pogańskiej
i złożył zwłoki Ś-go Wacława w katedrze świętego Wi-
ta. Córka jego *Dubrawka* (Dąbrówka) poślubiła *Mie-
szka*, księcia polskiego, który za jej namową przyjął
wiarę chrześcijańską. Syn Bolesława I-go, *Bolesław
II-gi Szczodry*, mianował arcybiskupem *świętego
Wojciecha*, Czecha ze znakomitego rodu Sławników
(982 go roku).

Święty Wojciech wychowywał się w Magdeburgu pod
kierunkiem biskupa Adalberta. Za jego staraniem obrządek
słowiański, który Metodyusz zaprowadził był w Czechach,
zmieniono na łaciński. Dążył on całą siłą do poprawy
obyczajów i wyplenienia zabobonów pogańskich, lecz zrażony

trudnością zadania, udał się do Włoch, postanawiając wstąpić do klasztoru lub zostać pustelnikiem. Jednakże na prośbę możnych panów powrócił do Czech, chcąc pracować i nadal w winnicy pańskiej; ale prześladowany przez nieprzyjaciół, postanowił głosić słowo Boże u ludów pogańskich. Wybrał się zatem najprzód na Węgry, ochrzcił tu całą rodzinę króla Gejzy I-go, a w roku 993 przybył do Polski, gdzie zostawił po sobie pieśń *Bogarodzica*. Następnie udał się do Prusaków, u których znalazł śmierć męczeńską w świętym ich gaju Romowe (997 r.).

Bolesławowi II nie bardzo się powodziło, Włodzimirz św. zabrał mu grody Czerwieńskie; gorzej się jeszcze wiodło synowi jego *Bolesławowi III Rudemu*. Był to władca tak okrutny, że Czesi, nie mogąc znieść jego rządów, wezwali na pomoc Bolesława I-go Chrobrego. Chrobry zdobył Kraków, zajął Czechy i Morawy (w 1003 r.). Wszakże gdy nie chciał złożyć hołdu z tych krajów cesarzowi, ten dał posiłki braciom Bolesława III, którzy niespodziewanie napadłszy na Pragę, wygnali załogę polską i zarządzili Czechami, jako lennicy cesarza do 1037 roku.

Po nich panował *Brzetysław I* (od 1037 — 1055 roku). Idąc w ślady poprzedników, gdzie mógł, szkodził Polsce, dotarł do Gniezna i uwiózł zwłoki św. Wojciecha. Przed śmiercią Brzetysław podzielił państwo pomiędzy trzech synów i ustanowił prawo *starszeństwa* czyli senioratu. Na mocy tego prawa w Pradze miał zawsze panować najstarszy z rodu i rozciągać władzę ojcowską nad młodszymi, którym dzielnice miały być wyznaczone na Morawach.

Prawo to stało się powodem różnych zawichrzeń i niesnasek rodzinnych, które wybuchły już pomiędzy synami Brzetysława. Wspomnimy tylko o jednym jego

synu, *Wratysławie II*, który dopomagał cesarzowi Henrykowi IV w wojnie z Saksonami i papieżem. Henryk IV, wywdzięczając się za to, podarował Wratysławowi I ziemię Miśnieńską, zrzekł się rocznej daniny i na sejmie w Moguncyi włożył mu na głowę koronę królewską (w 1086 roku). Wratysław II przyjął tytuł *króla*, lecz papież z powodu zatargów z Henrykiem IV nie potwierdził go w tej godności.

Powtórzenie.

Czyją córką miała być Lubusza? Kogo poślubiła? Jak się zowią potomkowie Przemyśla i Lubuszy? Od którego księcia pochodzą pewniejsze dzieje Czech? Gdzie ochrzcił się Borzywój? Z kim zawarł przymierze? Kogo poślubił Wratysław? Dlaczego Drahomira znieważyla postów niemieckich? Dlaczego Waclaw zobowiązał się płacić daninę? Jak zakończył życie? Kto po nim panował? Gdzie odznaczyło się wojsko czeskie? Jakie kraje następnie zdobył Bolesław? Dokąd dochodziły granice jego państw? Gdzie złożono zwłoki świętego Waclawa? Kogo poślubiła córka jego? Kto mianował arcybiskupem Ś-go Wojciecha? Opowiedz żywot świętego Wojciecha. Jaką ziemię utracił Bolesław II-gi? Za czyjego panowania Czesi przywołali na tron Bolesława I-go Chrobrego? Dlaczego Bolesław I-szy Chrobry nie utrzymał się w Pradze? Kto panował po Bolesławie III-cim Okrutnym? Jaką ziemię czeską zdobył napowrót Brzetysław I-y? Jakie prawa ustanowił? Komu dopomagał Wratysław II-gi? Jak się odwdzięczył cesarz Henryk IV-ty? Dlaczego papież nie potwierdził w godności króla Wratysława II-go?

P o l s k a.

Według podań, spisanych przez dziejopisarzy, w wieku VIII po Chr. przebywali nad jeziorem Gopłem książęta z rodu *Popiela*, którzy przy grodzie Kruszewicy

posiadali wysoką wieżę. Jeden z nich miał otruć dwunastu stryjów, to jest panów lub książąt podwładnych, czem oburzeni Polanie obrali sobie za księcia *Ziemo-wita*, syna *Piasta*, kołodzieja, znanego z gościnności. Ziemowit i dwaj jego następcy przebywali w Gnieźnie, skąd robili dalsze wycieczki i zniewalali do uległości okoliczne opola, zamieszkane przez Polan i Mazurów nad rzekami Wartą, Notecią i Bzurą.

Pewniejsze wiadomości posiadamy o Mieszku czyli *Mieczysławie* od r. 963. Rozkazywał on plemionom lechickim od środkowej Odry do Wisły. Wojsko jego składało się z trzech tysięcy wojowników. Wiadomo nam, iż w roku 963 napadł na niego niemiecki graf Wichman i pobił, a później *Gero* zniewolił do płacenia daniny cesarzowi niemieckiemu z krajów, leżących na zachód od rzeki Warty.

Aby oprzeć się Niemcom, Mieszko porozumiał się z księciem czeskim Bolesławem I-ym, poślubił córkę jego Dąbrówkę (Dubrawkę), za jej namową ochrzcił się w Gnieźnie 965 roku i założył pierwsze *biskupstwo* w Poznaniu. Aczkolwiek Mieszko był lennikiem cesarza, umiał utrzymać swą godność i dwa razy wojował z margrafami cesarskimi, a cesarz Otton I Wielki ofiarował mu hojne dary. Później, gdy po śmierci Dąbrówki poróżnił się z Bolesławem czeskim, walczył z nim przy pomocy posiłków niemieckich i zawojował część *Szląska*. Imię Mieszka znane było w dalekich krajach; siostra jego poślubiła króla węgierskiego Gejzę, a córka najprzód króla szwedzkiego, później króla duńskiego.

Syn jego, *Bolesław I Chrobry* czyli Wielki od roku 992 — 1025) po śmierci ojca panował nad

wszystkimi dzielnicami Lechii, nadto zdobył na Pomorzanach okolice Gdańska, poczem zwrócił się na południe, zawojował ziemię Chrobatów z Krakowem, oraz resztę Szląska. Jako gorliwy chrześcijanin, posłał on hufce przeciwko Obotrytom, z wielką czcią przyjął świętego Wojciecha, a po jego śmierci wykupił jego zwłoki na wagę złota i złożył w Gnieźnie. Naonczas przypadła znana pielgrzymka cesarza Ottona III-go do grobu Ś-go Wojciecha w Gnieźnie w roku 1000-ym. Nie będziemy opisywali wspaniałego przyjęcia, jakim uczcił Bolesław Chrobry Ottona III-go, powiemy tylko, iż cesarz niemiecki, ujęty hojną gościnnością, mianował Bolesława swoim przyjacielem i sprzymierzeńcem, a nawet, jak niektórzy historycy twierdzą, włożył mu na głowę koronę królewską. Podczas pobytu swego w Gnieźnie cesarz za zgodą papieża zwołał synod, który ustanowił niezależne od Magdeburga arcybiskupstwo gnieźnieńskie, oraz trzy nowe biskupstwa: w *Krakowie*, *Wrocławiu* i *Kołobrzegu* na Pomorzu.

Przyjaźń z cesarstwem niemieckim trwała do chwili zgonu Ottona III-go. Gdy Otton III-ci umarł, Bolesław Chrobry, korzystając z zamieszania w Niemczech, wkroczył do Marchii, dotarł do *Sali sa Elbe*, zamierzając połączyć ze swem państwem Połabian; lecz znalazłszy tu zacięty opór, zawarł z Henrykiem II-im przymierze, na mocy którego otrzymał tylko ziemię *Łużycką* w roku 1002-im.

W roku następnym Bolesław Chrobry wkracza do Czech, zajmuje Pragę, ale gdy niechce płacić daniny, jaką książęta czescy składali Niemcom, cesarz niemiecki wydaje mu wojnę, która się ciągnie przez lat 14 do roku 1018-go. Bolesław nie stoczył żadnej walnej bi-

twy z Niemcami, lecz wybornie prowadził wojnę podjazdową, trapiąc i ścigając Niemców na różnych przeprawach w lasach i moczarach. Cztery razy wojsko pod wodzą samego cesarza ponosiło dotkliwie klęski. Bolesław nie ograniczał się na działaniach wojennych; poduszczał nawet w dalekich krajach nieprzyjaciół cesarza i zachęcał ich do wojny.

Wreszcie cesarz, znużony długoletnią walką z Bolesławem, zawarł pokój w *Budziszyńie* w roku 1018, na mocy którego Bolesław utracił Czechy i odleglejsze krainy Połabian, lecz zatrzymał Łużyce i Morawy. Granice jego posiadłości dotykały górnego biegu Elby.

Z Budziszyna podążył Bolesław nad *Bug*, pokonał księcia ruskiego Jarosława i zięcia swego *Świętopelka* przyprowadził do Kijowa. Wchodząc do tego grodu, uderzył w „Złotą bramę” mieczem, który się wyszczerbił. Tym *szczerbcem* opasywali się królowie polscy podczas koronacyi. Osadziwszy w Kijowie Świętopelka, Bolesław pozostawił tam swe załogi, ale ten wyciął je zdradziecko i wkrótce potem poległ, pokonany przez Jarosława. Bolesławowi ulegają plemiona zawiślańskie i Ruś Czerwona, a odtąd następni książęta ruscy nieraz udawali się o pomoc do Polski.

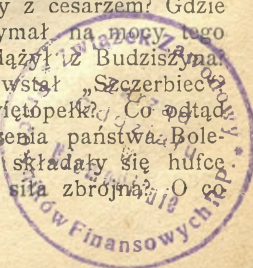
Wszystkie te zwycięstwa zawdzięczał Bolesław rozumnemu urzędzeniu swego kraju. Budował grody, zamki czyli kasztele, a w każdym zamku osadzał kasztelana, który miał zwierzchnią władzę nad ludem okolicznym. W razie napadu nieprzyjaciół, zapalone beczki ze smołą na wzgórzach zwoływały wojowników. Hufce jego składały się z rycerzy, okrytych żelaznymi pancerzami, i ludzi lekko uzbrojonych z tarczami. Wojowników miał 20,000.

Bolesław pilnie przestrzegał sprawiedliwości: słuchał każdej skargi, winowajców karał, a niekiedy własnoręcznie obić w łaźni. Aczkolwiek sam nie umiał czytać, bardzo sprzyjał oświacie; w tym celu sprowadził uczony zakon Benedyktynów i osadził w trzech klasztorach: w Tyńcu pod Krakowem, w Sieciechowie i na Łysej Górze, a syna kazał uczyć po łacinie i po grecku.

Pod koniec życia wysłał poselstwo do papieża, prosząc o potwierdzenie tytułu królewskiego, a nie doczekawszy się odpowiedzi, kazał biskupom polskim koronować się w Gnieźnie, poczem wkrótce umarł.

Powtórzenie.

W którym wieku mowa jest o Popielach? Z jakiego powodu Polanie obierają na księcia Piasta Ziemowita? Jakie okolice zdobywa Ziemowit i jego następcy? O kim posiadamy pewniejsze wiadomości? O które rzeki opierały się granice państwa Mieczysława? Którzy grafowie niemieccy napadają na Mieszka? Z kim porozumiał się Mieczysław I-szy? Czyją córkę poślubił? W którym roku dał się ochrzcić? Z kim później wojował? Który cesarz obdarzał go podarunkami? Z kim walczył po śmierci Dąbrówki? Kogo poślubiła jego siostra, kogo córka? Kto po nim panował? Które kraje zdobył Bolesław na północy, które na południu? Dlaczego wojował z Obotrytami? Czyje zwłoki wykupił? Gdzie je złożył? Kto pielgrzymował do Gniezna? Jak się wywzajemnił Otton III-ci za przyjęcie, jakiego doznał? Jakie urządzone biskupstwa na synodzie, zwołanym przez Ottona III-go? Jaką wojnę toczył Chrobry po śmierci Ottona III-go? Z jakiego powodu powstaje wojna pomiędzy cesarzem niemieckim a Bolesławem? Przez ile lat ciągnęła się? Jak ją prowadził Bolesław? Ile razy wojsko niemieckie poniosło dotkliwie klęski? Kogo zachęcał Bolesław do wojny z cesarzem? Gdzie Bolesław zawarł pokój? Jaki kraj zatrzymał na mocy tego pokoju? Jakże kraje utracił? Dokąd podążył z Budziszynami? Kogo poprowadził do Kijowa? Skąd powstał „Szczerbiec”? Kiedy bywał używany? Jak postąpił Świętopełk? Co odstąpiła czynią książęta ruscy? Jakże były urządzenia państwa Bolesława? Co to byli kasztelani? Z czego składały się hufce Bolesława? Z ilu ludzi składała się jego siła zbrojna? O co

dbał przedewszystkiem Bolesław? Jaki zakon sprowadził do Polski? Gdzie zbudował dla niego klasztor? Gdzie koronował się Bolesław?

(Ciąg dalszy).

Aczkolwiek syn Chrobrego Mieszko czyli *Mieczysław II-gi* nie zasługiwał na przydomek *Gnuśnego*, który późniejsi dziejopisarze mu nadali, to wszakże nie sprostął trudnemu zadaniu, jakie po ojcu odziedziczył. Nie posiadał on dosyć siły i zdolności, aby rządzić świeżo założonem państwem obszernem. W Polsce wicherzył brat jego, a na pogranicza napadali nieprzyjaciele. Za jego czasów traci Polska Morawy, Łużyce, a sam Mieczysław staje się *lennikiem* cesarza Konrada II-go, wreszcie zbiega za granicę z żoną i synem.

Nastaje wielki zamęt: poganie podnoszą głowę, niszczą kościoły, mordują księży, a Brzetysław czeski plądruje w Polsce i zabiera z Gniezna zwłoki Ś-go Wojciecha. Jeden tylko *Masław* na Mazowszu za Wisłą utrzymuje ład i porządek. Taki stan oplakany trwa przez lat siedem, wreszcie *Kazimierz II-gi*, syn Mieczysława, wkracza do Polski z hufcami niemieckimi, zwycięża Masława i w całym kraju przywraca spokój i porządek, za co otrzymuje przydomek *Odnowiciela Polski*.

Następca Kazimierza, *Bolesław II-gi Śmiały* czyli *Szczodry*, zasłynął wielu zwycięstwami. Wojował z Wratysławem, księciem czeskim i nietylko nie składał hołdu cesarzom niemieckim, lecz występował przeciwko cesarzowi Henrykowi IV-mu.

Bolesław II-gi odprawił koronację w roku 1077, zapewne za zgodą papieża Grzegorza VII-go. Wpro-

wadzał dwa razy do Kijowa księcia *Iziasława*. a gdy podczas jego nieobecności wynikły w Polsce niepokoje, powraca i uniesiony krewkością zabija przy ołtarzu biskupa krakowskiego *Stanisława ze Szczepanowa*, stojącego na czele nieprzychylnego mu stronnictwa, 1079 roku. Czyn ten niesłychany wywołał takie oburzenie, że Bolesław musiał opuścić kraj i według wszelkiego prawdopodobieństwa, zakończył życie w klasztorze styryjskim, w Ossyaku. Biskup Stanisław po upływie dwóch wieków zaliczony został w poczet świętych.

Po usunięciu się Bolesława II-go Śmiałego, przeciwnie mu stronnictwo powierzyło rządy kraju bratu jego *Władysławowi Hermanowi*; ale panowanie jego było pełne niepokoju, gdyż stronnictwo Bolesława Śmiałego popierało syna jego Mieczysława, który przy pomocy Węgrów dostał się do Krakowa. A gdy Władysław zbyt ulegał *Sieciechowi*, wojewodzie hufców krakowskich, powstają własni jego synowie i przy pomocy kasztelana *Magnusa*, zmuszają go do wydalenia Sieciecha z dworu. Władysław nie używał tytułu królewskiego, pisał się tylko księciem. Dzielniejszym od ojca był *Bolesław Krzywousty* (od 1102 — 1138 roku). Był to bardzo zdolny wojownik, odznaczył się w 47 iu bitwach. Idąc w ślady Chrobrego, walczył nad Notecią, zdobył *Pomorze zachodnie* nad rzeką Odrą z miastami Julinem i Szczytinem (Szczecinem), a nadto przyłączył do swych posiadłości kilka plemion lutyckich za *Odrą* i wyspę Rugię. Zdobywszy te okolice, upowszechnił w nich wiarę chrześcijańską i ufundował biskupstwo w Julinie. W roku 1135 złożył hołd cesarzowi niemieckiemu z tych posiadłości.

Powtórzenie.

Jaki przydomek nadano niesłusznie Mieczysławowi II-mu? Z jakimi trudnościami walczyć musiał Mieczysław? Jakie kraje traci Polska? Od kogo staje się zależnym Mieczysław? Gdzie się chroni? Co następuje po jego ucieczce? Kto napada na Polskę? Kto utrzymuje porządek? Jak długo trwa zamieszanie? Z jakimi posiłkami wkracza Kazimierz II-gi? Jaki otrzymuje przydomek? Z kim wojował Bolesław II-gi Śmiały? Komu dopomagał? Z którym walczył cesarzem? W którym roku odprawia koronację? Którego księcia wprowadza do Kijowa? Z jakiego powodu dopuszcza się strasznego zabójstwa? Gdzie kończy życie? Kiedy biskupa Stanisława zaliczono w poczet świętych? Które stronnictwo obiera Władysława Hermana? Kto popiera syna Bolesława Śmiałego? Z jakiego powodu synowie Władysława Hermana powstają przeciwko ojcu? Kto stał na czele jednego, kto na czele drugiego stronnictwa? Jakiego tytułu używał Władysław? Kiedy panował Bolesław Krzywousty? Jakie zdobył kraje? Jakie kraje przyłączył do Polski? Gdzie ufundował biskupstwo? Z których posiadłości złożył hołd cesarzowi niemieckiemu!

Węgry.

Madziarowie czyli Węgrzy, należący do szczepu tureckiego, do roku 884 przebywali za *Donem*. Później w skutek napadu Pieczenegów, posunęli się ku *Dniestrowi*. Tu wojewodowie, za radą Chazarów, obrali za wodza Arpada, a puszczając krew z rąk swoich w święte naczynia, poprzysięgli wierność jemu i wszystkim jego potomkom pod karą śmierci. Arpad poprowadził lud swój do kraju, w którym niegdyś przebywał Attyla i około 890 go roku założył oszańcowany obóz w tem miejscu, gdzie dziś leży miasto *Munkacs*

Osiedliwszy się w tej okolicy, Arpad pokonał różne plemiona, które w dawniejszych czasach zajęły równinę naddunajską, zawarł przymierze z cesarzem *Arnulfem* i zdobył posiadłości *Świętopelka* Morawskiego. Zajęte przez niego obszary wystarczały w zupełności dla nielicznego naonczas ludu węgierskiego; zaprzestał więc dalszych podbojów i wydzielił swemu narodowi okręgi do zamieszkania. W państwie jego Słowianie stanowili ludność *ujarzmioną*.

Za syna jego i następcy poczynają się straszne napady Madziarów, trapiące Europę przez długie lata. Spokojniejsze nastąpiły czasy, gdy Madziarowie ponieśli dwie klęski nad rzeką *Lechem* w roku 955 i pod *Adryanopolem* w 970 roku, oraz, gdy *Babenbergowie* założyli hrabstwo *Austrii*, późniejsze księstwo tego imienia i silny stawili im opór. Węgrzy przestali napadać na Europę, zajęli się rolnictwem, lecz czując, że nieliczny ich naród nie zdoła się oprzeć nieprzyjacielowi, zaprosili do swego kraju *Pieczenegów* i *Bulgarów* przeznaczwszy im różne okręgi.

Pierwszym, zasługującym na wspomnienie ich wodzem czyli księciem był *Gejza* (od 972 — 997 roku). Poślubił on siostrę Mieczysława I-go, Adelajdę chrześcijankę, zwaną u Słowian „*Beloknehini*”, to jest piękną księżną. Za jej sprawą przyjął wraz ze swym rodem chrzest święty z rąk Ś-go Wojciecha, oraz zawarł przymierze z cesarzem Ottonem W-im na *wieczne czasy*.

Po nim rządził Węgrami *Stefan I-szy* (od 997 do 1038 roku), zaliczony po śmierci w poczet świętych. Krzewił on z całą gorliwością wiarę chrześcijańską, sprowadzał księży z Włoch i Niemiec a objeżdżając kraj, sam wygłaszał zasady wiary. Założył osiem

klasztorów Benedyktyńskich, 10 biskupstw i jedno arcybiskupstwo w Strygoniu (Granie).

Na początku tysięcznego roku prosił papieża o zaliczenie Węgier do rzędu państw chrześcijańskich. Papież Sylwester II-gi nadał mu tytuł króla apostolskiego, a w dowód wielkiego poważania przysłał *koronę anielską*, której królowie węgierscy do dziś dnia używają podczas koronacyi.

Zostawszy królem, Stefan zajął się wewnętrznem urządzeniem państwa. Ustanowił trzy stany: do pierwszego należeli duchowni, do drugiego magnaci, do trzeciego szlachta. Magnaci składali wojsko królewskie, szlachta używana była tylko do boju na pospolite ruszenie. Najwyższym urzędnikiem był palatyn, obdarzony bardzo szeroką władzą; zastępował on niejako i wyřęczał króla. Stefan podzielił kraj na hrabstwa czyli *komitaty*, na których czele stali *gespanowie*, to jest kasztelani. Otaczała go straż przyboczna złożona z cudzoziemców. Za jego panowania wielu panów niemieckich osiadło na Węgrzech i cieszyło się łaską królewską.

Stefan I-szy Święty, umierając bezpotomnie, za namową swej żony mianował następcą *Piotra Orseolo*, syna doży weneckiego; ten, zniechęciwszy sobie Madziarów, musiał pójść na wygnanie. Odtąd poczynają się zamieszki na Węgrzech; cesarze niemieccy popierają różnych książąt, ale potomkowie bocznej linii Arpada przy pomocy Bolesława II-go Śniatego utrzymują się na tronie węgierskim.

Ostatni z nich *Władysław I-szy Święty*, porozumiawszy się z Polską wkracza do Rusi halickiej, a po śmierci *Zwonimira*, księcia kroackiego, jako jego powinowaty, zajmuje chwilowo Kroacyę, synowiec zaś

jego *Koloman* wciela już Kroacyę do Węgier; zatem królestwo węgierskie sięga po brzegi Adryatyku. Za jego czasów przeszły przez Węgry zbrojne hufce, udające się na pierwszą wyprawę krzyżową.

Powtórzenie.

Do jakiego szczepu należą Madziarowie? Kiedy wyruszyli z ponad Donu? Kogo obrali na wodza? Gdzie Arpad założył obozowisko? Z kim zawiera przymierze? Czyje posiadłości zdobywa? Dlaczego zaniechał dalszych podbojów? Które plemię stanowiło lud ujarzmiony? Kiedy poczynają się napady Madziarów? Jakie klęski ponieśli Madziarowie? Jakie państwo powstaje na zachodniej granicy Madziarów? Dlaczego Węgrzy zapraszają obce ludy do swego kraju? Kogo poślubił Gejza? Kto go ochrzcił? Z kim zawiera przymierze? Kto panował po Gejzie? Na co zwrócił największą uwagę Stefan Święty? Których zakonników sprowadza? Ile zakłada biskupstw? Gdzie ustanawia arcybiskupstwo? Co Stefan Ś-ty otrzymuje w darze od papieża? Jakie zaprowadził urzędzenia? Jaką władzę nadał palatynowi? Jak podzielił kraj cały? Kogo mianuje swoim następcą? Który król polski miesza się do spraw węgierskich? Który król węgierski wkracza do Rusi halickiej? Jaki zajmuje kraj po śmierci Zwonimira? Kto ostatecznie przyłącza Kroacyę do Węgier? Jakie wydarzenie nastąpiło za panowania Kolomana?

O K R E S III.

Od początku wypraw krzyżowych do ich zakończenia,
to jest od roku 1096 — 1291.

Pierwsza wyprawa krzyżowa.

(1096 — 1099).

Oddawna chrześcijanie odbywali pielgrzymki do Palestyny, aby złożyć gorące modły tam, gdzie Syn

Boży żył i męczeńską umarł śmiercią. Około roku tysięcznego, w którym oczekiwano końca świata, znacznie wzmożła się liczba pobożnych i z każdym lat dziesiątkiem coraz bardziej wzrastała. Grób Ś ty znajdował się wprawdzie w rękach Kalifów arabskich, ale Arabowie nie prześladowali chrześcijan i pozwalali im składać cześć Zbawicielowi. Do grobu świętego wędrowali nie tylko sami pielgrzymi, lecz całe rzesze pobożnych.

Od chwili, gdy Turcy Seldżukowie zawładnęli Jerozolimą, zmieniły się okoliczności. Nawpół dziki lud ten praeśladował chrześcijan, utrudniał im podróż do Jerozolimy, dręczył ich i dokuczał niemal na każdym kroku.

Skargi prześladowanych rozbrzmiewały żałośnie echem po całej zachodniej Europie, budząc chęć wyrwania z rąk niewiernych Grobu świętego. Papięże nie byli obojętni na te wołania, a *Grzegorz VII-my* zamierzał pobudzić chrześcijan do wojny krzyżowej, lecz przeszkodziły mu spory o inwestyturę. Gdy wreszcie *Urban II-gi* zasiadł na stolicy apostołskiej, nastąpiła chwila stanowcza do rozpoczęcia tak ważnego dzieła. Zwołał on synod do miasta *Clermont* we Francyi, na który zebrała się, oprócz arcybiskupów, biskupów, opatów i innych dostojników duchownych, tak wielka liczba ludzi świeckich, że miasto pomieścić ich nie mogło. Ustawiono zatem tron na polu poza miastem, Urban drugi tak wymownie skreślił udęczenia, które pobożni od Turków znosić musieli, i taki obudził zapał, iż wszyscy zawołali: *Bóg tak chce!* Tysięczne tłumy złożyły tu ślub uroczysty, że chcą wziąć udział w wyprawie krzyżowej, a na znak ślubu przypinano na pra-

wem ramieniu lub na piersiach krzyż z materyi czerwonej.

Wieść ta lotem błyskawicy rozbiegła się po Włoszech i Francyi; obleciała sąsiednie kraje, poruszyła umysły różnych książąt i wasali. Początek wyprawy naznaczono na wiosnę roku następnego.

Tymczasem natchnieni pielgrzymi, z pomiędzy których żarliwością religijną górował ubogi pustelnik Piotr z Amiens, przechodzili różne kraje, zachęcając lud prosty do wojny krzyżowej i rozniecili taki zapal, że rzesze całe opuszczały wsie, żony i dzieci, i pod wodzą pielgrzymów, bez zasobów, bez odpowiedniego uzbrojenia, puszczały się w daleką, nieznaną drogę. Niesforne te tłumy napadały na miasta, prześladowały i wypędzały żydów, którzy z Niemiec i Czech zbiegli do Polski, a same w drodze wyginęły.

Znacznie lepiej przygotowali się na tę wyprawę książęta, bogaci wasale i ludzie zamożniejsi. Mieli odpowiednie uzbrojenie, dostateczne zapasy i znaczne sumy pieniężne. Najstynniejszymi byli: *Godfryd de Bouillon* (Bujja), książę Niższej Lotaryngii, brat jego *Balvin*, *Rajmund* hrabia Tuluzy, *Boemund*, książę Tarentu i synowiec jego dzielny rycerz *Tankred*. Jedni udali się ludem, drudzy morzem i zeszli się w Konstantynopolu. Złożywszy tu hołd cesarzowi Aleksemu, przeprawili się do Małej Azji, gdzie zdobyli miasto Niceę pokonali pod *Doryleum* liczne wojsko sultana Ikonium i po wielu trudnościach dotarli do Syryi. Leżało tu wielkie, doskonale obwarowane miasto *Antyochia*. Krzyżowcy oblegali je przez czas długi, a zaledwie zdobyli, nowe zagrożiło im niebezpieczeństwo. Antyochię otoczyło, ogromne wojsko sultana Mossulu, *Kerbodżyi*. Straszny głód począł trapić oblężonych. Wówczas to

dzielny Boemund, książę Tarentu, rozbudziwszy nadludzką odwagę w upadłych na duchu chrześcijanach, zrobił wycieczkę, pokonał i rozproszył tłumy Seldżuków.

Po różnych przygodach przybyło wreszcie wojsko krzyżowców pod mury Jerozolimy bardzo uszczuplone, liczące zaledwie 20,000, gdy tymczasem załoga Jerozolimy wynosiła przeszło 40,000 doskonale wyćwiczonego żołnierza. Pierwsze natarcie nie udało się chrześcijanom, brakowało im maszyn oblężniczych—trzeba było postarać się o drzewo budulcowe i cieśli. Na szczęście flota genueńska dostarczyła materiału i rzemieślników, a gdy zbudowano wieże i podsunięto pod mury, Jerozolima została zdobyta 15-go Lipca 1099 roku. Książę Godfryd de Bouillon pierwszy zatknął chorągiew chrześcijańską na murach Jerozolimy. Krzyżowcy dopuścili się strasznej rzezi na pokonanych muzułmanach.

Wszyscy książęta jednozgodnie ogłosili królem zdobytego kraju *Godfryda de Bouillon*, lecz ten nie przyjął tego tytułu niechcąc nosić korony królewskiej tam, gdzie Chrystus Pan nosił koronę cierniową i mianował się tylko *baronem*, to jest wasalem Grobu Świętego. Później odniósł on jeszcze świetne zwycięstwo nad wojskiem sultana egipskiego, lecz umarł w rok po swem wyniesieniu.

Powtórzenie.

Odkąd powiększyła się liczba pobożnych pielgrzymów? Kiedy pogorszyło się ich położenie? Co stanęło na przeszkodzie Grzegorzowi VII-mu do rozpoczęcia wyprawy krzyżowej? Dokąd i kiedy zwołał synod Urban II-gi? Co na nim postanowiono? Na kiedy oznaczono początek wyprawy? Kto głosił wyprawę krzyżową pomiędzy ludem? Jakich nadużyć dopuszczwały się tłumy ludu, dążące do Jero-

zolimy? Jaka była ich dola? Jaki lud w owym czasie schronił się do Polski? Jak się nazywali najznakomitsi rycerze za pierwszej wojny krzyżowej? Gdzie zebrali się krzyżowcy? Komu złożyli hołd? Które zdobyli miasta w Małej Azji i Syrii? Kto otoczył Antyochię? Kto odznaczył się w obronie tego miasta? W jakiej liczbie krzyżowcy stanęli pod Jerozolimą? Dlaczego nie przystąpili bezwzględnie do oblężenia? Kto przybył im na pomoc? Kiedy zdobyto Jerozolimę? Jaki przyjął tytuł Godfryd de Bouillon i dla czego?

(Ciąg dalszy.)

Po Godfrydzie nastąpił brat jego Baldwin, który tytułował się już *królem Jerozolimy*. Do tego królestwa należały, jako lenna: księstwo *Antyochii* hrabstwo *Edessy*, *Trypolis* i kilka innych miast. Zostało ono urządzone na podobieństwo państw zachodnich, miało swoich wasali z tytułami hrabiów, baronów, którzy nie zawsze byli posłuszni swemu suzerenowi. Wynikały stąd tem groźniejsze następstwa, iż Seldżukowie ustawicznie napadali, starając się odzyskać utracone prowincye

Ten był główny powód, dlaczego młode królestwo Jerozolimskie nie zdołało wzmocnić się należycie. Przybywały wprawdzie bezustannie *nowe rzesze* krzyżowców, wszakże większa ich część marniała w drodze od niedostatku, chorób zaraźliwych, a wreszcie od miecza tureckiego; brakowało przeto ludzi do obrony kraju.

Pomimo prawdziwie bohaterskiego męstwa dzielnych rycerzy, wielkie niebezpieczeństwo groziło Jerozolimie z powodu liczebnej przewagi nieprzyjaciół. Prawda, że włoskie miasta: Genua, Wenecya i Piza,

ze względu na korzystny handel ze wschodem, nie szczydziły wydatków ani trudów dla podtrzymania królestwa Jerozolimskiego, lecz na długo ocalić go nie zdołały. Nie małą też pomoc znalazło ono w *zakonach* rycerskich. Członkowie tych zakonów składali ślub, iż będą walczyli za wiarę, za sieroty i wdowy, opiekowali się pielgrzymami, a nadto składali przysięgę zakonną, obowiązując się do życia bezżennego, ubóstwa i posłuszeństwa. Oprócz rycerzy należeli do zakonów kapłani i braciszkwowie, zajmujący się pielęgowaniem chorych.

Po zdobyciu Jerozolimy powstały dwa francuskie zakony rycerskie: zakon *Templaryuszów* i zakon *Św. Jana*. Były one przez długi czas postrachem Saracenów. *Templaryusze* otrzymali swą nazwę od dawnej Świątyni Salomona, w pobliżu której zamieszkali. Nosili biały płaszcz z wysztytym czerwonym krzyżem. Rycerze *Ś-go Jana* przyjęli tę nazwę od swego patrona. Odziewali się czarnym płaszczem z białym krzyżem. Oba te zakony w skutek licznych ofiar wzbogaciły się z czasem i bardzo spotężniały, ale jednocześnie swobodniejsze zaczęły wieść życie.

Znacznie później, dopiero za trzeciej wyprawy krzyżowej, powstał zakon rycerzy niemieckich czyli *Teutońsk*i, noszących płaszcz biały z czarnym krzyżem.

Królestwo Jerozolimskie ostać się jeszcze mogło dopóki państwa saraceńskie walczyły ze sobą, lecz, gdy wojowniczy *Imadedin Zenki* pokonał na wschodzie państwa Seldżuków, znalazło się w bardzo niebezpiecznym położeniu, z którego jedynie pomoc rycerzy europejskich zdołała je ocalić.

Powtórzenie.

Kto po Godfrydzie został królem? Jerozolimy? Jak urządzono to królestwo? Jaka wynikła stąd niedogodność? Jaka

dola spotkała nowe rzesze krzyżowców? Jakie miasta dopomagały królestwu Jerozolimy? Jak powstały tu zakony rycerskie? Co było ich obowiązkiem? Jak dzieliły się? Jaką nosiły odzież? Co było ostatecznym powodem chylenia się do upadku królestwa Jerozolimy?

Druga wyprawa krzyżowa.

(1147 — 1149).

W tym czasie Turcy Seldżukowie zdobyli *Edesę* i zagrozili istnieniu królestwa Jerozolimskiego. Wzruszony do głębi tą wiadomością *Ś-ty Bernard*, opat zakonu Cystersów w Clairvaux, zachęcał Francuzów do nowej wyprawy krzyżowej. Działał on w myśl Ludwika VII-go, króla francuskiego, który na wieść o przewadze oręża muzułmanów, postanowił podążyć na pomoc królestwu Jerozolimskiemu.

Zachęcony powodzeniem swem we Francyi, *Ś-ty Bernard* udał się do Spiry w Niemczech, gdzie wymową swą tak porwał słuchaczy, iż król niemiecki *Konrad III-ci* postanowił przyłączyć się do wyprawy. Za jego przykładem poszło wielu panów niemieckich. Ale Sasi i margrabiowie pograniczni, korzystając z zapału, zachęcali do jednoczesnej wyprawy *na Słowian*, dotąd trwających w pogaństwie. Rozpoczął się tedy niebywały ruch w Niemczech: jedni wybierali się na daleką trudną wyprawę do Ziemi Świętej, drudzy na bliższą i łatwiejszą do Lutyków i Obotrytów.

Tymczasem znaczna liczba Anglików i Fryzjonów, płynąc morzem do Ziemi Świętej, zdobyła po drodze Lizbonę dla króla Alfonsa, a dwaj monarchowie podą-

żyli łądem do Konstantynopola. Stanąwszy w Małej Azyi, obrali różne drogi. Konrad III-ci wiódł Niemców na *Doryleum*, gdzie poniósł klęskę od Turków; Ludwik VII-my prowadził wojsko inną drogą, podczas której wiele ucierpiał z powodu braku żywności i chorób trapiących hufce jego, z mniejszą też połową dostał się do Antyochii; lecz rozporządzając niewielką siłą, nie ośmielił się zdobyć Edessy i przystąpił do oblężenia *Damaszku*. Przybył wprawdzie wkrótce Konrad III-ci z niedobitkami, ale po niewczasie, gdyż król Jerozolimski zawarł już był umowę z emirem Damaszk. Pomimo tego uderzono powtórnie na Damaszek, ale bezskutecznie, czem zniechęceni królowie powrócili do Europy. Waleczność zakonów rycerskich i silnemi załogami osadzone forteczki pograniczne utrzymywały jeszcze przez lat czterdzieści, chylące się do upadku królestwo Jerozolimskie.

Wkrótce potem wzrósł w potęgę na wschodzie nowy mocarz muzułmański *Saladyn* (Jusuf Salah-ed-din). Opanował on Egipt, Damaszek i część Mezopotamii, zatem opasywał swemi posiadłościami Palestynę. Sąsiedztwo tak potężnego władcy powodowało różne zatargi z królestwem Jerozolimskiem. Skorzystał z nich Saladyn, wkroczył do Palestyny z ogromną siłą wojenną i zniósł do szczętu wojska króleswa Jerozolimskiego. Król Jerozolimski *Gwido Luzynian* (Lusignan), mnóstwo rycerstwa i drzewo Krzyża Ś-go dostali się do rąk niewiernych. Niebawem w roku 1187-ym Saladyn zdobył *Jerozolimę*, kazał postracać krzyże z kościółów, rozbić dzwony, a chrześcijan wypuścić za opłatą. Znow tedy Grób Ś-ty dostał się w moc muzułmanów.

Trzecia wyprawa krzyżowa.

(1189 — 1192).

Straszna ta wieść takie sprawiła wrażenie na Zachodzie, iż trzech najpotężniejsi monarchowie Europy: *Filip August*, król francuski, *Fryderyk Rudobrody*, król niemiecki i *Henryk II-gi*, król angielski. postanowili odzyskać Ziemię Świętą.

Najprzód wyruszył cesarz Fryderyk I-szy, Rudobrody i przeprowił się do Azji Mniejszej z licznym, doskonale wyćwiczonym wojskiem, ustawicznie wojując z Turkami. Po uciążliwej walce zdobył Ikonium, stolicę sultana, gdzie znalazł ogromne zapasy żywności. Wszystko kazało wróżyć najpomyślniejszy koniec wyprawy, gdy nagle nadspodziewanie nastąpiło straszne nieszczęście. Fryderyk, przeprowiając się przez rzekę Salef, w pobliżu Seleucyi, utonął porwany bystrym prądem w roku 1190. Część wojska jego powróciła do Europy, druga dopomagała wypuszczonemu na wolność Gwidonowi Luzynianowi przy oblężeniu miasta *Akki* czyli *Ptolemaidy*.

Tymczasem zmarł w Anglii król Henryk II-gi, a miejsce jego zajął syn, *Ryszard Lwie Serce*, związany także ślubem wzięcia udziału w wyprawie krzyżowej. Spotkał on we Francyi Filipa Augusta, obaj z wojskami wsiedli na okręty i stanęli w *Messynie*, na wyspie Sycylii. Ale zamiast wprost popłynąć do Ziemi Świętej, poczęli się swarzyć, trwonić czas na próżno. Dopiero po upływie kilku miesięcy Filip August wylądował pod Akką, a Ryszard na Cyprze. Narzeczcie i Ryszard stanął pod Akką, którą od dwóch lat

oblegał Gwido Luzynian. Poczęto teraz z całą siłą zdobywać tę twierdzę, i po dwóch miesiącach doczekano się jej poddania. Niestety! znów wznowiły się właśnie pomiędzy królami, wskutek czego zniechęcony Filip August powrócił do Francyi.

Dowództwo wyprawy przeszło w ręce Ryszarda. Rycerską swą dzielnością budził on postrach u muzułmanów, lecz na nieszczęście nie posiadał żadnych przyniotów wodza. Pomimo, że pokonał Saladyna, zawarł z nim rozejm na bardzo uciążliwych warunkach, czem zniechęcił sobie krzyżowców. Gdy zatem przybyły z Anglii niepokojące wiadomości, Ryszard opuścił Palestynę wśród złorzeczenia rycerzy.

Powtórzenie.

Co było powodem drugiej wyprawy krzyżowej? Kto do niej zachęcał? Którzy królowie wzięli w niej udział? Jak skorzystali Sasi i margrabiowie pograniczni z rozniesionego zapału? W jakich kierunkach rozpoczęto wyprawy krzyżowe? Które miasto zdobyła pierwsza rzesza udająca się morzem? Gdzie ponieśli klęskę krzyżowcy niemieccy? Od czego ucierpieli Francuzi? Dla czego Ludwik VII nie zdobył Edessy? Jakie miasto oblegał? Czem się zakończyła ta wyprawa? Czemu zawdzięczało królestwo Jerozolimskie dalsze swe istnienie? Kto stał się w tym czasie groźnym dla chrześcijan? W którym roku Saladyn zdobył Jerozolimę? Którzy królowie postanowili wziąć udział w trzeciej wyprawie krzyżowej? Kto najprzód wyruszył? Które zdobył miasto Fryderyk Rudobrody? W jaki sposób zakończył życie? Kto wówczas zdobył Akkę? Kto zastąpił Henryka II-go króla angielskiego? Gdzie zeszyły się wojska Filipa Augusta i Ryszarda? Gdzie wylądował Filip, gdzie Ryszard? Jak długo oblegał Akkę Gwido Luzynian? Po czyjem przybyciu zdobyto Akkę? Dla czego Filip August powrócił do Francyi? Jak zakończyła się ta wyprawa?

Czwarta wyprawa krzyżowa.

(1202 — 1204).

Gdy *Innocenty III-ci* zasiadł na stolicy Apostolskiej, rozesłał po całym świecie chrześcijańskim bulle *), wzywające do nowej wyprawy krzyżowej. Atoli ostygł zapał dawny, przysłuchiwano się bulli, lecz mało kto gotował się do nowej krycyaty. Pewnemu tylko duchownemu we Francyi udało się pobudzić wasali francuskich do walki o posiadanie Grobu Świętego. Na czele zebranych rycerzy stanął *Bonifacy*, hrabia Monteferrato.

Po długich naradach postanowiono udać się do Wenecyi, aby stamtąd popłynąć do Ziemi Świętej, wprzód wszakże umówiono się o koszta przewozu. Krzyżowcy przybyli na czas oznaczony, lecz po skrupulatnem obliczeniu pokazało się, że nie mogli zapłacić *umówionej sumy*. Wówczas to Doża, to jest książę wenecki, 90 cioletni *Henryk Dandolo*, przyrzekł umorzyć resztę należności, jeśli krzyżowcy zdobędą dalmackie miasto *Zara*, którego korsarze łupili okręty weneckie. Po dwutygodniowem oblężeniu krzyżowcy zdobyli Zarę zamierzali popłynąć do Palestyny, gdy przybył syn detronizowanego cesarza bizantyńskiego *Aleksy*, prosząc o dopomożenie jego ojcu do odzyskania tronu.

*) Wszelkie postanowienia papieskie zaopatrywane są pieczęcią wyciśniętą na wosku, przymocowaną do papieru, która dla trwałości pomieszczona bywa w oddzielnej skrzyneczce metalowej, zwanej po łacinie bulla. Stąd same postanowienia noszą nazwę bulli.

Czynił on tak sowite obietnice, iż krzyżowcy pomimo zakazu papieża popłynęli do Konstantynopola. Sam sędziwy doża Dandolo stanął na czele rycerzy i Konstantynopol został zdobyty.

Po śmierci ojca, Aleksy zasiadł na tronie pod imieniem Aleksego IV-go, a gdy nie mógł zapłacić umówionej sumy, krzyżowcy uderzyli powtórnie na Konstantynopol, zdobyli go i utworzyli tak zwane *Cesarstwo Łacińskie*. Na tem zakończyła się wyprawa, która miała na celu zdobycie Grobu Ś-go.

Krzyżowcy osadzili na tronie Cesarstwa Łacińskiego *Baldwina*, hrabiego Flandryi; znaczniejszą wszakże część dawnego cesarstwa zabrali Wenecyanie, rycerze włoscy i francuscy.

Dwaj potomkowie cesarzów greckich założyli wtedy w Małej Azji dwa nowe państwa, których stolicami były Nicea i Trapezund. Cesarz Nicei, Michał Paleolog, zdobył Konstantynopol w roku 1261-ym, kładąc kres Cesarstwu Łacińskiemu, trwającemu zaledwie lat 57.

Ustawiczne nawoływania z kazalnicy do nowej wyprawy wzruszyły serca dziecięce i wywołały dziwne zjawisko. W roku 1212-ym w pobliżu Paryża i w innych miastach francuskich zebrały się rzesze dzieci, postanawiając odbyć wyprawę krzyżową. Do dzieci francuskich przyłączyły się niemieckie i wiele osób dorosłych płci obojga. Jedna część pociągnęła przez Alpy do Włoch, druga do portów francuskich, chcąc się dostać do Palestyny. Część dzieci, która udała się do Włoch, marnie wyginęła z wycieńczenia i głodu; te zaś, które przybyły do portów, wpadły w ręce oszustów i sprzedane zostały niewiernym.

Piąta wyprawa krzyżowa.

(1228 — 1229).

Frydryk II-gi, król niemiecki, złożył podczas koronacji uroczystą przysięgę, podjęcia nowej wojny

krzyżowy, lecz zwleka z jej wykonaniem, myśląc jedynie o powiększeniu swej władzy we Włoszech. Udaowało się to dopóty, dopóki na tronie papieskim zasiadał następca Innocentego III-go, papież *Honoryusz III ci*; ale gdy Grzegorz IX-ty został głową kościoła, zażądał niezwłocznie wykonania ślubów w roku 1227. Fryderyk II-gi, ulegając temu, w tymże roku z licznym wojskiem wsiadł na okręty, zamierzając popłynąć do Palestyny; atoli po upływie trzech dni powrócił, tłumacząc się chorowitym stanem swego zdrowia. Grzegorz IX-ty, uważając to za wymówkę, za niedopełnienie ślubów rzucił na niego klątwę.

W tym czasie jeden z potomków Saladyna sułtan Egiptu, *Kamel*, do którego wówczas Jerozolima należała, poprosił Fryderyka II-go o pomoc, przyrzekając zwrot Jerozolimy. Skorzystał z tego Fryderyk II-gi, a chcąc okazać, iż ma szczery zamiar spełnienia ślubów, popłynął w r. 1228 do Ziemi Świętej. Na mocy układów z Kamelem otrzymał Jerozolimę na lat *dziesięć* i w kościele Grobu Świętego włożył na swe skronie *koronę* królów Jerozolimy. Nie bawił tu wszakże długo, gdyż ścigała go klątwa papieża.

W lat kilka Turcy z powodu niedotrzymania umowy zdobyli napowrót Jerozolimę i wycięli całą ludność chrześcijańską.

Powtórzenie.

Kto wówczas zasiadał na stolicy apostolskiej? Co oznacza wyraz *bulła*? Kto stanął na czele czwartej wyprawy? W jakim mieście zebrała się wyprawa? Dlaczego postanowiono zdobyć Zare? Dlaczego później nie udano się do Palestyny? Kto dowodził przy zdobyciu Konstantynopola?

la? Dlaczego powtórnie go zdobyto? Kogo osadzono na tronie Cesarstwa Łacińskiego? Kto zajął resztę posiadłości bizantyńskich? Jakie powstały nowe państwa w Małej Azji? Kto później zdobył Konstantynopol i kiedy? Jaka spotkała dola dzieci, udające się na wyprawę krzyżową? Kto ślubował nową wyprawę krzyżową? Dlaczego ją odraczał? Kto zniewolił Fryderyka II-go do wykonania ślubów? W którym roku Fryderyk II-gi wyruszył do Palestyny? Dlaczego Grzegorz IX-ty zrucił na niego klątwę? Kto w tym czasie prosił Fryderyka II-go o pomoc? Co wyjednał Fryderyk II-gi od Kamela? Jaki przyjął tytuł? Dlaczego nie pozostał w Jerozolimie? Jaki los spotkał Jerozolimę?

Ostatnie wyprawy krzyżowe.

Ludwik IX-ty święty, król Francyi, czyniąc zadosyć ślubom, które wykonał podczas swej choroby, przedsięwziął ostatnie dwie wyprawy krzyżowe. W roku 1248 z licznem wojskiem przybył do wyspy Cypru i stąd udał się do Egiptu, aby pokonać tamecznego sułtana, władającego Palestyną. Gdy przybił do brzegu, ujrzał znaczne wojsko muzułmańskie, gotowe do boju. Ożywiony nadzieją zwycięstwa, skacze w morze, za nim jego wojownicy, uderza na Saracenów i zadaje im taką klęskę, że miasto *Damietta* otwiera mu swe bramy bez oporu. Po tem zwycięstwie postanawia zdobyć *Kair*. Krzyżowcy walczą z nadludzkiem męstwem, lecz opuszcza ich szczęście wojenne; większa część ich ginie, a sam *Ludwik IX-ty* z resztą dostaje się do niewoli. Wykupuje się wprawdzie za ogromną sumę, ale musi opuścić Egipt. Znaczna część wasali powraca do Francyi, a *Ludwik IX-ty* bierze na żold 1400-tu wojowników i płynie do Palestyny. Wojuje w Ziemi Świę-

tej przez lat pięć, wreszcie śmierć matki i obowiązki królewskie zniewalają go do powrotu.

Nie uważa się on wszakże za uwolnionego od ślubów; przez całe życie trapi go smutna dola Jerozolimy i w podeszłym już wieku powtórnie urządza wyprawę. Płynie do *Tunisu*, uwiedziony nadzieją, iż Bej zamierza przyjąć chrzest S-ty; a kiedy przekonał się, że został złudzony, oblega to miasto, lecz w jego obozie wybucha zaraza, od której i sam Ludwik kończy życie.

Tymczasem w Palestynie jedno miasto po drugim dostaje się do rąk niewiernych, a z upadkiem obwarowanej *Akki* w roku 1291, znikają wszelkie ślady panowania chrześcijan w Ziemi Świętej. Zatem, pomimo dwuwiekowych krwawych zapasów, Grób S-ty pozostaje i nadal w rękach niewiernych.

Następstwa wypraw krzyżowych.

Wyprawy krzyżowe pochłonęły siedm milionów ludzi, z których niewielka zaledwie część powróciła do Europy, a pomimo tego półksiężyc powiewał na murach Jerozolimy. Z tej więc strony nic się nie zmieniło, lecz jakże wielka zaszła zmiana w społeczeństwie europejskiem!

Rzesze, udające się na pierwszą krucyatę, ożywił duch nowy. Dotąd jedne narody niewiele wiedziały o drugich, spotykały się jedynie podczas walki, były nieokrzesane, żyły z dnia na dzień; w wyprawach krzyżowych poznają się bliżej, jednoczy je myśl wielka—odzyskanie Grobu Świętego! Poświęcają jej wszystko: rodzinę, majątek, życie i dążą do nieznanych krajów, o których niejasne dochodziły wieści. Nowa to wędrówka narodów, tak różna od dawnych. Nie chodziło tu o rabunek, złupienie, pokonanie lub podbój nieprzyjaciół, lecz o odzyskanie tego, co za najświętsze uważano.

Krzyżowcy, udając się w dalekie kraje, nawykają do trudów, niewygód, narażają swe zdrowie i życie, a wszystko dla chwały Bożej; sprzedają lub zastawiają obszerne swe dobra królom, książętom, którzy bogacą się, potężnieją i ze słabych suzerenów stają się silnymi mocarzami. Zatem wojny krzyżowe przyczyniają się do wzmocnienia władzy panujących.

Kto może, kupuje sobie konia; ułatwia on podróż odległą i uzdalnia do walki z niewiernymi, których główną siłę stanowi konnica, przywdziewa zbroję, a chciałby ją mieć jaknajmocniejszą, aby oprzeć się mogła cięciom Saracenów. Jeźdźcy stanowią rdzeń całej wyprawy, zowią ich rycerzami od niemieckiego wyrazu reiter, to jest jeździec.

Na początku wypraw krzyżowych, a nawet i później, każdy człowiek wolny, byleby miał za co kupić konia i zbroję, staje się rycerzem, a gdy powraca do ojczyzny, przekazuje służbę rycerską swoim synom. Stopniowo też, pomалу tworzy się oddzielny stan rycerski, uzdolniony do konnej służby wojskowej.

Odkąd rycerstwo zamieniło się na stan odrębny, poczynają kształcić swoich synów, oddając ich na dwór wielkiego pana. Tam, syn rycerza, od siódmego do czternastego roku życia zowie się paziem, poczem otrzymuje miecz, i jako giermek walczy za rycerzami w drugim szeregu; a gdy dosięgnie dwudziestego pierwszego roku życia i odznaczy się na wojnie, zostaje w kościele uroczyście pasowany na rycerza, i składa przysięgę, że bronić będzie kościoła, walczyć za wiarę, mówić zawsze prawdę, bronić wdów, sierot, oraz honoru swej damy. Po tej przysiędze rycerz uderzał go trzy razy płazem miecza po ramieniu i dłonią po twarzy, na znak, iż takiej zniewagi nigdy już znieść nie powinien. Po ukończeniu tej ceremonii, zbliżały się do rycerza damy, podając mu hełm i złote ostrogi. Młody rycerz wychodził z kościoła, wsiadał na konia bez strzemion i popisywał się zręcznością.

Aby rycerze nie zaniedbywali swego rzemiosła, ustanowiono turnieje, niejako igrzyska, na których walczone na włócznie. Nazwiska walczących ogłaszano przy fanfarach, to jest przygrywkach na trąbach. Każdy rycerz obiecał sobie pewien znak lub godło nakreślone na tarczy, stąd powstały późniejsze herby.

Obok rycerzy, stanowiących główny hufiec wyprawy, postępowali ludzie, idący pieszo; a ponieważ bardzo zależało na tem, aby krucyata była jaknajliczniejsza, przeto każdy człek niewolny, poddany, łączący się do niej, otrzymywał swobodę. Ludzie ci, powróciwszy z Ziemi Świętej, osiedlali się w miastach; tak tedy coraz bardziej grody zaludniają się, bogacą i rosną w znaczenie. Baron, do którego miasto należy, wyjeżdżając na wyprawę, a potrzebując pieniędzy; uwalnia miasto od różnych powinności, za opłatą umówionej sumy, upoważnia mieszczan do naradzania się nad swemi potrzebami, nadaje im pewne prawa, dozwala sądzić winnych, a tak nieznacznie, stopniowo miasta poczynają załatwiać wszystkie swe sprawy, otrzymują samorząd.

W inny jeszcze sposób wyprawy krzyżowe przyczyniły się do wykształcenia społeczeństw europejskich. Chrześcijanie walczą z ludami, które pozostają lub pozostawały pod panowaniem Saracenów, a gdy się dostaną do niewoli, przekonują się naocznie, że nie są oni takimi barbarzyńcami, jak mniemano. Podoba się im ogląda towarzyska Arabów, którą naśladować usiłują, a gdy wracają do ojczyzny, szczerpią pomiędzy ziomkami wyższe obejście, jakiego się na Wschodzie nauczyli. Łatwo im to przychodzi, gdyż ten, kto walczył za Grób Święty kto na nim składał modły, wielką cieszył się powagą. Krzyżowcy, walcząc w Palestynie, zakładali domy schronienia dla biednych i kalek, szpitale dla chorych, a za powrotem upowszechniają je we własnym kraju.

Oddawna nadmorskie miasta włoskie: Wenecya, Genua i Piza, prowadziły handel ze Wschodem; one to biorą czynny udział w każdej wyprawie krzyżowej. Do nich udają się wszyscy, którzy morzem chcą płynąć do Palestyny, a tak wiozą one krzyżowców na Wschód, wzamian za to przewożą nieznanne lub nie dosyć upowszechnione towary wschodnie. Powracający krzyżowcy zaprowadzają w swoich krajach jedwabnictwo, ulepszony sposób fabrykacyi stali, budują wiatraki, jakie widzieli na wschodzie, stosują w kraju budownictwo wodne, poznane u Arabów, robią sofy, materace, jakich tam używali, słowem, doskonale istniejący przemysł lub nowe tworzą gałęzie. Wszystko to powiększa bogactwo krajów i miast. Krótko mówiąc, społeczeństwa euro-

pejskie po ukończeniu wojen krzyżowych niepodobne były do tych, jakie istniały przed ich rozpoczęciem.

Powtórzenie.

Kto przedsięwziął dwie ostatnie wyprawy krzyżowe? Jaki kraj postanowił zdobyć Ludwik IX-ty i dlaczego? Gdzie odniósł zwycięstwo? Gdzie został pokonany? Ile lat wojował w Palestynie? Dlaczego powrócił do Francji? Dokąd skierował ostatnią wyprawę? Jak się zakończyła? Kiedy i jaką ostatnią twierdzę w Palestynie zdobyli Saraceni? Ilu ludzi brało udział w wyprawach krzyżowych? Jaki wpływ wywarły krucjaty na Europę? Czem różniły się od dawnych wędrowek narodów? Dlaczego wpłynęły na powiększenie potęgi panujących? Jaki jest początek rycerzy? Skąd pochodzi nazwa rycerz? W jaki sposób powstaje stan rycerski? Jakie było wychowanie przyszłych rycerzy? Jak odbywało się pasowanie na rycerza? Co to były turnieje? Co miały na celu? Jaki był początek herbów? Co zyskiwali poddani, udający się na krucjatę? Gdzie osiedlali się po powrocie z krucjaty? W jaki sposób powstają większe swobody miast? Dlaczego wojny krzyżowe wpłynęły na większą ogładę towarzyską? Jakie zakłady upowszechniają krzyżowcy w Europie? Które miasta prowadziły handel ze Wschodem? Co przyczyniło się do powiększenia ich bogactw? Jakie gałęzie przemysłu upowszechnili w Europie krzyżowcy?

Francya.

Nieznaczne były wówczas posiadłości królów francuskich w porównaniu z obszarami, jakimi władali ich możni wasale; to też każdy król usiłował powiększyć swe dzielnice kosztem nieposłusznych, butnych baronów. Dla zjednania sobie miast, królowie obdarzali je różnymi przywilejami, za co te stawały zawsze po stronie królów w walce z wasalami. Tak postępowali *Lu-*

dwik VI-ty i syn jego *Ludwik VII-my*, znany już z drugiej wyprawy krzyżowej.

Atoli *Ludwik VII-my* dopuścił się wielkiego błędu politycznego, rozwiodłszy się z *Eleonorą*, księżniczką *Akwitanii*, do której należały dwie prowincje: *Guyenna* i *Gaskonia*; albowiem ta, poślubiwszy *Henryka Plantageneta*, hrabiego *Maine*, *Tourraine* i *Anjou* (*Men*, *Turen* i *Anżu*), wniosła w dom jego obszerne swe posiadłości. Skoro zaś w r. 1154 *Henryk* zasiadł na tronie angielskim, trudne było położenie króla francuskiego wobec potężnego wasala, który jednocześnie był królem sąsiedniego narodu. Pociągnęło to za sobą długotrwałe wojny pomiędzy *Francją* i *Anglią*.

Pierwszą rozpoczął następca *Ludwika VII-go*, *Filip II-gi* (od roku 1180—1223), a pokonawszy *Henryka II-go*, zniewolił go do złożenia sobie hołdu. W niejaki czas później *Filip II-gi* podjął trzecią wyprawę krzyżową z *Ryszardem Lwie Serce*, następcą *Henryka II-go*; ale poróżniwszy się z nim, zachęcał młodszego jego brata *Jana* do zrzucenia go z tronu. Po śmierci *Ryszarda* *Filip II-gi* zawarł pokój z królem *Anglii*, *Janem Bez Ziemi*, który zrzekł się za to pewnych dzielnic francuskich.

Niebawem zaszło wielkie nieporozumienie pomiędzy *Filipem II-gim* a papieżem *Innocentym III-cim* z powodu królowny *duńskiej*, z którą król francuski się rozwiodł. Papież żądał, aby *Filip* pogodził się z małżonką, a gdy ten przystać nie chciał, papież rzucił na całą *Francję interdykt*, to jest kazał zamknąć i zapieczętować kościoły i nie odbywać nabożeństwa. Wolno było tylko chrzcic nowonarodzone dzieci i udzielać ostatnich namaszczeń umierającym.

Przerażony lud francuski począł szemrać na Filipa II-go, sprawcę takiego nieszczęścia; a gdy oburzenie doszło do tego stopnia, że król francuski począł się obawiać, aby wszyscy go nie opuścili, musiał się *upokorzyć* i zastosować do woli papieża.

Pogodziwszy się z papieżem, Filip skorzystał z za-targów, jakie powstały pomiędzy Janem Bez Ziemi a je-go wasalami francuskimi, i jako suzeren, powołał go przed swój sąd. Gdy zaś Jan stawić się nie chciał, na-jechał i zajął *Normandyę*, oraz wszystkie inne posia-dłości Plantażenetów, oprócz krajów położonych nad Garonną.

Jan Bez Ziemi gotował pocichu zemstę. Sprzy-mierzywszy się z cesarzem *Otonem IV-ym* i kilku potężnymi hrabiami, wydał Filipowi wojnę, lecz został pokonany pod Bouvines (Buwin) w roku 1214. Potem zwycięstwem Filip potężniejszym był niż poprzednio. Otrzymał on od współczesnych przydomek Augusta, to jest pomnożyciela (od wyrazu łacińskiego *augeo* — po-większa).

Nie mniejsze są jego zasługi pokojowe. Upiększył i obwarował Paryż, zbudował pałac Luwrem zwany i roz-kazał zabrukować ulice miasta. Założył uniwersytet pary-ski, którzy wkrótce zasłynął w całej Europie.

Za jego czasów poczęła się wojna religijna przeciw sekcje Albigensów, nazwana tak od miasta Alby, w którym było główne jej siedlisko. Trwała ona lat 20 (od 1209 do 1229 r.). Albigensowie przyjęli błędną naukę od bułgarskich Bogomilów, przyniesioną prawdopodobnie przez krzyżow-ców. Papież starali się oddawna powstrzymać lud od tej herezy, a gdy łagodne namowy nie skutkowały, Inocenty III-ci polecił ogłosić wyprawę krzyżową na Albigensów i wezwał na pomoc Rajmunda VI-go, hrabiego Tuluzy, w którego dzielnicy miasteczko Alby leżało.

Na czele wyprawy stanął hrabia Simon de Montfort (czyli Mąfor), w krótkim czasie zburzył on sto zamków i kilkanaście miast, pokonał Albigenów i za zasługi swoje otrzymał w r. 1215 odebrane Rajmundowi hrabstwo Tuluzy z przyległościami. Wytopieniem Albigenów zajęła się Inkwizycya Ś-ta, w której zasiadali Dominikanie, założeni przez hiszpana Dominga Guzmana.

Hrabia Tuluzy Rajmund VI-ty raz jeszcze stanął w obronie swej ojcowizny, walczył z synem Simona de Montfort, a ten przekazał swe prawa do Tuluzy królowi francuskiemu Ludwikowi VIII-mu.

Równie godnym pamięci, jak Filip II-gi, był *Ludwik IX-ty Św.* (1226—1270). Znamy go już z dwóch ostatnich wypraw krzyżowych, tu dodamy co następuje:

Gdy wstąpił na tron, miał zaledwie lat dwanaście. Za jego małoletności rządziła państwem matka jego, *Blanka kastylska*, niewiasta rozumna, która umiała utrzymać na wodzy dumnych wasali. Od niej przejął Ludwik wielką bogobojność i miłosierdzie dla cierpiącej ludzkości. Głęboko religijny, był jednocześnie dzielnym rycerzem. Poznali jego męstwo Arabowie w Egipcie i Palestynie.

Ludwik był bardzo sprawiedliwy, lud francuski kochał go jak ojca. Do dziś dnia wskazują miejsce w pobliżu Vincennes (Węsen), gdzie niegdyś stał dąb, pod którym zasiadał Ludwik IX-ty w prostym kaftanie i czarnym płaszczu, rozpatrując wszelkie sprawy sporne.

Gdy Ludwik IX-ty powrócił z Egiptu, zastał wielkie nieporządki w kraju, ale wkrótce przywrócił ład i porządek, upokorzył dumnych wasali, a rabusiów karał bez litości. Chcąc położyć tamę ustawicznym wojnom wasali, wydał postanowienie, aby baronowie, zanim

uderzą na siebie, przedstawili swą sprawę królowi i dopiero wówczas uciekali się do oręza, gdy po upływie dni czterdziestu król nie wyda wyroku. Zwano to *czterdziestodniówką królewską*.

Za dowód jego sprawiedliwości postłużyć może postąpienie z Henrykiem III-im, królem angielskim. Gdy bowiem Henryk III-ci, chcąc odzyskać utracone posiadłości przez swych poprzedników, wydał wojnę Francji i został pokonany, Ludwik ustąpił mu niektórych dzielnic i wroga zamienił na najwierniejszego przyjaciela.

Jedną z największych jego zasług było ułożenie praw, obowiązujących całą Francję. Znane są one pod nazwą *Statutów* (etablissements) Francji. Ludwik IX-ty, jak już wiemy, zakończył życie w obozie pod Tuniszem w r. 1270. Pomimo, że nie lubił wojny, sprawiedliwością i rozumnymi urządzeniami przyczynił się więcej, niż którykolwiek z jego poprzedników, do podniesienia władzy królewskiej.

Po nim rządził Francją do roku 1285 *Filip III-ci, Śmiały*, którego panowanie niczem się nie odznaczyło.

Powtórzenie.

Do czego dążyli królowie francuscy w tej epoce? Dlaczego obdarzali miasta przywilejami? Jaki błąd polityczny popełnił Ludwik VII-my? Kogo poślubiła Eleonora Akwitainska? Co stąd wynikło? Który król rozpoczął wojnę z królem angielskim? Z kim Filip II-gi rozpoczął trzecią wyprawę krzyżową? Z jakiego powodu zaszło nieporozumienie pomiędzy Filipem II-gim a papieżem? Co znaczy interdykt? Jak zakończyło się to nieporozumienie? Dlaczego Filip II-gi powołał Jana Bez Ziemi przed swój sąd? Co nastąpiło gdy nie chciał się stawić? Z kim sprzymierzył się Jan Bez Ziemi? Gdzie i w którym roku został pokonany?

Jaki przydomek otrzymał Filip od współczesnych? Jakie jest jego znaczenie? Jakie są zasługi pokojowe Filipa? Kto byli Albigenowie? Który papież ogłosił przeciw nim krucyatę? Kto stanął na jej czele? Kto otrzymał hrabstwo Tuluzy? Kto je przekazał Ludwikowi VIII-mu? Kto rządził Francją za małoletności Ludwika IX-go Świętego? Jakie Ludwik posiadał osobiste przymioty? Co znaczy czterdziestodniówka królewska? Pod jaką nazwą znane są prawa, zebrane za Ludwika? Gdzie Ludwik IX-ty umarł? Kto po nim panował?

A n g l i a.

Gdy *Henryk II-gi* Plantagenet zasiadł na tronie angielskim, polubił bardzo archidyakona *Tomasza Beketa* i mianował go swoim kanclerzem. Ale skoro Beket został arcybiskupem kanterburyjskim i prymasem Anglii, odesłał królowi pieczęć kanclerską, mówiąc, że dwóm urządowi podołać nie może. Za takie lekceważenie swej władzy rozgniewał się Henryk na dawnego swego ulubieńca, wyrządzał mu różne przykrości i począł prześladować duchowieństwo. Trwało to przez lat sześć, wreszcie Tomasz Beket upokorzył się przed królem i nastąpiła pozorna zgoda. Atoli, gdy nieprzyjaciele Beketa oskarżyli go przed królem, iż usiłuje zjednać sobie lud angielski i knuje złe zamiary, król dał do zrozumienia rycerzom, że wyrządzonoby mu wielką przysługę, gdyby Beketa z drogi usunięto. Wówczas kilku zuchwalszych śmiałków napadło na Beketa i zabiło go *w kościele* w r. 1170.

Wywołało to wielkie wzburzenie w całej Anglii, szczególnie, gdy papież zaliczył Tomasza Beketa w poczet świętych. Henryk musiał się poddać najsu-

rowszej pokucie, biczowaniu w kościele, a wówczas dopiero papież potwierdził panowanie jego nad *Irlandyą*.

Od dawnych czasów Irlandya rozpadła się na cztery królestwa, które ustawicznie wiodły ze sobą wojny. Jeden z królów irlandzkich przyzwał na pomoc baronów angielskich; ci opanowali kilka miast znaczniejszych, po czem sam Henryk w roku 1171 wylądował w Irlandyi i zajął bez oporu trzy królestwa.

Henryk położył wielkie zasługi w Anglii uregulowaniem podatków i służby wojskowej, obowiązując do niej wszystkich ludzi wolnych i mieszczan. W ostatnich latach swego panowania prowadził niepomyślną wojnę z Filipem Augustem, a po zawarciu pokoju miał należeć do trzeciej wyprawy krzyżowej, gdy śmierć położyła kres jego życiu.

Po nim nastąpił syn jego, *Ryszard Lwie Serce* i począł bezzwłocznie gotować się do wyprawy krzyżowej, z której powracając, został uwięziony przed *Leopolda*, księcia austriackiego, a później przez cesarza *Henryka VI-go*. Po powrocie do Anglii wojował z Filipem Augustem i Janem Bez Ziemi, i umarł na wojnie z własnymi wasalami.

Wówczas zasiadł na tronie Anglii najmłodszy brat jego *Jan Bez Ziemi* (1199—1216), który dlatego otrzymał powyższy przydomek, że przed wstąpieniem na tron nie posiadał żadnej dzielnicy. Wiadomo już z dziejów Francyi, jak niekorzystnie zakończyła się wojna z Filipem II-gim. Król ten zabrał wszystkie prawie posiadłości Plantażenetów we Francyi w roku 1204-ym

W kilka lat później rozpoczęły się zatargi pomiędzy *Janem Bez Ziemi* a papieżem Innocentym

III-cim, który zalecał Stefana Langlona na opróżnione arcybiskupstwo kanteburyjskie, a gdy król nie chciał uleść woli papieża, dotknięty został klątwą i odsadzony od korony angielskiej w roku 1212-ym. Jan upokorzył się, oddał Anglię w posiadanie papieża, i przyjął ją jako *lenno*, złożyłwszy hołd przed legatem.

Załatwiwszy się w ten sposób z papieżem, Jan skojarzył sojusz przeciwko Filipowi II-mu, lecz pokonany pod *Bouvines* w roku 1214-ym, utraconych prowincyi nie odzyskał.

Baronowie angielscy, niezadowoleni z tak niedołęznego króla, głośno szemrać poczęli, tembardziej, że Stefan Langton przypominał im dawną ustawę Henryka I-go, ograniczającą wymagania królewskie. Baronowie skwapliwie chwycili się tej myśli, ułożyli nową ustawę i przedstawili ją królowi. Jan, opuszczony przez wszystkich, podpisał ją w roku 1215-ym. Jest to słynna w dziejach angielskich *Wielka karta swobód*, Magna Charta, libertatum i służy za podstawę konstytucyi angielskiej.

Ale Jan pożałował wkrótce tego kroku, oskarżył Langtona przed papieżem i zaciągał wojowników we Francyi. Wszystko zapowiadało wojnę domową, albowiem baronowie wezwali na tron Ludwika, syna Filipa II-go, króla francuskiego, gdy *Jan Bez Ziemi* zakończył życie w 1216-ym roku.

Po śmierci Jana wstąpił na tron dziewięcioletni syn jego Henryk III-ci (1216—1272). Opiekunowie jego, chcąc ułagodzić wzburzone umysły, potwierdzili Wielką kartę swobód; lecz gdy Henryk doszedł do pełnoletności, począł ją lekceważyć, otaczał się Francuzami

i wydawał wiele pieniędzy. Baronowie połączyli się znów przeciwko niemu, żądając ograniczenia wydatków, ale Henryk wydawał jak poprzednio, wymagał nadto nowych sum na wyprawy do Włoch, albowiem papież ofiarował synowi jego koronę neapolitańską. Panowie, zwołani dla obmyślenia nowych środków pieniężnych, ponowili zażalenia. Król przyrzekł ograniczyć się w wydatkach i dał piśmienne zobowiązanie, wszakże nie zmienił postępowania.

Wówczas stanął na czele baronów *Simon de Montfort*, młodszy syn znanego nam hrabiego Tuluzy, posiadający po matce hrabstwo Leicester (Lester) i odwołał się do miasta Londynu, żądając, aby mieszczaństwo uznało umowę podpisaną przez króla; a otrzymawszy posiłki od mieszczań, stoczył bitwę z wojskiem królewskim, wygrał ją i samego króla wziął do niewoli. Nie stracił go wszakże z tronu, lecz w jego imieniu rządził rok jeden.

Montfort, chcąc uprawnić swe postępowanie, zwołał w roku 1265-ym tak zwaną radę powszechną do Londynu, w której, oprócz baronów i wyższego duchowieństwa, uczestniczyli mniej zamożni rycerze i mieszczaństwo. Rada ta otrzymała nazwę *parlamentu* od słowa *parler*—mówić. Z biegiem czasu parlament podzielił się na dwie izby. Izbę wyższą czyli Lordów, w której zasiadają wielcy panowie i wyższe duchowieństwo, oraz Izbę niższą, czyli gminu, złożoną z niższej szlachty i mieszczań.

Simon de Montfort poległ w tym samym roku w walce z królewiczem Edwardem, ale dzieło jego przetrwało aż do naszych czasów.

Powtórzenie.

Kto był ulubieńcem Henryka II-go? Co było powodem niechęci Henryka do Beketa? O co później podejrzywano Beketa? Jaki los go spotkał? Jakiej pokucie poddać się musiał Henryk? W którym roku Henryk zajął Irlandyę? Jakie zasługi pokojowe położył w Anglii? Z kim prowadził wojnę pod koniec swego życia? Kto panował po Henryku II-gim? Czem się odznaczył Ryszard Lwie Serce i gdzie zakończył życie? Dlaczego Jan otrzymał przydomek Bez Ziemi? Jak się zakończyła wojna, którą Jan Bez Ziemi prowadził z Filipem II-im? Co było powodem zatargów Jana Bez Ziemi z papieżem Innocentym III-im? Co było ich następstwem? Jak się zakończył sojusz skojarzony przeciwko Filipowi II-mu? Za czyją radą nakreślono Wielką Kartę swobód? Co powstrzymało wojnę domową? Co było powodem niezadowolenia baronów? Dlaczego Henryk III-ci wymagał nowych pieniędzy? Dlaczego Simon de Montfort stanął na czele baronów? Do kogo się odwołał? Kogo pokonał? Jak długo rządził Anglią i w czyjem imieniu? Jaki jest początek parlamentu angielskiego i w którym roku? Skąd pochodzi jego nazwa? Jak się dziś dzieli parlament? Jaki był koniec Simona de Montfort?

Niemcy i Włochy.

Po *Henryku V-ym* książęta niemieccy obrali królem *Lotaryusza*, księcia saskiego. Król ten, aby zjednać sobie względy papieża, we wszystkim mu ulegał, a później zniewolił do złożenia sobie hołdu dwóch książąt: księcia czeskiego *Sobiesława* i polskiego *Bolesława Krzywoustego*. Wbrew jego życzeniu, obrano po nim *Konrada* z rodu Sztaufów, zwanych także *Hohensztaufami*.

Konrad III-ci, nieprzyjaciel Welfów, wstąpiwszy na tron w roku 1138-ym, odebrał *Henrykowi Dum-*

nemu, Welfowi, Księstwo Saskie, a następnie i Bawarskie, wszakże później musiał zwrócić Saksonię synowi jego Henrykowi Lwu. Konrad brał udział w trzeciej wyprawie krzyżowej, po której wkrótce umarł. On to rozpoczął długoletnią walkę, znaną pod nazwą walki *Gwifów* i *Gibelinów*.

Podanie niesie, iż w bitwie pod Weinsbergiem, którą Konrad III-ci toczył z Henrykiem Welfem, walczące strony nawoływały się hasłem: Hej Welfy! Hej Wajblingi! Stąd powstały nazwy dwóch stronnictw, w Niemczech i Włoszech ze zmianą Welfy na Gwelfy, a Wajblingi na Gibellini. Pierwszy wyraz oznaczał stronnictwo republikańsko-papieskie, drugi monarchiczne.

Po nim obrany został królem *Fryderyk I-szy* (od 1152—1190 roku), zwany przez Włochów *Barbarossa*, to znaczy Rudobrody. Chcąc zakończyć spór pomiędzy Welfami i Sztaufami, zwrócił Henrykowi Lwu Bawaryę. Odtąd książę bawarski był jednym z najpotężniejszych panów, dzielnica jego rozciągała się od Alp do morza Niemieckiego.

W tym czasie miasta włoskie: Wenecya, Genua, Medyolan i inne, nadzwyczajnie się wzbogaciły, nie chciały uznawać władzy cesarzów i dążyły do niepodległości. Na czele ich stał *Medyolan*; uparcie obstawał on przy swoich prawach, gdy Fryderyk przybył do Rzymu i otrzymał koronę cesarską z rąk papieża. Fryderyk na razie musiał być obojętnym na opór jego, lecz gdy powrócił do Niemiec, robił przygotowania do nowej wyprawy, a tymczasem wyruszył do Polski i księcia Bolesława Kędzierzawego przymusił do upokorzenia się w Krzyszkowie w roku 1157-ym.

Fryderyk podczas drugiej wyprawy do Rzymu, chcąc ostatecznie zniewolić miasta lombardzkie do uległości, rozkazał zebrać się ich przedstawicielom na polach *Ronkalskich*, w pobliżu Placency w roku 1158-ym. Czterej znakomici prawnicy ułożyli tu ustawę ronkalską, przyznającą cesarzowi prawo pobierania podatków i mianowania namiestników to jest podestów w każdym mieście, a gdy Medyolan nie chciał przyjąć podestów i płacić podatków, cesarz Fryderyk obległ go, zdobył po upływie lat dwóch, kazał rozrzucić mury, splądrować i spalić domy, a miasto zrównać z ziemią w roku 1162-gim.

Inne miasta zatrwożone tym wypadkiem, przyjęły bez oporu ustawę ronkalską, lecz wkrótce doznały tak wielkiego ucisku od podestów cesarskich, iż dla skuteczniejszej obrony porozumiały się ze sobą i pod opieką papieża *Aleksandra III-go* utworzyły *Ligę Lombardzką*, to jest związek miast lombardzkich, przy którego pomocy Medyolan wkrótce na nowo został odbudowany.

Fryderyk, chcąc upokorzyć Lombardów, wyruszył znów do Włoch, obległ *Aleksandryę*, a gdy nie mógł jej zdobyć, cofnął się, napotkał liczne hufce Lombardów i poniósł klęskę pod *Legnano* (Leniano) w roku w 1176-ym; poczem pogodził się z papieżem, zawarł pokój z Ligą Lombardzką, aby ukarać *Henryka Lwa*, który nie chciał mu przysłać posiłków przeciwko Lombardom i był główną przyczyną jego klęski

Powróciwszy do Niemiec, Fryderyk I-szy wydał wojnę Henrykowi Lwu, pokonał go, odebrał mu Bawaryę i Saksonię, pozostawiając mu tylko Brunświk

i Liineburg. Saksonia została podzielona pomiędzy kilku książąt, a Bawaryę otrzymał *Otto von Witelsbach*, którego potomkowie panują tu do czasów obecnych.

Fryderyk, aby zapewnić swemu, rodowi panowanie we Włoszech, zaślubił syna swego Henryka z *Konstancją*, jedyną spadkobierczynią państwa Normandów w tym kraju. Zakończył on życie, jak już wiemy, na trzeciej wyprawie krzyżowej, przepływając rzekę Salef w Azyi Mniejszej w roku 1190-ym.

Powtórzenie.

Kto panował po Henryku V-tym? Czem się odznaczył Lotaryusz? Kto był pierwszym królem z rodu Szaufów czyli Hohenszaufów? Czem Konrad III-ci obraził Welfa Henryka Dumnego? Jak się zowie długoletnia walka powstała z tego powodu? Skąd pochodzi nazwa Gwelfowie, Gibelinowie? Jaką zasadę przedstawiało jedno stronnictwo, jaką drugie? Kto panował po Konradzie III-cim? Co uczynił Fryderyk I-y dla zjednania sobie Gwelfów? Jaka była rozległość dzielnic Henryka Lwa? Które miasta włoskie dążyły do niepodległości? Które miasto stało na ich czele? Którego księcia polskiego upokorzył Fryderyk I-szy? Co miała na celu ustawa ronkalska? Jaki los spotkał Medyolan i dlaczego? Z jakiego powodu powstała Liga Lombardzka? Kto zwyciężył w bitwie pod Leniano? Jak postąpił z Henrykiem Lwem? Komu ofiarował Bawaryę? Kogo poślubił syn Fryderyka I-go? Gdzie zginął Fryderyk I-y?

(Ciąg dalszy).

Następca jego i syn *Henryk VI-ty* dobijał się we Włoszech spadku, przynależnego mu po żonie Konstancji. Gdy zaś baronowie po śmierci ostatniego króla Normandzkiego ogłosili królem jednego z dalszych jego potomków, Henryk poskromił ich i zniewolił do uległości. Zamierzał on zamienić w Niemczech tron obie-

ralny na dziedziczny, lecz książęta niemieccy na to się nie zgodzili. Zmarł podobno nienaturalną śmiercią w Mesynie w roku 1197-ym, w chwili, gdy gotował się do wyprawy krzyżowej.

Nastąpił teraz w Niemczech czas pełne niepokoju. Jedno stronnictwo obrało królem *Filipa*, księcia Szwabii, drugie *Otona IV-go*, księcia Brunświckiego, syna Henryka Lwa; ale Filip zginął wkrótce z ręki mordercy, poczem nikt już nie przeczył panowania Otonowi IV-mu. Z początku okazywał on uległość papieżowi *Inocentemu III-mu*, lecz później, gdy nie dotrzymał przyrzeczeń, dotknęła go klątwa papieska.

Papież Innocenty III-ci, mąż wysoko wykształcony, wstrzeźliwy, nieskazitelny w życiu, przejął się duchem Grzegorza VII-go, mieniąc się najwyższym sędzią i panem całego świata i przedstawicielem Boga na ziemi. Upokorzył on królów Francji i Anglii, rozstrzygał spory o tron w Węgrzech i Danii, królowie Arragoński i Portugalski uznali się jego lennikami.

Za sprawą Inocentego III-go książęta niemieccy ofiarowali koronę synowi Henryka VI, *Fryderykowi* księciu Sycylii. Fryderyk II-gi koronował się w Akwizgranie, a Oton IV-ty, opuszczony przez wszystkich, zamieszkał w Hamburgu, gdzie też wkrótce zmarł.

Fryderyk II-gi (od roku 1215 do 1250) był człowiekiem bardzo wykształconym, ale więcej lubił Włochów, pomiędzy którymi wzrósł i wychował się, niż Niemców, a nad oręż przekładał zręczne umowy. Przyrzekł on papieżowi oddać synowi swemu Sycylię, jako lenno stolicy Ś-tej, i odbyć wyprawę krzyżową, lecz po zgonie Inocentego III-go, nie myślał o spełnieniu obietnicy i ciągle odraczał wyprawę. Wiemy już z piątej

krucyaty, jak ta sprawa się zakończyła. Ale papież Grzegorz IX-ty, korzystając z jego nieobecności we Włoszech, wysłał wojsko, jako suzeren, w celu zajęcia przyrzeczonego sobie dawnego państwa Normandów. Na wieść o tem Fryderyk opuszcza Ziemię Ś-tą, pokonywa wysłane wojsko i zniewala papieża do zawarcia pokoju.

Odtąd Fryderyk przebywał w południowych Włoszech, najczęściej w Palermo, na wyspie Sycylii, gdzie urządził sobie dwór wspaniały na wzór wschodnich mocarzy, otaczając się uczonymi i artystami. Całą uwagę zwrócił na wewnętrzne urządzenie państwa, i w roku 1231-ym kazał zebrać *zbiór praw*, obowiązujący wszystkich mieszkańców. Do Niemiec przybywał tylko w razie potrzeby. Gdy syn jego Henryk, któremu po wierzył rządy Niemiec, chciał się ogłosić królem, pokonał go i więził aż do jego śmierci; następnie zwrócił się przeciwko Lidze Lombardzkiej za pomoc, którą udzieliła Henrykowi, i pokonał ją pod *Cortenuovo* (Kortenuowo) w roku 1237 ym.

Nastąpił znów zatargi z papieżem. Fryderyk zbliżył się do Rzymu, obległ go, gdy nadeszły straszne wieści o wtargnięciu Mongołów do Europy i wołania o pomoc od króla węgierskiego; lecz odpowiedziano na nie czczemi obietnicami i ubolewaniem.

W tym czasie (1241 roku) umarł papież Grzegorz IX ty, a następca jego Inocenty IV-ty zwołał do Lugdunu (Lyonu) we Francyi koncylium, na którym pozbawiono tronu Fryderyka II-go, a na miejsce jego obrano za sprawą papieża najprzód *Henryka Raspe*, później *Wilhelma, księcia Holandyi*. Poczęła się tedy w Niemczech walka stronnictw, a gdy syn Fryderyka

II-go Konrad walczył w Niemczech, ojciec wojował z Ligą Lombardzką aż do swej śmierci w roku 1250-ym.

Konrad zwany IV-ym nie mógł utrzymać swej władzy w Niemczech wobec niechętnych książąt i obranych przez nich królów; udał się zatem do Sycylii, gdzie wkrótce umarł w roku 1254-ym. Po jego śmierci objął Neapol i Sycylię brat jego *Manfred*, ale papież niechętny rodowi Szaufów, powołał na tron *Karola d'Anjou*, (Anżu), brata Ludwika X-go Świętego. Manfred przegrał z nim bitwę i poległ pod *Beneventem*. Z całego rodu Szaufów pozostał tylko syn Konrada IV, przez Włochów zwany *Conradino*, wychowany w *Bawaryi* na dworze stryja.

Konradyn, zwabiony przez przychylnie mu stronnictwo, pośpieszył do Włoch, aby upomnieć się o ojcowiznę. Piętnastoletni młodzieniec z otuchą w sercu wstąpił na ziemię dziada swego, lecz pokonany przez wojska Karola pod *Scurcolo* (Skurkolo) w r. 1268-ym, ujęty na ucieczce, został skazany na śmierć ze swym przyjacielem *Fryderykiem Badeńskim*, i zginął z ręki kata.

Na nim wygaś ród Szaufów.

Powtórzenie.

Kto nastąpił po Fryderyku I-ym? Do czego dążył Henryk? Kiedy i gdzie zmarł? Kogo po nim obrano? Dlaczego papież rzucił klątwę na Ottona IV-go? Czemu się odznaczał papież Innocenty III-ci? Których królów upokorzył? Którzy królowie byli jego lennikami? Kto popierał wybór Fryderyka II-go? Gdzie umarł Otton IV-ty? Jak długo panował Fryderyk II-gi? Gdzie wychował się? W której wyprawie krzyżowej brał udział? Co uczynił Grzegorz IX-ty podczas

jego nieobecności we Włoszech? Jak się zakończyła jego wyprawa? Gdzie przebywał Fryderyk II-gi? Czem słynął dwór jego? Jakie są jego zasługi w południowych Włoszech? Z jakiego powodu więził syna swego, Henryka? Kogo pokonał pod Kortenuowo? Co odpowiedziano posłom, błagającym o pomoc przeciw Mongołom? Kto zasiadł na stolicy apostołskiej po śmierci Grzegorza IX-go? Jak postąpił papież Innocenty IV-ty z Fryderykiem? Których królów obrano w Niemczech za sprawą papieża? Gdzie walczył syn Fryderyka Konrad? Z kim walczył Fryderyk II-gi? Gdzie umarł Konrad IV-ty? Kogo powołał papież na tron Neapolu i Sycylii? Gdzie zginął Manfred? Kto pozostał z całego rodu Hohensztaufów? Jaka dola spotkała Konradyna?

Słowiańczyzna południowa i wschodnia.

I. Carstwo Nowo-Bulgarskie.

Bulgarowie pozostawali pod panowaniem Greków przez więcej niż półtora stulecia, wreszcie ogromne podatki, które Grecy na nich nakładali, zniewoliły ich do wywalczenia swobody. Na czele niezadowolonych stanął Jan *Assien*, bolar, który z pomocą Połowców pokonał wojska bizantyńskie w roku 1190-ym. Uważany on jest za założyciela państwa Nowo-Bulgarskiego, ze stolicą *Tyrnowa*. Brat jego Kaljan wojował z Grekami, podsuwał się pod mury Konstantynopola i chciał zasłużyć na przydomek Grekobójcy. Później wszedł w przyjazne stosunki z papieżem, od którego otrzymał koronę, berło i chorągiew z wyobrażeniem S-go Piotra; ale, gdy cesarze łańcińscy odrzucili z pogardą pomoc jego, zniechęcił się, stał się ich nieprzyjacielem i od-

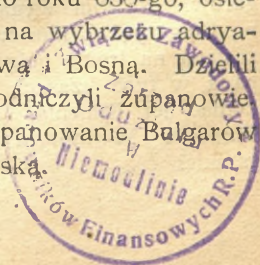
niósł świetne zwycięstwo pod *Adryanopolem* w roku 1205-ym. Najświetniejsze czasy dla Bulgaryi nastąpiły ze wstąpieniem na tron Jana *Assiena II-go*. I on w porozumieniu z Grekami, prowadził wojnę z cesarzami Łacińskimi. Granice jego państwa dotykały trzech mórz. Na jego synu wygasł ród Assienów w roku 1257-ym.

Odtąd Bulgarya poczyna chylić się do upadku. Największą klęską dla niej były napady Tatarów, którym nie zdołał się oprzeć car *Jerzy Tertery*. Następcy jego wiedli już wojny z cesarzami Greckimi, kończące się prawie zawsze klęską Bulgarów.

W roku 1323 cim zasiada na tronie bułgarskim syn władcy Widdynu, bolar *Szyszman*, rozpoczynający ostatnią dynastję. W tych czasach Bulgarya znalazła się w trudnem położeniu; z jednej strony napadają na nią królowie serbscy, z drugiej Turcy. Pod koniec istnienia Bulgaryi, państwo rozpadło się na trzy dzielnice, były zatem trzy Bulgarye: *Tyrnowska*, *Bdińska* (Widdyńska) i *Dobrudża*. Bulgarya była już tak słaba, że *Szyszman III-ci* musiał składać hołd Turkom w roku 1370-ym; ostatecznie zaś upadła w 1393-cim roku.

II. *S e r b i a.*

Za cesarza *Herakliusza*, około roku 630-go, osiedlili się Sorabowie czyli Serbowie na wybrzeżu adryatyckiem, oraz nad rzekami Morawą i Bosną. Dzielił się na żupaństwa, którym przewodniczyli żupanowie. Serbowie wczesnie dostali się pod panowanie Bulgarów i od nich przyjęli wiarę chrześcijańską.

Po upadku Bulgaryi Grecy, zajęli Serbię, ale w roku 1040-tym żupan *Stefan Wojsław* pokonał Greków w wąwozach Czarnej góry (Montenegro) i wywalczył swobodę Serbii.

W XII wieku zasłynął ród *Nemaniczków*; z nich góruje nad wszystkimi *Stefan Nemanicz*, który zwalczył wszystkich żupanów i zniewolił do uległości. Jako gorliwy chrześcijanin, tępił szczątki pogaństwa, i wspólnie ozdobił klasztor na górze *Atos*. Dla otrzymania pomocy przeciwko Węgrom, syn jego Stefan poślubił córkę doży weneckiego. Papież Inocenty III przystał mu *koronę królewską*, lecz Stefan jej nie przyjął, a ulegając wpływowi duchowieństwa wschodniego, zerwał z papieżem i koronował się później w mieście *Skopje* w roku 1209-ym.

Z następców jego zasłynął *Stefan Urosz I-szy*, zwany Wielkim; odpierał on Mongołów, wojował z Węgrami i zdobył na Grekach południowe prowincje, pomimo tego stracił go z tronu własny syn jego *Dragutin*.

Powtórzenie.

Jak długo Bulgarowie pozostawali pod panowaniem Greków? Około którego roku wywalczyli niepodległość? Kto był założycielem państwa Nowo-Bulgarskiego? Z czyją pomocą pokonał wojska bizantyńskie? Jaki przydomek chciał otrzymać Kaljan? Które jest najsłynniejsze jego zwycięstwo? Za czyjego panowania nastąpiły najświetniejsze czasy dla Bulgarów? Na kim wygasł ród Assienów? Kto począł napadać na Bulgaryę? Z kim wojowali następcy Jerzego Tertery? Kto zasiada na tronie bulgarskim po dynastji Terterów? Kto napada w tych czasach na Bulgaryę? Ile było Bulgaryi pod koniec jej istnienia? Kto musiał uznać się hołdownikiem Turków? W którym roku obalone zostało państwo Bulgarskie?

Kiedy osiedlili się Serbowie nad rzeką Morawą i morzem Adryatyckiem? Kto nimi rządził? Od kogo przyjęli wiarę chrześcijańską? Kto zajął Serbię po upadku Bułgarów? Kto wywalczył niepodległość Serbii? Kto zniewolił do uległości wszystkich żupanów? Jaki ozdobił klasztor? Kogo posłużył syn Stefana Nemanicza i dlaczego? Który papież przyśłał mu koronę? Gdzie i w którym roku koronował się Stefan? Kto zasłynął z jego następców? Jakie są jego zasługi? Kto go strącił z tronu?

III. Ruś. Wielkie księstwo Kijowskie.

Jarosław Mądry podzielił państwo pomiędzy pięciu synów, przeznaczając Kijów dla *Iziasława*, jako najstarszego z rodu.

W tych czasach poczęli napadać na Ruś południową *Połowcy*, czyli Kumanie, osiedleni na stepach czarnomorskich, gdy zatem *Iziasław*, przegrawszy kilka bitew, nie chciał odbyć na nich nowej wyprawy, Kijowianie wygnali go zamierzając obrać innego wielkiego księcia. *Iziasław* udał się o pomoc do *Bolesława II-go*, *Śmiałego*, a ten z hufcami polskimi wprowadził go do stolicy wielkoksiążęcej, wszakże po odejściu Polaków wznowiły się waśnie pomiędzy książętami, podczas których *Iziasław* poległ na polu bitwy.

Po nim zasiadł w Kijowie słaby *Wsiewołod*, ostatni z synów *Jarosława*, właściwie zaś rządził dzielny syn jego, *Włodzimierz Monomach*, który zjednał sobie wszystkich wielkim rozumem i pomyślnymi wyprawami na *Połowców*. Jako człowiek sprawiedliwy, nie przyjął on po śmierci ojca ofiarowanej mu godności wielkoksiążęcej, twierdząc, że godność ta należy się z prawa

najstarszemu z rodu *Światopełkowi*, synowi Iziaslawa. Ale dwudziestoletnie panowanie Światopełka było bardzo niedołęzne, nie umiał on utrzymać zgody pomiędzy książętami i nie zdołał odeprzeć najazdu Połowców. Wówczas Włodzimierz Monomach, zaprosił wszystkich książąt na zjazd do *Lubecza*, na którym postanowiono, aby każdy książę strzegł swej dzielnicy, a nie poządał innych. W Lubeczu też utworzono nową dzielnicę *Halicz*, czyli Ruś Czerwoną i oddano ją potomkom najstarszej linii Jarostawa.

Po śmierci Światopełka znów Kijowianie wezwali Monomacha, lecz i tym razem Monomach ofiary nie przyjął i wskazał na starszą linię *Światosławiczów*; a gdy Światosławicze rządzić nie umieli, ponownie zwrócono się do Monomacha, który wreszcie zgodził się na przyjęcie godności wielkoksiążęcej i panował od 1113-go do 1125-go. Zaraz na początku swego panowania musiał wojować z nieposłusznymi książętami, zgromił ich i zmusił do uległości. Imię jego tak było już słynne, iż cesarz grecki w uznaniu zasług jego przysłał mu *czapkę wielko-książęcą* z koroną, przechowywaną do dnia dzisiejszego w Kremlu, w Moskwie. Z obszernych dzielnic swoich Monomach wydzielił synowi, *Jerzemu Długorękiemu* ziemię Suzdalską, zaludnioną przez plemiona *fińskie*. Jerzy Długoręki począł tu osiedlać Słowian i około roku 1147 założył miasto *Moskwę*.

Po Monomachu rządził Kijowem syn jego *Mściśław*; lecz chociaż ród Monomacha był najpotężniejszym z rodu Rurykowego, powstały w nim waśnie i niesnaski. *Iziaslaw II-gi*, syn Mściśława, musiał walczyć ze stryjem, Jerzym Długorękim i z innymi książ-

żętami; wreszcie Jerzy Długoręki zasiadł w Kijowie, nad którym panował do roku 1157-go.

Po jego zgonie *Andrzej Bogolubski*, sprzymierzywszy się z 11-tu książętami, obległ Kijów, zdobył go i uznany został za wielkiego księcia. Nie pozostał wszakże w Kijowie, lecz powrócił do swej krainy Suzdalskiej i zamieszkał w niedawno zbudowanym *Włodzimierzu nad Kłazmą*, który odtąd staje się stolicą zamiast Kijowa.

Powtórzenie.

Pomiędzy ilu synów podzielił państwo Jarosław Mądry? Kto otrzymał Kijów? Kto począł napadać na Ruś południową? Kto dopomógł Iziastawowi? Jak zginął Iziastaw? Kto rządził w Kijowie po jego śmierci? Czem odznaczył się Włodzimierz Monomach? Jakie było panowanie Światopełka? Za czyją sprawą odbył się zjazd w Lubeczu? Co na nim postanowiono? Jaką nową dzielnicę utworzono? Komu ją oddano? Kto zasiadał w Kijowie po śmierci Światopełka? Jak długo panował Włodzimierz Monomach? Od kogo otrzymał koronę wielkoksiążęcą? Komu wydzielił ziemię Suzdalską? Kto panował w Kijowie po jego śmierci? Z kim walczył Iziastaw II-gi? Do którego roku panował w Kijowie Jerzy Długoręki? Kto po jego śmierci obległ Kijów? Dokąd Andrzej Bogolubski przeniósł stolicę z Kijowa?

IV. Wielkie księstwo Włodzimierskie.

Przeniesienie stolicy z Kijowa do Włodzimierza pociągnęło za sobą wielką zmianę. Dotąd książęta udzielnicy rządzili według swej woli, mieli drużynę, która wykonywała ich rozkazy i służyła im do rady, ale po miastach utrzymał się dawny zwyczaj zbierania się na wiece dla obioru urzędników i roztrząsania spraw ważnych.

Andrzej Bogolubski, zwany tak od swej wsi Bogolubowo, nie lubił *rsądów wiecowych*, dlatego też przeniósł się do Włodzimierza, gdyż ubodzy jego mieszkańcy pokornie spełniali wszystkie jego rozkazy. Zginął on śmiercią nienaturalną w roku 1174-ym.

Po jego śmierci powstałi niezadowoleni z nowych zmian mieszkańcy miasta *Rostowa*, ale pokonani zostali przez *Wsiewołoda III-go*. Później Wsiewołod nie wojował mieczem, lecz rozniecał rozterki pomiędzy książętami Rusi i z każdej okoliczności korzystać umiał. W ten sposób przyłączył do swej dzielnicy księstwo *Riazańskie*. *Jerzy II-gi* posunął granice do Wołgi i na ziemi pokonanego plemienia Mordwów założył *Niżny-Nowgoród*. Doczekał się on strasznych wypadków. Mongołowie napadli na Ruś wschodnią. Jerzy poległ w bitwie nad rzeką *Siti*, miasto Włodzimierz zostało zdobyte, a cała rodzina wielkoksiążęca wyrznięta w cerkwi włodzimierskiej.

Mongłowie, lud rasy żółtej, o oczach skośnych, policzkach wystających, przebywał w najdawniejszych czasach pomiędzy murem chińskim a górami Syberyi, lecz dopiero na początku XIII-go wieku występuje na widownię dziejową. Stało się to za sprawą *Czyngishana* czyli *Temudżyna*, który około roku 1206 ogłoszony został *Wielkim-hanem*. We trzy lata później podbił on północną część Chin, splądrował straszliwie całą Azyę, mordując bez litości całą ludność męską. Jedna z hord jego przekroczyła Kaukaz, uderzyła na *Połowców*, którzy wezwali na pomoc książąt ruskich. Nad rzeką *Kałką* w roku 1224 zaszła krwawa bitwa, w której oprócz mnóstwa wojowników poległo na placu boju trzech książąt ruskich. Po tem zwycięstwie nawała tatarska ruszyła ku *Dnieprowi*, lecz wieść o śmierci *Czyngishana* zniewoliła ją do powrotu.

Następca *Czyngishana*, *Oktaj*, powierzył *Batemu* dowództwo nad trzema hordami, z którymi ten osiedlił się na

stepach około morza Kaspijskiego. Baty, jak wspomniano, wkroczył na Ruś wschodnią, a pokonawszy księcia Jerzego II-go, zburzył Włodzimierz, Kijów, poczem wysłał do Polski Bajdara i Petę, którzy zdobyli Lublin i Kraków, pokonali rycerstwo polskie i niemieckie pod Lignicą, na Szlązku w roku 1241; lecz nie mogąc zdobyć zamku, ruszyli na Morawy, gdzie ponieśli wielką porażkę od wojewody czeskiego. Na Morawach połączyli się z Batu-hanem, który pokonał króla węgierskiego, i przez południową Słowiańszczyznę powrócili na stopy czarnomorskie. Batu zajął koźowiska w okolicy morza Kaspijskiego i założył Złotą hordę czyli Kapczak, która panowała nad Rusią. Z biegiem czasu utworzyła się horda Krymska; ta najazdami swemi trapiła Polskę, Litwę, Bułgarię i Węgry.

Brat Jerzego, *Jarosław II-gi*, aby uniknąć ponownych spustoszeń tatarskich, jedzie do Batu-hana, bije mu czołem i obowiązuje się płacić daninę. Odtąd poczyna się epoka, znana w dziejach Rusi pod nazwą *jarzma mongolskiego*. Książęta Rusi wschodniej jeżdżą do hana, oddają mu hołd, i kupują sobie *jarłyk*, to jest piśmienny przywilej hański na godność wielkoksiążęcą. Zaopatrzonym w jarłyk książętom ruskim wolno było rządzić wedle dawnych zwyczajów. Mongołowie nie mieszcali się do zarządu wewnętrznego.

Po Jarosławie II-im zasiadł na stolicy książęcej we Włodzimierzu syn jego, *Aleksander*, który otrzymał przydomek *Newskiego*, za zwycięstwo odniesione nad Szwedami. Ale, gdy został wielkim księciem, wiedząc, że niepodoła Mongołom, walczył z nimi pokorą. Gdy więc w kilku miastach zabito poborców tatarskich, tak zwanych baskaków, Aleksander Newski dla prześlągnięcia Tatarów udał się do hordy i wyjednał odwołanie wysłanych hufców na pogrom Rusi, czem ocalił kraj od ponownego zniszczenia i zasłużył na zaliczenie

w poczet świętych. Po jego śmierci następują smutne czasy dla Rusi. Przez pół wieku książęta wiodą ustawiczne wojny ze sobą, nie wstydzą się nawet prosić o pomoc Tatarów i sprowadzają ich na Ruś we własnym interesie.

Skorzyszał z tego zamętu najmłodszy syn Aleksandra Newskiego, *Danillo*, w cichości powiększając swoje księstwo Moskiewskie, które tak już spotężniało, iż syn jego Jerzy śmiał współubiegać się z księciem Twerru, do którego ten tytuł z prawa należał. Gdy księżę Twerski pokonał go, Jerzy pojechał do hana ze skargą, otrzymał jarłyk na wielkie księstwo, a księżę Twerski poniósł śmierć okropną w okolicach Derbentu w roku 1309-ym. Wreszcie młodszy brat Jerzego, *Iwan I-szy Kalita*, spustoszył Twer, przy pomocy Tatarów, otrzymał jarłyk i stał się założycielem wielkiego księstwa Moskiewskiego w r. 1328-ym.

Powtórzenie.

Dlaczego Andrzej Bogolubski przeniósł stolicę z Kijowa do Włodzimierza? Jaka spotkała go dola? Kto pokonał Rostowian? Które księstwo przyłączył Wsiewołod III-ci? Jakie miasto założył Jerzy II-gi? Jakie napady poczynają się za jego czasów? Kto zginął podczas pierwszego napadu? Skąd pochodzili Mongołowie? Do jakiej należą rasy? Kiedy występują na widownię dziejową? Które kraje zdobył Czingischan czyli Temudżyn? Gdzie zaszła pierwsza walka z Tatarami w Europie? Co powstrzymało ich dalszy pochód? Kto został wielkim hanem po śmierci Czingishana? Ilu hordami dowodził Batu i gdzie się zatrzymał? Kogo wysłał do Polski? W którym roku zaszła bitwa pod Lignicą? Kto pokonał Tatarów na Morawach? Kogo zwyciężył Batu? Gdzie leżała Złota horda? Jak się inaczej nazywała? Na które kraje napadała horda Krymska? Którego księżę pojechał do hordy? Co znaczy wyraz jarłyk? Jak się zowie ta epoka w dziejach

Rusi? Kto zasiadł we Włodzimierzu po Jarosławie II-gim? Jaką zasługę położył Aleksander Newski? Co się działo na Rusi po śmierci Aleksandra Newskiego przez lat 50? Kto skorzystał z tego zamętu? Z kim współubiegał się Jerzy o tytuł wielko-książęcy? Gdzie zginął książę Twerski? Kto stał się założycielem księstwa Moskiewskiego i w którym roku?

V. *Księstwo Halickie.*

Dzisiejsza wschodnia Galicya nosiła w dawnych czasach miano Ziemi Halickiej lub Rusi Czerwonej od owadu czerwcem zwanego, mnożącego się tam w wielkiej obfitości. W X-ym wieku zdobyli ją Czesi, później przechodziła kolejno do rąk Włodzimierza Ś-go, Bolesława Chrobrego i Jarosława Mądrego. Odtąd ziemią Halicką rządziła książęta ruscy, a gdy pod koniec wieku XII go wygasła ich linia, król węgierski *Bela, III-ci* zajął Halicz dla syna swego *Andrzeja*. Ale do Rusi Czerwonej wkroczył książę polski, *Kazimierz II-gi Sprawiedliwy*, usunął Andrzeja, a po kilkuletnich zamieszkach zasiadł w Haliczu książę Wołynia *Roman II-gi*, z linnii Monamacha. Był to znakomity wojownik, walczył pomyślnie z Połowcami, Jadzwingami i Litwą, lecz postępował bardzo surowo, nawet okrutnie z bojarami, i niepomny pomocy, jaką otrzymał od Leszka Białego, rozpoczął z nim wojnę, w której poległ pod *Zawichostem* 1205 r.

Po jego zgonie nastąpiły znów zaburzenia w Haliczu, bojarowie nie chcieli uznać za książąt synów Romana, z czego skorzystał *Leszek Biały*, zajął Halicz, osadził na tronie córkę swoją *Salomeę* i wydał za królewicza węgierskiego *Kolomana*, który koronował się na króla

halickiego. A gdy wobec niechęci bojarów nie mógł utrzymać się długo, Leszek Biały wezwał z Nowgorodu *Mściława Zuchowatego*, aby zaopiekował się małoletnimi synami Romana. Mściław sprawował rządy w imieniu młodego *Daniła Romanowicza*.

Za panowania Daniła (1239 — 1266) napadli Mongołowie na Ziemię Halicką i wezwali go, aby się stawił przed hanem w Złotej hordzie. Udał się on tam na ich żądanie, ale niemógł znieść ubliżającego ceremoniału, jakiemu poddać się musieli książęta, starający się o potwierdzenie hańskie. Powróciwszy tedy z hordy, zwrócił się do papieża *Inocentego IV-go*, błagając go o urządzenie wyprawy krzyżowej na Mongołów. Papież przysłał mu wprawdzie koronę, którą koronował się Danił w *Drohiczynie* w roku 1246, lecz krucjata nie przysłała do skutku. Danił musiał upokorzyć się przed Tatarami i zburzyć forteczki, które w grodach pobudował. Toczył jednakże pomyślne wojny z Litwą, Jadrzyngami i Czechami, a dla zaludnienia opustoszałego kraju przez napady Mongołów, przywoływał Polaków, Ormian, Niemców i Żydów.

Były to najświetniejsze czasy Ziemi Halickiej; granice jej sięgały aż do Dniepru.

Syn jego, *Lew*, używał również tytułu króla, dopomagał Beli IV-mu w wojnie z Czechami i wiódł wojnę z Polską. Jemu przypisują założenie miasta Lwowa. Potomstwo jego wygasło w pół wieku po jego zgonie w r. 1327-ym. Wówczas Ruś Czerwona dostała się *Bolesławowi, księciu Mazowieckiemu*, jako krewnemu po kądzieli książąt Halickich, a po jego śmierci w r. 1350-ym *Kazimierz Wielki*, jako krewny Bolesława, wcielił ją do Polski bez żadnego oporu.

Powtórzenie.

Jak zwała się w dawnych czasach dzisiejsza Galicya wschodnia? Kto ją zdobył w wieku X-m? Jakie koleje przechodziła? Kto zajął ziemię Halicką po wygaśnięciu książąt ruskich? Kto zajął ziemię Halicką po usunięciu Andrzeja? Czem odznaczył się Roman? Gdzie zginął? Co zaszło po jego śmierci? Kto pierwszy koronował się na króla Halickiego? Kogo przyzwał z Rusi Leszek Biały? Kiedy panował Daniło? Do kogo udał się o pomoc przeciw Tatarom? Od kogo otrzymał koronę i gdzie koronował się? Dlaczego musiał upokorzyć się przed Tatarami? Jakie toczył wojny pomysłne? Dokąd sięgały granice jego państwa? Kto nastąpił po Danile? Z kim wojował Lew? Jakie założył miasto? Kiedy wygasł ród jego? Komu dostała się Ruś Czerwona? W którym roku Kazimierz Wielki przyłączył ją do Polski?

Słowiańszczyzna Zachodnia.

I. Polska.

Bolesław III-ci Krzywousty miał pięciu synów; wszyscy oprócz dzieckiem będącego *Kazimierza*, otrzymali odrębne dzielnice. *Władysław II-gi*, jako najstarszy, zasiadł na stolicy książęcej w Krakowie. Oprócz księstwa Krakowskiego należały do niego *Szląsk*, *Sieradz*, *Łęczyca*, *Pomorze*, ale niezadowolony z tych posiadłości za namową swej żony, siostry cesarza *Konrada III-go* chciał zabrać jeszcze inne dzielnice. Rozpoczął tedy wojnę, lecz wiodło mu się niepomyślnie i musiał uciekać z Polski w roku 1146.

Po nim panował w Krakowie *Bolesław IV-ty*, *Kędzierszawy*. *Władysław II-gi* długo jeszcze poduszczał przeciwko niemu cesarza i papieża; za jego to na-

mową Fryderyk I-szy Barbarossa wkroczył do Polski, upokorzył Bolesława Kędzierzawego w Kryszkowie i zniewolił do złożenia hołdu. W kilka lat później Bolesław IV-ty Kędzierzawy oddał Szląsk *z niemczonym* synom Władysława II-go; odtąd kraina ta niemceże i w końcu XIII-go wieku przechodzi pod berło królów czeskich. Za Bolesława IV-go księżęta pomorscy stają się *hołdownikami Niemiec*, aby mieć pomoc przeciwko pogańskim Prusakom.

Po Bolesławie Kędzierzawym zasiadł w Krakowie *Mieczysław III-ci, Stary*, ten starał się o wzmocnienie władzy książęcej. Tytułował się księciem całej Polski, a chcąc przedewszystkiem wzbogacić skarb państwa, dopuszczał się różnych nadużyć. Został wygnany za sprawą *Gedka* biskupa krakowskiego, na jego miejsce zaproszono do Krakowa najmłodszego syna Krzywoustego Kazimierza. Mieszko, jak poprzednio Władysław zbiegł za granicę i przy pomocy cesarza niemieckiego kilkakrotnie dostawał się chwilowo do Krakowa.

Kazimierz II-gi, Sprawiedliwy, panował w Krakowie przez lat 17 do roku 1194. Postępował on łagodnie, wszyscy mu byli radzi. Szczególniej opiekował się dochowieństwem i stawiał liczne klasztory. Za jego czasów powstały opactwa w *Wąchocku*, *Sulejowie* i *Koprzywnicy*. On też zwołał pierwszy większy wiec, czyli synod do *Łęczycy* w roku 1180-ym, który odbywał się w kościele. Należało do niego 7-iu biskupów, arcybiskupów i wielu panów świeckich. Obrady toczyły się przeważnie nad polepszeniem doli ludu. Papież *Aleksander III-ci* zatwierdził postanowienia synodu Łęczyckiego i przyznał panowanie wyłącznie potomkom Kazimierza Sprawiedliwego. Kazimierz dzielny

w boju, pokonał Prusaków i Jadźwingów, wygnał z Halicza Andrzeja, królewicza węgierskiego i zwyciężył księcia Bełzkiego. Hołdowali mu wszyscy kniaziowie ruscy od Drohicyna do Halicza.

Po jego śmierci, żyjący jeszcze *Miessko Stary*, przez układy dostał się do Krakowa i rządził przez dwa lata, aż do swej śmierci.

Potem ziemia polska rozpada się na coraz więcej dzielnic, każdy książę ma oddzielnego wojewodę, dwór i urzędników, zwiększa się zatem liczba wielkich panów, a władza książęca maleje z każdym lat dziesiątkiem. Książęta zwołują *wiece*, na których naradzają się z panami o sprawach ważniejszych, a tak powstaje rada przyboczna jakoby późniejszy senat.

W Krakowie zasiadają przeważnie synowie i wnuki Kazimierza Sprawiedliwego: *Leszek Biały*, *Bolesław Wstydlawy* i *Leszek Czarny*.

Powtórzenie.

Ilu synów pozostawił Bolesław III-ci, Krzywousty? Który syn nie otrzymał żadnej dzielnicy? Kto zasiadł na stolicy książęcej w Krakowie? Które ziemie należały do Władysława II-go? Z jakiego powodu został wygnany? Kto po nim panował? Z jakiego powodu cesarz Fryderyk Rudobrody najechał Polskę? Do kogo przechodzi Szląsk? Kiedy dostaje się Czechom? Dla czego książęta Pomorscy stają się hołdownikami Niemiec? Jak rządził Mieczysław III-ci Stary? Kto stanął na czele niechętnych? Kto panował po Mieczysławie III-m? Do którego roku rządził Kazimierz Sprawiedliwy? Jakie opactwa powstały za jego czasów? Czem się zajmował synod w Łęczycy? Której linii papież przyznał panowanie w Krakowie? Jakie były czyny wojenne Kazimierza II-go? Kto się dostał do Krakowa po jego zgonie? Dla czego w tej epoce wzmaga się znaczenie możnowład-

ców, a maleje władza książąt? Skąd powstaje późniejszy senat? Którzy książęta panują w Krakowie?

(Ciąg dalszy).

Tymczasem drugi syn Kazimierza Sprawiedliwego, *Konrad, książę Mazowiecki*, nie mogąc się obronić od Prusaków, sprowadza do Polski rycerzy *sakouu Teutońskiego* w roku 1225, nadaje im ziemię *Chelmińską*, którą mają władać do chwili *nawrócenia Prusaków*. Jeden tylko książę Pomorski pojął jasno, jakie niebezpieczeństwo grozi stąd Słowianom i przez 12 lat toczył bój krwawy z rycerzami niemieckimi. W przeciągu *lat 50-ciu* krzyżacy podbili, ochrztili Prusaków i założyli groźne dla Polski państwo zawsze gotowe do boju.

Jak z jednej strony Konrad sprowadzeniem rycerzy niemieckich przyczynił się do osiedlenia na granicach Polski nieprzyjaznego żywiołu, tak z drugiej zaślepiony ambicyą, wzywał Litwę i Jaćwież, do boju z synowcem swoim *Bolesławem Vym, Wstydlwym*, wskazując im niejako drogę, którą najeżdzać na Polskę mieli. Bardziej jeszcze pustoszą Polskę *na pady Tatarów* od r. 1240. Bolesław Wstydlwy nie odważając oprzeć się im ucieka z Polski i dopiero książę Szląski, stawia im czoło, pod *Lignicą* w roku 1241. Odtąd ponawiają się dosyć często napady tych hord dzikich. Nawala tatarska wielkie sprawiała zniszczenie w Polsce, ale żaden książę nie jechał do hordy i nie bił czołem.

Pod koniec XIII-go wieku następuje nowy zamęt. Po śmierci *Leszka Czarnego*, księstwo krakowskie należy się z prawa bratu jego, *Władysławowi Łokietkowi*, ale niemieccy mieszczanie krakowscy powołują na tron

zniemczonemu księciu szląskiemu *Henryka Probusa*; wszakże, Łokietek zwycięża go i dostaje się do Krakowa; atoli mieszczenie znów wpuszczają Szlązaków i Łokietek uciekać musi. Henryk Probus posłał do papieża, prosząc o koronę, gdy śmierć niespodziewana zakończyła jego życie.

Tymczasem wdowa po Leszku Czarnym, *Gryfina*, ogłasza zmyślony testament swego męża, mianujący następcą po sobie *Wacława*, króla czeskiego. Wacław wkracza do Polski poparty przez książąt szląskich, oblega Łokietka w *Sieradzu* i zniewala do zrzeczenia się Krakowa za księstwo Brzesko-Kujawsko-Kaliskie. Zasiadł tedy Wacław w Krakowie, ale *Przemysław*, książę Wielkopolski nie chciał go uznać za pana, licząc na ogromne swe posiadłości. Oprócz ziemi Wielkopolskiej otrzymał on w spadku dzielnicę bezdzietnego stryja i Pomorze nadwiślańskie po księciu Mestwinie. Posiadał zatem całą krainę, z której wytworzyło się państwo Polskie, rościł stąd prawo do przodowania krajowi. Rozpoczął więc układy z papieżem i za jego zezwoleniem *koronował* się w Gnieźnie w roku 1295; wszakże w kilka miesięcy później zamordowany został zdradziecko przez margrabiego Brandenburskiego w *Rogoźnie*.

Przemysław nie pozostawił żadnego potomka pici męskiej. Wielkopolanie ofiarowali zatem tron Łokietkowi, lecz, gdy Łokietek począł wieść życie hulaszcze, zaprosili na tron Wacława. *Wacław* (od roku 1300 do 1305) wygnał Łokietka z Gniezna i tam się koronował; niebawem wszakże powrócił do Czech, pozostawiając tu swojego namiestnika, a gdy ten dopuszczał się różnych nadużyć Wacław przysłał innych rządców nie

nie lepszych od poprzedniego. Wszakże położył on wielkie zasługi w Polsce zaprowadzeniem *starostów grodowych* którzy w imieniu króla sądzili i karali łotrzyków. A chociaż urządzenie to nie podobało się książętom i wielkim panom, z powodu swojej użyteczności przetrwało aż do końca XVIII-go wieku. Drugą jego zasługą było bicie lepszej monety, zwanej *grossami praskimi*.

Tymczasem Władysław Łokietek, tulając się na obczyźnie, wyjednał u papieża *Bonifacego VIII-go* wyrok odsadzający Wacława od Polski, a polegając na nim przekroczył Karpaty i wiodł podjazdową wojnę z Czechami. Ale po trzech latach zdobył zaledwie trzy zamki, gdy śmierć Wacława i zamordowanie następcy jego Wacława III go ułatwiły mu powrót do Krakowa i Gniezna.

Powtórzenie.

Co było powodem sprowadzenia Krzyżaków? Jaką ziemię nadaje im Konrad? Który książę słowiański walczył z Krzyżakami? W jakim przeciągu czasu Krzyżacy podbili i ochrztili Prusaków? Kogo sprowadza Konrad na Polskę? Jakie napady bardziej jeszcze niszczą Polskę? Kto stawia czoło Tatarom? Komu z prawa należy się ziemia Krakowska po śmierci Leszka Czarnego? Kto wezwał do Krakowa Henryka Probusa? O co się starał Probus? Z jakiego powodu Wacław wkracza do Polski? Przy jakim księstwie pozostaje Łokietek? Kto niechce uznać Wacława? Jakimi posiadłościami władał Przemysław, książę Wielkopolski? Gdzie się koronował i w którym roku? Kto go zabija? Komu Wielkopolanie ofiarują tron po śmierci Przemysława? Z jakiego powodu zapraszają na tron Wacława? Gdzie się koronował Wacław? Dla czego rządy jego obudziły niezadowolenie? Jakie Wacław położył zasługi w Polsce? Na mocy czyjego wyroku Władysław Łokietek wkracza do Polski? Co mu ułatwiło powrót do Krakowa i Gniezna?

II. Czechy.

Ostatnim z czterech synów króla *Władysława*, którzy kolejno po sobie, panowali był *Sobiesław*, rządzący do roku 1140. Odznaczał się on wielu przymiotami, był waleczny, sprawiedliwy i szczerze lud swój miłował, a wielką zjednał sobie sławę pokonaniem cesarza *Lotaryusza*, który przez góry Kruszcowe wtargnął do Czech. Sobiesław umiał zwyciężać, lecz nie umiał z tego korzystać; to też pomimo odniesionego zwycięstwa, nie zastrzegł niezawisłości Czech, ponowił dawną *lenniczną umowę*, a nadto dopomagał cesarzowi w wojnie z Polską i ze Sztaufami.

Po jego zgonie nastąpiło coraz większe rozdrobienie Czech na mniejsze dzielnice. Przemysłowicze, coraz bardziej rozradzając się, dzielili swą ojcowiznę pomiędzy synów; było zatem coraz więcej książąt udzielnych, a kto chciał panować w Pradze, musiał szukać opieki cesarza i dopomagać mu w wyprawach. Tak postępował *Władysław II-gi*, który nie tylko brał udział w wyprawie krzyżowej z Konradem III-im, lecz dopomagał Fryderykowi Rudobrodemu pod Medyolanem, za co w nagrodę otrzymał *koronę królewską*.

Zniechęcony wewnątrzemi rozterkami *Władysław*, pod koniec życia usunął się do klasztoru, a brat jego *Sobiesław II-gi* zasiadł w Pradze. Ale godność królewska w Czechach zależała wówczas od woli i interesów cesarza niemieckiego, zrzucił on z tronu i osadził na nim kogo chciał. Tak też postąpił z Sobiesławem, usunął go po pięcioletniem panowaniu i oddał koronę

synowi Władysława II go, *Bedrzychowi*, zobowiązując go do opłaenia ogromnej daniny. Aby zebrać potrzebne na to pieniądze, Bedrzych uciskał naród podatkami, co wywołało wielkie niezadowolenie i wojnę domową, po ukończeniu której Fryderyk Rudobrody *oddzielił Morawy od Czech*.

Odtąd stałem dążeniem cesarzów niemieckich było coraz większe osłabienie Czech, już to drogą podziałów, już użyciem sił narodu czeskiego do swoich celów. Podobnie postępował Henryk VI-ty. Za jego panowania Czesi dopomagali mu w różnych wyprawach, wojsko ich chodziło aż do Neapolu. Praga z woli cesarzów przechodziła z rąk do rąk, wreszcie w r. 1197 dostała się Przemysłowi *Ottokarowi I-mu*.

Przemysł Ottokar (1197 — 1230) za pomoc daną Sztaufom otrzymał przywilej na *dziedziczną godność królewską*, ale uroczystą koronację musiał odbyć w Moguncyi. Papież zaliczył Czechy w poczet królestw w roku 1204. Fryderyk II gi wywdzięczając się za pomoc otrzymaną w walce o posiadanie tronu, uwolnił Czechy od wszelkich niemal zobowiązań lennych i ofiarował Ottokarowi obszerne dobra w Saksonii i Palatynacie.

Aby uniknąć zawichrzeń, które mogłyby nastąpić po jego zgonie, *Ottokar I-szy* przedstawił sejmowi syna Wacława, jako przyszłego następcę w r. 1216.

Wacław I-szy, Jednooki (1230—1253), był najpoźniejszym ze wszystkich współczesnych monarchów Słowiańszczyzny. Królowie czescy zasiadali jeszcze na sejmach niemieckich, jeśli te odbywały się w pobliżu granic ich kraju; zasiadał na nich też Wacław, lecz występował dosyć butnie. Pewnego razu Fryderyk II gi,

rozniewawszy się na sejmie na Wacławu, zamierzał go uwięzić, lecz ten, chwyciwszy cesarza za ramię, zawołał: Przysięgnij, że dasz mi stąd odejść, a nie, to zginiesz natychmiast. Gdy nadto towarzyszący mu rycerz czeski podniósł czekan, cesarz przestraszył się i dozwolił im odejść. Pomimo tej dzielności osobistej, Wacław wyrządził wiele złego Czechom, sprowadzając *osadników* niemieckich, szczególnie zaś górników.

Wacław I szy walczył z Mongołami; wódz jego *Jarosław* w Szternberka odniósł nad nimi zwycięstwo w r. 1241. Wszakże pod koniec życia utracił dawną dzielność, trwonił grosz publiczny z czego skorzystali Niemcy, poduszczając przeciwko ojcu syna, Przemysła Ottokara. Wacław musiał się podzielić władzą z synem, jednakże później pojednali się ze sobą.

Około tego czasu ksiązę Austrii, *Fryderyk Wojo-wniczny*, poległ w bitwie z Węgrami. Jedyne spadkobierczyniami jego były: siostra *Małgorzata* i synowica *Gertruda*. Ottokar oświadczył się o dwa razy starszą od siebie Małgorzatę, wkroczył do Austrii, poślubił ją i otrzymał dokumenty spadkowe; lecz papież poprzednio już przyznał Austrią synom Beli IV-go, króla węgierskiego. Gdy zatem po śmierci króla Wacława I go zasiadł na tronie *Przemysł Ottokar II-gi* (1253 - 1278), rozpoczął układy z Węgrami, zrzekł się Styryi i otrzymał księstwo *Austryackie* z Wiedniem, a następnie uczestniczył w wyprawie krzyżowej przeciw Prusakom, zakończonej spalaniem świętego ich gaju Romowe i ochrzczeniem tego pogańskiego narodu w roku 1255. Na pamiątkę zwycięstw Ottokara II-go miało być założone miasto *Królewiec*.

Ottokar II-gi nie myślał poprzestać na księstwie Austryjackiem, plany jego sięgały daleko, umiał też korzystać z każdej okoliczności. Dowiedziawszy się o niezadowoleniu panów styryjskich z rządów węgierskich, zachęcał ich do oporu przysłał nawet zbrojne posiłki i przyłączył Styryę do swego państwa Czesko-Austryjackiego. Niezadługo potem za pomocą zręcznych układow zyskał Krainę i Karyntyę; posiadłości jego sięgały teraz aż po *Adryatyk*.

Hojnością i sprawiedliwością zjednał on sobie wielkie poważanie i miłość u ludu. Nazywano go królem *żelaznym* z powodu siły, a *złotym* z powodu wystawności i szczodroblewości. Jedni tylko wielcy panowie byli niezadowoleni z tego, iż odbierał im i odkupywał dobra koronne rozdane przez jego poprzedników, że burzył ich zamki i wprowadzał mieszczan do sejmu.

Wśród takiej pomyślności zaszło wydarzenie, które stanowczo podkopało jego potęgę. Na tronie niemieckim zasiadł *Rudolf Habsburski*; ten domagał się, aby Ottokar złożył mu hołd przynależny z krajów niemieckich; a gdy król czeski nie chciał się na to zgodzić, odsądził go od lenności, wyruszył z wojskiem pod Wiedeń i zdobył go po upływie kilku tygodni. Ottokar musiał się upokorzyć, złożyć hołd pod bramami Wiednia, oraz zrzec się krain naddunajskich i alpejskich w roku 1276; ale niezadługo ponownie chwycił za oręż i poległ w bitwie nad rzeką *Morawą*, niedaleko Wiednia, Rudolf wkroczył do Czech, zabrał siedmioletniego jego syna Waclawa, nie wyzuł go jednak z tronu, lecz powierzył margrabiemu Brandenburskiemu, który z wychowaniem postępował bardzo niegodnie. W lat kilka później, panowie czescy wykupili go za grube pieniądze.

Wacław II-gi, (1282—1305) lubował się w przepychu i wystawnowości; wspaniała jego koronacja budziła podziw w całej Europie. Szczęście mu sprzyjało, lecz nie umiał z niego korzystać. Po śmierci Leszka Czarnego, odziedziczył Polskę, a po wygaśnięciu rodu Arpada na Węgrzech, rościł pretensję do korony Ś-go Stefana. Był tak potężny, że korzył się przed nim syn Rudolfa Albrecht.

Wacław II-gi zmarł w sile wieku w roku 1305, pozostawiając po sobie syna, *Wacława III go*, który zabity został przez nieznanego rycerza niemieckiego podczas wyprawy do Polski. Na nim wygasł ród Przemyśla i Lubuszy, panujący w Czechach przez lat 500.

Powtórzenie.

Ilu synów pozostawił król Władysław? Który był najmłodszy? Jakie zwycięstwo odniósł Sobiesław nad Lotaryuszem? W jakich wojnach dopomagał Lotaryuszowi? Dla czego Czechy coraz bardziej rozdrabniały się? Którym cesarzom dopomagał Władysław II-gi? Kto po nim panował? Kto zasiadł na tronie po Sobiesławie II-gim? Kto odzilił Morawy od Czech? Dokąd chodziło wojsko czeskie? Kiedy zasiadł na tronie Przemyśl Ottokar I-y? Za co otrzymał dziedziczną godność królewską? Jak Fryderyk II gi wynagrodził go jeszcze? Kto panował po Ottokarze I-m? Czem Wacław I-y źle zasłużył się Czechom? Z kim walczył? Kto pokonał Mongołów? Jak zmienił się Wacław pod koniec swego życia? Kto powstał przeciw niemu? Co zaszło z powodu śmierci Fryderyka Wojowniczego księcia Austrii? Komu przyznał papież księstwo Austrii? Kto panował po Wacławie I-m? Z kim zawarł układ Ottokar II-gi, na mocy którego zrzekł się Styrii? W jakiej uczestniczył wyprawie? Jakie miasto miało być założone na jego pamiątkę? Jakie kraje przyłączył do swego państwa? Dokąd sięgały posiadłości Ottokara? Jak go nazywano? Kto był niezadowolony

z niego i dla czego? Co podkopało potęgę Ottokora? Komu musiał złożyć hołd Ottokar? Gdzie i kiedy poległ? Co uczynił Rudolf z synem Ottokara II-go? Kto wykupił Wacława z narzuconej mu opieki? Jaki kraj odziedziczył Wacław? Do jakiego drugiego kraju rościł prawo? Kto nastąpił po Wacławie II-m? Jak zakończył życie Wacław III-ci? Jak długo panował w Czechach ród Przemysła i Lubuszy?

III. Węgry.

Królowie węgierscy z rodu Arpada walczyli niejednokrotnie z Wenecją i przy tej sposobności poznali bliżej *Greków* i przyjęli od nich wiele zwyczajów i urządzeń. Bardziej jeszcze wpływowi Bizantynów uległ *Bela III-ci* (1173 — 1196), spędził całą młodość i wychowywał się w Konstantynopolu. Powróciwszy do Węgier począł naśladować urządzenia dworskie Bizantynów, budował miasta, opiekował się rzemiosłami i zachęcał do życia osiadłego plemiona, które dotąd koczowały na stepach węgierskich. Aczkolwiek zamiłowany w pokoju, stawał w obronie granic południowych kraju swego, a w Haliczu osadził na tronie syna swego Andrzeja.

Andrzej II-gi zasiadłszy na tronie, kilkakrotnie wojował o ziemię Halicką, lecz na Węgrzech panował niedołąźnie. O mało co nie postradał tronu z powodu ogromnych długów, które zaciągał; pomimo tego odbył krucyatę w roku 1217, a po powrocie zastał pusty skarb państwa, musiał więc nowe zaciągać długi. Wówczas na czele niezadowolonych stanął syn jego Bela, później IV-ym zwany i zniewolił ojca do wydania *Złotej Bulli*, uzupełnionej w kilka lat później. Jest ona

w głównych zarysach podobna do Wielkiej Karty angielskiej, z tą różnicą, iż magnaci i szlachta otrzymali władzę *nieograniczoną* nad swymi poddanymi, stanowiącymi przeważnie ludność słowiańską, a za to mieli pełnić służbę wojskową w granicach kraju.

Bela IV ty (1235—1270) aczkolwiek był głównym powodem wydania Złotej Bulli, nie troszczył się o nią i postępował jak pan samowładny; a gdy począł zabierać majątki magnatom, ci wezwali na pomoc księcia Austrii, Frydryka Wojowniczego, lecz Bela go pokonał.

Za jego czasów nastąpiły napady *Mongołów*. Poprzedzili ich Połowcy czyli Kumani, szukający schronienia na Węgrzech. Przyjęto ich gościnnie, lecz zawarowano, aby się nawrócili na wiarę chrześcijańską. Mongołowie pobili Belę nad rzeką *Sają*, przez półtora roku pustoszyli kraj cały, a Bela przez ten czas przebywał w Austrii. Gdy powrócił, znalazł kraj opustoszały, *po polach bieleły kości ludzkie*; zajął się tedy bezwzględnie zablężnieniem ran kraju, które zadawali mu dzicy Mongołowie, a dla zaludnienia go przywołał napowrót Połowców, którzy wyszli z Mongołami. Bela IV-ty, chcąc się zabezpieczyć od powtórnego napadu budował *zamki obronne*, co okazało się bardzo skutecznem po latach 20-tu, gdy powtórnice ukazała się dzicz mongolska i odparta została. Bela IV-ty, jak już wiadomo, walczył z Przemysłem Ottokarem o Austryę i Styryę.

Bela wydał swą wnuczkę *Maryę* za *Karola Martela*, księcia Salerno, z domu Andegaweńskiego, co stało się powodem, iż później Andegaweński dom odziedziczył koronę węgierską.

Jakoż w ciągu lat trzydziestu wygasł dom Arpada, z którego ostatnim królem był *Andrzej III-ci*. Po bezpotomnej jego śmierci poczęli ubiegać się o koronę węgierską różni książęta; *Karol Andegaweński* prze-mógł współzawodników i jako wnuk Maryi zasiadł na tronie węgierskim.

Powtórzenie.

Z kim walczyli w tym okresie królowie węgierscy? Jakie naśladowali zwyczaje? Gdzie wychowywał się Bela III-ci? Czem zajął się powróciwszy do kraju? Jakie były jego czyny wojenne? Jak rządził Andrzej II-gi? Co zaszło za jego panowania? Co było powodem wydania Bulli Złotej? Czem się różniła Bulla od Wielkiej Karty angielskiej? Do czego dążył Bela IV-ty? Kto poprzedził Mongołów? Jak długo Tatarzy plądrowali na Węgrzech? Gdzie schronił się Bela IV-ty? Czem się zajął po powrocie do kraju? Kogo przywołał dla zaludnienia kraju? Jakich użył środków do powstrzymania napadów tatarskich? Z którym królem czeskim walczył Bela IV-ty? Za kogo wydał swą wnuczkę? Jakie to pociągnęło za sobą następstwa? W przeciągu ilu lat wygasł dom Arpada? Kto był ostatnim królem z tego domu? Kto zasiadł na tronie węgierskim po Andrzeju III-m?

OKRES IV.

(1298 — 1492).

F r a n c y a.

Filip IV ty, zwany *Pięknym*, postępował bardzo niepięknie. Starał się głównie o powiększenie władzy królewskiej, a dla dojścia do tego celu nie przebierał w środkach. Rozpoczął zatargi z papieżem z powodu

opodatkowania duchowieństwa i przyczynił się do przeniesienia stolicy papieskiej z Rzymu do *Awinionu* we Francyi, wskutek czego duchowieństwo pozostawało w wielkiej zależności od królów francuskich. Największej wszakże niesprawieóliwości i okrucieństwa dopuścił się z *Templaryuszami*.

Po upadku Akki, w roku 1291-ym, zakon Templaryuszów przeniósł się na wyspę Cypr, lecz na wezwanie papieża Klemensa IV-go, wielki mistrz tego zakonu wraz z kapitułą przybył do Francyi, aby obmyśleć nową wyprawę krzyżową. Bogactwa przywiezione przez zakon podnieciły chciwość Filipa IV-go, dla tego w roku 1307-ym rozkazał o jednej godzinie uwięzić wszystkich rycerzy i przeprowadzić bardzo surowe śledztwo. Filip oskarżał zakonników o różne bluźnierstwa i torturami wymógł zeznania, potwierdzające jego oskarżenie, na mocy tego potępiono cały zakon, a rycerzy spalono na stosie. Ostatni wielki mistrz, Jakób Molay, spalony został w roku 1314-m.

Aby podnieść władzę królewską, Filip IV-ty odjął baronom prawo *bicia monety* i zmniejszył ich znaczenie, ogłaszając, iż każdemu służy prawo odwołania się od ich sądu do sądu królewskiego, oraz wprowadził do stanów generalnych, to jest zgromadzeń zwoływanych przez króla *przedstawicieli miast*.

Na trzecim jego następcy, *Karolu IV-ym*, wygaść ród męski Kapetyngów w linii prostej w roku 1328. Miał wprawdzie poprzednik jego córkę, ale baronowie zaprzeczyli jej następstwa na mocy dawnego prawa Salickiego, które przeznaczało majątek spadkowy Fran-ka tylko dla synów. Zatem korona przeszła na stryjecznego brata ostatnich królów *Filipa z domu Valois* (Walua), to jest Walezyuszów.

Pierwszym królem z tego domu był *Filip VI-ty* (1328—1350), lecz zaprzeczył mu prawa do tronu król angielski, *Edward III-ci*, pochodzący po kądzieli od jednego z dawniejszych królów francuskich i czekał tylko sposobności, aby rozpocząć wojnę.

Filipowi VI-mu stawily opór bogate miasta Flandryi; pokonał je wprawdzie, ale tem powiększył tylko ich niechęć ku sobie. Przemysłowcy flandryjscy pozostawali w ciągłych stosunkach z Anglią, sprowadzali stamtąd wełnę; gdy zatem Edward III-ci zabronił wywozu wełny, dał się uczuć brak roboty. Chcąc zaradzić temu, bogate miasta flandryjskie dały znać Edwardowi III mu, iż gotowe są uznać się jego poddanymi. Opierając się na tej życzliwości Flandryjczyków, Edward III-ci w cichości gotował się do wojny, zawarł różne przymierza i rozpoczął walkę z królami Francyi, która trwała przeszło *lat sto*.

Edward III-ci wkroczył do Francyi, ale zastawszy ogromne wojsko gotowe do boju cofnął się do granicy. Wówczas król francuski, rozkazał rozwinać wielką chorągiew państwową oriflamme (oriflam), począł go ścigać i spotkał pod *Crecy*, (Kresy) w Pikardyi 1346 r.

Pomimo nawalnego deszczu słynni łucznicy angielscy przyjęli Francuzów strzałami, a artylerzyści z niewielkich, po raz pierwszy używanych tu armat, obrzucili ich gradem małych, żelaznych kulek. Przerażone rycerstwo francuskie, przypuszczając zdradę, rzuciło się na swoich łuczników i poniosło straszną klęskę.

W wojsku angielskim walczył syn Edwarda III-go, piętnastoletni Edward, którego od czarnej zbroi nazywano księciem czarnym. Gdy książę czarny, bijąc się na czele rycerzy angielskich, znalazł się w wielkiem niebezpie-

czeństwie, podesłał do ojca rycerza, prosząc o pomoc. Ale Edward III-ci spytał posłańca: Czy syn mój spadł z konia, może ciężko jest ranny, a może już nie żyje? A gdy go upewniono, że jest zdrow zupełnie, odrzekł: Nie potrzebuje więc żadnej pomocy; niechaj zarobi sobie dziś na ostrogi rycerskie. Jakoż ksiązę Czarny pokonał i zmusił do ucieczki wojska nieprzyjacielskie. Po bitwie rzekł doń ojciec: Synu, postąpiłeś jak prawdziwy rycerz, okazałeś się godnym korony!

W tej bitwie walczył ślepy król czeski Jan, syn cesarza Henryka VII-go. Jechał on na koniu, prowadzonym na trenzlach przez czterech jadących rycerzy i poległ wraz z nimi pod ciosami księcia Czarnego. Ksiązę Czarny przyjął do swego herbu dewizę wyrytą na jego mieczu: Służę.

Ale Edward III-ci nie korzystał ze zwycięstwa, rozpoczął następnego roku układy z Filipem i zawarł rozejm. W tych czasach Filip powiększył swe posiadłości nabyciem *Delfinatu*. Odtąd starszy syn króla francuskiego nosił tytuł Delfina.

Następca Filipa VI-go, *Jan*, zwany *Dobrym*, rządził bardzo nieogłędnie, a gdy nie odnowił rozejmu z Anglikami, wkroczył do Francji *ksiązę Czarny*, zdobył zamki, pustoszył okolice; ale spotkawszy sześć razy większe wojsko francuskie niedaleko Poitiers, (Puatie) pod *Maupertuis* (Mopertiui), nie chciał stoczyć bitwy. Gdy Jan zażądał, aby ksiązę Czarny ze stu rycerzami poszedł do niewoli francuskiej, ksiązę rozpoczął walkę i zmusił francuzów do odwrotu. Król Jan bronił się toporem do ostatka, poddał się też dopiero, gdy wskutek upływu krwi padł na ziemię.

Ksiązę przyjął oręż jego z czcią największą, i okazywał mu uszanowanie jako suzerenowi, gdyż królowie angielscy posiadali liczne lenności we Francji. W czasie jego niewoli postępował z nim prawdziwie po ry-

cersku, sławił jego męstwo, posługiwał przy stole, przygotowywał różne rozrywki w Bordeaux (Bordo). Następnego roku zawiózł go do Londynu, lecz i tu okazywał mu wszelkie możliwe względy, jadąc za nim na małym koniku. Podobnie uprzejmie postępował z Janem król Edward III ci, umieścił go we wspaniałym zamku Windsorze, lecz gdy przyszło do układów, stał wiał bardzo twarde warunki.

Podczas nieobecności Jana nastąpił we Francji wielki zamęt. Wprawdzie w imieniu ojca rządził syn jego, *Karol*, lecz słuchając złych doradców, uciskał podatkami i wywołał opór w mieszczanach paryskich. Rozpuszczone najemne wojsko rabowało wioski i spowodowało straszne powstanie chłopów, zwane *Jacquerie* (Żakieri), przytłumione z wielką srogością. Wreszcie Jan został oswobodzony na mocy pokoju w *Bretigny* (Bretini) r. 1360 i powrócił do Francji; wszakże gdy nie mógł zebrać pieniędzy, wymaganych przez Anglików na wykup, jako człowiek honorowy przybył do Anglii, gdzie wkrótce zakończył życie. Jan podarował Burgundję synowi swemu *Filipowi Śmiałemu*.

Powtórzenie.

O co starał się głównie Filip IV-ty? Z jakiego powodu rozpoczął zatargi z papieżem? Dokąd za jego sprawą przeniesiono stolicę papieską? Jakiej niesprawiedliwości dopuścić się z Templaryuszami? Opowiedz o Templaryuszach. Jakie prawo odjął baronom? Czem jeszcze ukrocił ich swawolę? Kogo wprowadził do stanów generalnych? Na kim wygasł ród Kapetyngów w linii prostej? Na kogo przeszła korona francuska? Kto pierwszy panował z tego domu? Kto mu zaprzeczył prawa do tronu? Które miasta stawiały opór Filipowi VI-mu? Jak długo trwała wojna, rozpoczęta przez Edwarda III-go? Kiedy nastąpiła bitwa pod Crécy? Opisz

ją. Jakiej broni użyto w niej po raz pierwszy? Kto walczył w wojsku angielskim? Co odrzekł Edward III-ci synowi, prosiącemu o posiłki? Który król zginął w bitwie? Jaką dewizę przyjął do swego nerbu książę Czarny? Jak się zakończyła ta wojna? Jaką prowincję nabył Filip VI-ty? Kto pustoszył za jego czasów Francję? Gdzie nastąpiło spotkanie Francuzów z Anglikami? Jaki był wypadek bitwy pod Maupertuis? Jak postąpił książę Czarny z królem Janem? Co się działo we Francji podczas nieobecności Jana? Na mocy jakiego pokoju został oswobodzony Jan? Dla czego powrócił do Anglii? Gdzie umarł? Komu podarował Jan Burgundję?

(Ciąg dalszy).

Wielki nieład i zamieszanie nastąpiły we Francji za czasów drugiego następcy Jana *Karola VI-go* (1380—1420). Na dworze spierały się o władzę dwa stronnictwa: burgundzkie i orleańskie, a nawet rozprawiały się orężem. Skorzystali z tego Anglicy, wkroczyli do Francji i odnieśli zwycięstwo pod *Azincourt* (Ażekur) 1415 r. i zagarnęli całą północną Francję.

Gorsza jeszcze doła spotkała Francję za jego następcy *Karola VII-go* (od 1422 -- 1461 r.). W wielu prowincjach północnych i w Burgundji uznano za króla małoletniego syna króla angielskiego, Henryka VI-go, a Karol VII-my, słaby i niedołężny monarcha, cofnął się za Loarę, zamierzając szukać schronienia w południowej Francji, a nawet w Hiszpanii. Anglicy oblegali *Orlean*, będący niejako kluczem południowej Francji. Zdawało się, że upadła sprawa Karola VII-go, że nie ma co już robić we Francji, gdy nastąpiło wydarzenie, które przechyliło szalę zwycięstwa na jego stronę. Było niem wmieszanie się do spraw państwa młodej, ubogiej wieśniaczki, *Joanny d'Arc* (Dark).

Joanna d'Arc urodziła się we wsi Dom-Rémy, na pograniczu Lotaryngii i Szampanii. Jako córka ubogich wieśniaków nawykła za młodu do pracy i bogobojności, lubiła samotność, podczas której marzyła o rzeczach pozaświatowych, upewniała nawet, że miewała różne widzenia.

Gdy dowiedziała się o klęskach, trapiących Francję, poczuła w sobie siłę wyższą, nabyła przeświadczenia, że Bóg rozkazał jej stanąć na czele zbrojnych hufców i dopomódz królowi do pokonania nieprzyjaciół. Bez wiedzy rodziców udała się do miasteczka Vaucouleur (Wokuler), gdzie zwierzyła się urzędnikowi Baudricourt (Bodrikur), ale ten, uważając ją za marzycielkę, niewiele zważał na jej słowa. Znużony wreszcie jej natręctwem, posłał ją z dwoma rycerzami do obozu królewskiego w Chinon (Szina) w 1429 roku.

Król, chcąc przekonać się o wyższem jej posłannictwie, ukrył się w tłumie rycerzy, lecz Joanna zaraz go odszukała, poczem rzekła: Jestem dziewicą Joanną, otrzymałam rozkaz z Nieba, aby wygnać twoich nieprzyjaciół z Orleanu i poprowadzić cię do Reims na koronację, która ci się słusznie należy.

Król, naradziwszy się z duchownymi i parlamentem, kazał jej powierzyć hufiec, złożony z 7000 ludzi, na których czele Joanna udała się do Orleanu, jadąc na koniu w zbroi, trzymając w ręku białą chorągiew z wyhaftowaną lilią i wyobrażeniem Zbawiciela. Odsiecz wybornie się udała, Joanna, korzystając z wycieczki załogi, dostała się do Orleanu, pokrzepiła upadłych na duchu i zaopatrzyła w żywność, której już brakowało. Uradowani mieszkańcy Orleanu, przygotowali jej wspaniałą ucztę, lecz nie przyjęła jej, napiła się tylko nieco wina zmieszanego z wodą i spożyła kromkę chleba.

Joanna roznieciła nieopisany zapał i odwagę w sercach załogi francuskiej. Pod jej dowództwem uczyniono kilka szczęśliwych wycieczek, które zmusiły Anglików do odstąpienia od oblężenia. Pierwsze więc jej

przyrzeczenie zostało spełnione; pozostawało drugie, poprowadzenie króla do Reims na koronację. Karol VII-my stanął sam na czele wojska i w towarzystwie dziewicy udał się do Reims. Wszystkie miasta, leżące na drodze, poddały się po krótkim oporze. Karol VII-my w uroczystym pochodzie wszedł do Reims skąd mieszkańcy wypędzili poprzednio Anglików. Podczas koronacji Joanna stała obok króla w zbroi z chorągwią w ręku.

Spełniwszy swe posłannictwo, Joanna błagała króla, aby jej dozwolił powrócić do wioski rodzinnej, lecz król prosił ją, ażeby i nadal wiodła wojsko do nowych zwycięstw. Joanna uległa żądaniu, wszakże odtąd odstąpiło ją szczęście wojenne. Pod *Compiègne* (Kapień) została ujęta przez wojska burgundzkie, które walczyły po stronie Anglików i wydana Anglikom za 10,000 liwrów. Zakończyła życie na stosie w *Rouen* w r. 1431. Pamięć jej przechowała się u Francuzów w podaniach i pieśniach, a przed kilku laty papież Leon XIII-ty zaliczył Joannę w poczet świętych.

Po śmierci Dziewicy Orleańskiej Henryk VI-ty odbył koronację w Paryżu; pomimo tego powodzenie wojenne coraz bardziej opuszczało Anglików. Karol VII-my pod wpływem małżonki swej, pięknej Agnieszki Sorel, usunął z dworu intrygantów i otoczył się ludźmi szczerze kochającymi Francję, a księżę Burgundzki zerwał z Anglikami.

Oprócz klęsk towarzyszących wojnie, trapiły Francję spustoszenia i rabunki, jakich dopuszczało się najemne żołdactwo. Król, chcąc położyć im tamę, zwołał Stany Generalne do Orleanu i zażądał *stałego podatku*. Taki był początek skarbu państwowego i obliczenia dochodu na rok następny, to jest *budżetu*.

Po zdobyciu ostatniej twierdzy angielskiej w pobliżu Paryża, Karol VII-my, rozpuściwszy najemników, ustanowił 15 cie kompanii ciężko uzbrojonej konnicy, zwanej *żandarmami* (gens d'armes), którzy mieli pobierać żołd stały i być gotowymi na każde zawołanie. Była to pierwsza w Europie chrześcijańskiej armia regularna. Do niej przyłączono oddział artylerji, udoskonalonej przez Francuza. Przy pomocy tych żandarmów i tak zwanych wolnych łuczników odebrano Anglikom wszystkie dawniejsze ich prowincye, oprócz jedyne go miasta Calais (Kale), które pozostało przy nich do roku 1556.

Wojna stuletnia zakończyła się wskutek wyczerpania stron obu; oba narody zachowały swą niepodległość, ale przechowały w sercach długotrwałą niechęć.

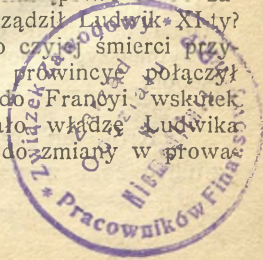
Ostatnie lata Karola VII-go zatrwały niesnaski z synem i następcą, Ludwikiem XI-ym.

Ludwik XI-ty (1461—1483) rządził bardzo rozumnie, lecz chytrze i przebiegle. Nabywał wielkie posiadłości lennicze, czasem bezprawnie je zabierał, ale złamał potęgę wielkich wasali. Po śmierci Karola Śmiałego przyłączył *Burgundję* do Francji, później odziedziczył Prowancyę, Anjou (Anżu) i prawo do *Neapolu*. Zaślubiwszy syna swego i następcę Karola (VIII) z dziedziczką *Bretanii*, zapewnił przejście tej prowincji do korony francuskiej. Panował zatem jako monarcha niemal nieograniczony nad całą Francją. Uszczuplały wprowadzie nieco jego władzę Stany Generalne, na których zasiadała szlachta, duchowieństwo i przedstawiciele miast, lecz zwoływał je tylko wówczas, gdy potrzebował pieniędzy.

W tym czasie ogromnej uległ zmianie sposób prowadzenia wojny. Wasale zagniewani na króla za umniejszenie ich władzy, z niechęcią przyjmowali wezwanie na wojnę, a najemne żołdactwo dopuszczało się po wojnie, jak wspomniano, różnych nadużyć. Do tego wstępu do wojny przyczyniło się wynalezienie prochu, którego używano z początku do wyrzucania kamieni z wielkich mozdierzy, później do mniejszych armat, wreszcie do ciężkich muszkietów i strzelb lekkich. Nie wystarczała już teraz bohaterska odwaga i dzielność osobista, to główne znamię rycerzy średniowiecznych, dla tego też znakomitsze rody coraz mniej przykładały się do rzemiosła wojennego, a wojsko stałe, zaprowadzone przez Karola VII-go, coraz większe znalazło upowszechnienie.

Powtórzenie.

Co powiesz o Karolu VI-ym? Jakie stronnictwa spierały się o władzę? Jakie zwycięstwo odnieśli w tym czasie Anglicy? Kiedy panował Karol VII-my? Kogo uznano za króla w znacznej części Francji? Dokąd cofnął się Karol VII-my? Co zamierzał? Które miasta oblegali Anglicy? Jakie wydarzenie ocaliło Francję? Opowiedz o Jonnnie d'Arc? Któremu miastu pospieszyła na odsiecz? Co uczyniła następnie? Z czyjej namowy pozostała nadal przy wojsku francuskim? Gdzie została ujęta i przez kogo? Komu odstąpili ją Burgundcykowie? Jaką śmiercią zginęła? Kto koronował się w Paryżu po jej śmierci? Kto miał wówczas największy wpływ na Karola VII-go? Kto opuścił Anglików? Co pobudziło Karola VII-go do utworzenia wojska stałego? Dlaczego ustanowiono stały podatek? Jak nazwano pierwsze stałe wojsko? Co przyłączono do niego? Jaką przysługę oddali Francji żandarmi i tak zwani wolni łucznicy? Które miasto pozostało przy Anglikach i do którego roku? Wskutek czego zakończyła się wojna stuletnia? Co było jej następstwem? Co zatrulo ostatnie lata Karola VII-go? Jak rządził Ludwik XI-ty? Jak postępował z wielkimi wasalami? Po czyjej śmierci przyłączył Burgundję? Jakie jeszcze inne prowincje podłączył z Francją? Jaka prowincya przeszła do Francji wskutek zaślubin Karola VIII-go? Co ograniczało władzę Ludwika XI-go? Jaki wynalazek przyczynił się do zmiany w prowadzeniu wojny?

A n g l i a.

Po zgonie Henryka III-go zasiadł na tronie angielskim syn jego *Edward I-szy*, słynny rycerz i dzielny wojownik. Pokonał on ostatniego księcia Walii w r. 1283, odtąd księstwo Walii utraciło swą niepodległość i wcielone zostało do Anglii, a na pamiątkę dawnej jego niezależności, najstarszy syn królewski, jako następca tronu, nosi tytuł księcia Walii. Edward I-szy prowadził długoletnią wojnę ze Szkocją, która pochłonęła ogromne sumy, dlatego też musiał potwierdzić swobody objęte Wielką Kartą.

Za drugiego jego następcy, *Edwarda III-go*, (1327—1377) rozpoczęła się stuletnia wojna z Francją, o której już wspomniano. Była to walka bardzo trudna z tego powodu, iż Szkoci, zniechęciwszy się do Anglików za poprzednich panowań, w stanowczej chwili wydawali wojnę, niedozwalając Anglikom wprowadzać z kraju sił potrzebnych do pokonania Francji. W tym czasie zasiadł na tronie Szkocyi *Robert Stuart*, od którego wiedzie początek długi szereg królów szkockich. Za czasów Edwarda III go Anglia przestała płacić *świętopiętrze*.

Edward III-ci lubił wspaniałość i przepych, zbudował okazały zamek Windsor i lubował się w podaniach rycerskich. Na pamiątkę króla Artura i dwunastu rycerzy okrągłego stołu ustanowił order podwiązki, zaliczony do najszczytniejszych, ponieważ udzielany bywa tylko dwunastu osobom.

Król ten w sędziwym wieku doznał wielkiego zmartwienia z powodu śmierci ukochanego syna Ed-

warda, *księcia Czarnego*, po którego zgonie przedstawił parlamentowi, jako swego następcę, Ryszarda II go, wnuka swego. Za małoletności Ryszarda nastąpiły różne niepokoje i zamieszki, przytłumiane z wielką surowością.

Ryszard II-gi w piętnastym roku życia poślubił *Annę*, królową czeską, a zamiłowany w wystawności, potrzebował ogromnych sum na pokrycie wydatków, co wywołało niezadowolenie poddanych. W 22-im roku życia ogłosił się pełnoletnim, usunął opiekunów i rozpoczął karcieć tych, którzy mu dawniej byli niechętni. Jeden tylko stryjeczny brat jego *Henryk*, z domu Lankastrów, uniknął prześladowania, a korzystając z jego nieobecności w Londynie, powrócił z Francji, zjednał sobie stronników i przy pomocy parlamentu odsądził Ryszarda II-go od tronu. Ryszard II-gi umarł w więzieniu w roku 1400.

Po usunięciu Ryszarda II-go, zasiadł na tronie angielskim ród Lankastrów, stanowiący boczną linię Plantażenów. Panowali z niej kolejno *Henryk IV-ty*, *Henryk V-ty* i *Henryk VI-ty*.

Henryk VI-ty (1422 — 1461 roku), jeszcze w kolebce ogłoszony został królem Anglii i Francji, lecz pod koniec życia utracił obie korony. Za jego małoletności sprawowali rządy: w Anglii stryj jego, książę *Glocester* (Gloster), we Francji, książę *Bedford*.

Henryk VI-ty był człowiekiem nieudolnym i słabego charakteru. Po dojściu do pełnoletności poślubił księżniczkę francuską, *Małgorzatę*, która za niego rządziła państwem. Panowanie jego było bardzo nieszczęśliwe dla Anglii. Wojna z Francją pochłaniała ogromne sumy, a pomimo tego zakończyła się utratą

wszystkich dawnych prowincyi. Powstały tedy znów zaburzenia pomiędzy ludem, z czego skorzystał *Ryszard*, książę *Yorku*, pochodzący z rodu dawnych królów, a wystąpiwszy zbrojnie, domagał się usunięcia doradców królewskich, a gdy Henryk VI w roku 1454 zasłabł na chorobę nerwową, Ryszard został mianowany *protektorem i obrońcą królestwa*; lecz po upływie roku, gdy Henryk przyszedł do zdrowia, odebrano mu tę godność. Stało się to powodem wojny domowej, znanej pod nazwą *wojny Róży Białej i Czerwonej* (od 1445 — 1485 r.), gdyż Ryszard nie chciał się wyrzec władzy.

Ryszard, zebrawszy niewielkie siły, pokonał wojsko królewskie i został po raz wtóry *protektorem i obrońcą królestwa*, wszakże niediugo piastował tę godność, gdyż Henryk³ za namową swej żony, Małgorzaty, sam postanowił sprawować rządy państwa. Wówczas hrabia Warwick, krewny Ryszarda, rozwiniawszy chorągiew z *białą różą* (1459 roku), wyruszył na wojsko królewskie, walczące pod godłem *róży czerwonej*, wyszytej na sztandarze i w zupełności je pokonał. Ale stronnicy Ryszarda nie myśleli o usunięciu Henryka VI-go, okazywali mu wielką czołobitność, dopiero sam Henryk VI-ty z własnej woli przedstawił Ryszarda parlamentowi, jako swego następcę. Mianowano go księciem Walli i protektorem państwa. Pomiędzy tego królowa Małgorzata, ściągawszy znaczne siły wojenne, uderzyła na wojsko Ryszarda, pobiła je, a głowę Ryszarda, przystrojoną w koronę papierową, kazała zatknąć na murach Yorku.

Straszne teraz nastąpiły czasy: królowa prześladowała stronictwo przeciwne z zaciętością furi, a gdy

udała się do hrabstw północnych, aby i tam dokonać dzieła zemsty, wkroczył do Londynu syn zabitego Ryszarda, *Edward* z hrabią Warwickem, i bez oporu zasiadł na tronie angielskim, a odniósłszy walne zwycięstwo nad wojskiem królowej w pobliżu *Towton* (Tauton), zniewolił parę królewską do szukania przytułku w Szkocyi.

Walczyła wprawdzie jeszcze później Małgorzata, lecz ostatecznie została pojmana wraz z mężem. Henryk VI-my umarł w więzieniu w Tower. Tak zginął dom Lankastrów, z nim znaczna liczba baronów i szlachty angielskiej. Trudne pomimo tego było położenie *Edwarda IV-go* (1461 — 1483), rozpoczynającego linię *Yorków*. Musiał on ustawicznie borykać się z dawnymi przeciwnikami, a nawet z dawnymi stronnikami, gdyż jeden z głównych jego popleczników, Warwick, powstał przeciwko niemu.

Pokonawszy Lankastrów, Edward IV-ty mieszał się do spraw Szkocyi i Burgundyi, ale zniechęcił do siebie naród ogromnymi wydatkami; wkrótce też umarł z wyczerpania sił. Po zgonie Edwarda IV-go, brat jego *Ryszard Gloucester*, (*Gloster*) osadziwszy w więzieniu dwunastoletniego syna jego *Edwarda V-go*, objął rządy państwa, a nieco później włożył na swe skronie koronę angielską. Edward V-ty wraz z małym braciszkiem został zamordowany i pogrzebany pod schodami więzienia Tower (Tauer).

Ryszard III-ci panował zaledwie lat dwa. Był to jeden z największych potworów, jacy kiedykolwiek zasiadali na tronie. Za jego panowania ginęli na rusztowaniu najznakomitsi mężowie. Z ogólnego zniechęcenia skorzystał *Henryk Tudor*, z domu Lankastrów,

który przybywszy z Francji z nielicznym oddziałem źle uzbrojonego wojska, spotkał czterykroć silniejsze wojsko Ryszarda III-go pod *Bosworth* (Boswors), a gdy podczas walki dwaj najpotężniejsi lordowie przeszli na stronę Tudora, Ryszard wcisnął koronę na głowę i zawoławszy *sdrada! sdrada!* spiął konia ostrogami i poległ, bijąc się rozpaczliwie w roku 1485. Był on ostatnim z Yorków i z Plantażenotów.

Henryk poślubił córkę Edwarda IV go, *Elżbietę*, a tak pogodził prawa linii lankasterskiej i yorskiej. Od niego poczyna się nowy szereg królów angielskich z rodu Tudorów. W wojnie *dwóch róż* zginęło osiemdziesięciu książąt rodu królewskiego i połowa dawnej arystokracji angielskiej

Powtórzenie.

Jakie księstwo wcielone zostało do Anglii za Edwarda I-go? Jaki tytuł nosi odtąd następca tronu angielskiego? Jaka wojna zmusiła Edwarda I-go do potwierdzenia Wielkiej Karty? Za czyjego panowania rozpoczęła się stuletnia wojna z Francją? Co ją utrudniało? Kto zasiadł na tronie Szkocji? Jaki zbudował zamek Edward III-ci? Jaki ustanowił order? Kogo przedstawił jako swego następcę? Kogo poślubił Ryszard II-gi? Kto wicherzył za jego panowania? Jak panował dostąpiwszy pełnoletności? Za czyją sprawą utracił tron? Gdzie umarł? Jacy królowie panowali z linii Lankastra? Kto sprawował rządy za małoletniego Henryka VI-go? Kogo poślubił Henryk VI-ty? Jakie straty poniosła Anglia za jego panowania? Co było powodem wojen Róży Białej i Czerwonej? Kto wystąpił po stronie Ryszarda? Kogo mianował Henryk VI-ty swoim następcą? Jak skończył Ryszard? Nad kim Edward odniósł zwycięstwo? Jak skończył Henryk VI-ty? Kto poczyna linię Yorków? Do jakich spraw mieszał się Edward IV-ty? Kto po nim panował? Jak skończył Edward V-ty? Ile lat panował Ryszard III-ci? Na jakie imię zasłużył w dziejach? Kto skorzystał z ogólnego

zniechęcenia? Kto rozpoczyna linię Tudorów? Gdzie nastąpiła bitwa pomiędzy Henrykiem a Ryszardem III-im? Kogo poślubił Henryk Tudor? Ilu ludzi pochłonęła wojna dwóch róz?

Niemcy i Szwajcarya.

Po upadku Sztaufów nastął w Niemczech *zamęt wielki*. Książęta niemieccy rozdzieli się na dwa stronnictwa, z których każde ofiarowało koronę temu, kto więcej przyrzekł za nią zapłacić. Obrano dwóch królów: *Ryszarda, księcia Kornwalii* i *Alfonsa X-go kastylskiego*; ale Ryszard rzadko i na czas krótki przybywał do Niemiec, Alfons zaś przez cały ciąg mniemanego swego panowania ani razu nie stanął na ziemi niemieckiej. Dwudziestoletnia ta epoka, zwana bezkrólewem, z zupełną słusnością zasługuje na to miano, nie było bowiem żadnej zwierzchniej władzy, któraby poskromiła nieporządki i usunęła bezrząd, jaki panował w całych Niemczech.

Bezkarne mnożyły się rozboje, napady, utworzyła się klasa rycerzy rabusiów (Raubritter), którzy z nieprzystępnych zamków napadali na przejezdnych kupców i dopuszczali się nadużyć wszelkiego rodzaju. W tym czasie powstały sądy tajemne zwane Femą dla karania zbrodniarzy. Gdy się dowiedziano o dokonanej zbrodni, naradzano się potajemnie i wydawano wyrok odpowiedni przekroczeniu. Takie te sądy przetrwały do połowy XVI-go wieku.

Do tego czasu odnoszą się również związki miast, które, chcąc się zabezpieczyć od wszelkiej napaści, ściśle się zjednoczyły ze sobą, posiadały swe wojsko dla konwojowania towarów i obrony swoich interesów.

Najważniejszym związkiem miast była tak zwana Hanza, wielkie stowarzyszenie miast północnych i środkowych,

utworzone dla ochrony handlu wewnątrz Niemiec i po za ich granicami. Potężny ten związek, którego siedliskiem głównym była Lubeka, w najświetniejszej swej epoce liczył przeszło sto miast, a w dwóch następnych wiekach panował na morzu Bałtyckim i Niemieckim. Dzierżył on w swem ręku cały handel północnej Europy, poczynając od Anglii aż do Nowogrodu Wielkiego. W razie potrzeby popierał swe wymagania siłą zbrojną, wojował, z Danią, Szwecyą i Norwegią, i zmuszał je do ulegania swoim żądaniom.

W wieku XV-ym osłabła potęga Hanzy; państwa północne wyzwoliły się od jej wpływu, a odkrycie drogi morskiej do Indyj Wschodnich pozbawiły ją wszelkiego znaczenia. Związek ten miał jedynie na względzie obronę handlu, i nie mieszał się do spraw państwa.

Po śmierci Ryszarda z Kornwalii księżęta obrali królem hrabiego Szwabii, *Rudolfa*, z domu *Habsburgów* w roku 1273. Był to pan znany z prawości charakteru i pomimo wielkich majątków ziemskich, które posiadał w Szwabii i Szwajcaryi, żył bardzo skromnie. Ubierał się w odzież, którą mu córki jego własnymi rękami przędły i tkwały.

Rudolf nie mieszał się do spraw włoskich, okazywał wielką uległość papieżowi, lecz zwracał całą baczość na Niemcy, broniąc uszczuplenia ich granic. Gdy tedy Przemyśl Ottokar II-gi niechciał mu złożyć hołdu z księstw *Austrii*, *Styryi* i *Karynty*, pokonał go, a wspomniane księstwa oddał w lenność *synom swoim*, czem położył podwalinę do przyszłej potęgi domu Austriacko Habsburskiego. Podobnie dbał o wewnętrzne sprawy Niemiec; zjednywał sobie wasali, a rabusiów rycerzy surowo karał i dążył bez przerwy do ustalenia *pokoju ziemskiego*, przestrzegając, aby nikt sam sprawiedliwości sobie nie wymierzał, ale śmierć nie dozwoliła mu przeprowadzić w całości tego zamiaru.

Po nim panowali przez czas krótki z kolei dwa królowie, *Adolf hrabia Nassauski*, a po jego usunięciu *Albrecht*, syn króla Rudolfa Habsburskiego, po którego zabiciu obrano królem *Henryka VII-go*, hrabiego na Luksemburgu.

Za Albrechta I go powstał *Związek Szwajcarski*. Hrabiowie Habsburscy, posiadający znaczne dobra w Szwajcaryi, usiłowali oddawna zagarnąć pod swą władzę trzy kantony szwajcarskie, zamieszkałe przez tak zwanych *chłopów wolnych*. to jest zależnych jedynie od króla niemieckiego. A chociaż cesarz Fryderyk II-gi przyznał Szwajcarom dawne swobody, Habsburgowie dążyli bez przerwy do ich pokonania. Z tego powodu po śmierci cesarza Rudolfa trzy kantony: *Uri*, *Szwyc* i *Unterwalden* wznowiły dawniejszy związek w r. 1281, a po śmierci Albrechta I-go, cesarz Henryk VII-my potwierdził ich swobody w roku 1309.

Później, chociaż następni cesarze potwierdzili prawa Szwajcarów, Habsburgowie nie porzucili dawnego swego zamiaru; lecz gdy Szwajcarzy odnieśli zwycięstwo nad rycerzami księcia Austriackiego, Leopolda III-go w pobliżu *Morgarten* w r. 1315-ym, powiększył się ich związek o pięć nowych kantonów. W następnych latach Szwajcarzy nowe odnieśli zwycięstwo pod *Sempach* w roku 1386 które, jak podanie niesie, roztrzygnięte zostało bohaterskim poświęceniem się *Arnolda Winkelrieda*.

W tych walkach wykazali Szwajcarzy przewagę swej piechoty nad ciężko uzbrojonym wojskiem rycerskim; odtąd też byli bardzo poszukiwani jako najemnicy lub sprzymierzeńcy. Za cesarza Maksymiliana I-go odłączyła się Szwajcarya od Niemiec, a niezawi-

łość jej ostatecznie uznano w pokoju Westfalskim 1648 roku.

Według pięknego podania szwajcarskiego, trzech zamożni gospodarze: Melchtal, Fürst i Sztauffacher, zeszli się w roku 1307 porą nocną na górze Rütli, w pobliżu jeziora Czterech kantonów. Każdy przywiódł po dziesięciu mężów godnych zaufania. Po dłuższej naradzie, zebrani postanowili i potwierdzili swe postanowienie przysięgą, iż na początku roku następnego wygnają namiestników habsburskich, nie czyniąc im wszakże nic złego.

Gdy wieść o tem doszła do uszu Gesslera, jednego z namiestników, ten, chcąc się dowiedzieć kto należy do sprzysiężonych, kazał zatknąć na wysokiej żerdzi kapelusz książęcy i wydał rozkaz, aby każdy z przechodzących zdejmował z uszanowaniem czapkę i przyklękał na jedno kolano, to jest składał hołd przynależny samemu księciu.

Pewnego dnia przechodził koło kapelusza jeden z sprzysiężonych, Wilhelm Tell, słynny łucznik, a gdy nie chciał złożyć hołdu, Gessler rozkazał mu za karę strzelać do jabłka, położonego na głowie własnego syna. Napróżno błagał Tell, aby go nie wystawiał na tak ciężką próbę, Gessler był niewzruszony. Wówczas Tell naciągnął łuk, a mierząc celnie, zrzucił jabłko z głowy ukochanego dziecka. Gdy zaś Gessler spytał go, co znaczy druga strzała w zandrzu, odrzekł śmiało: Przeznaczyłem ją dla ciebie, gdybym zabił syna. Naonczas Gessler kazał go pochwycić, związać i wrzucić do łodzi, aby go zawieźć do swego zamku. Kiedy znajdowali się już na środku jeziora, zerwała się burza, przewodnicy, nie mogąc skierować czółna do lądu, prosili Gesslera, aby uwolnił Tella z więzów, mówiąc, iż tylko krzepka jego ręka ocalić ich zdoła. Istotnie Tell przybił do brzegu, lecz, wyskoczywszy rączy na ląd, odepchnął czółno na wodę. Jednakże Gessler nie zginął, dostał się na lewy brzeg, odtąd atoli poprzysiął zemstę Tellowi!

Powtórzenie.

Ile powstało stronnictw w Niemczech po upadku Sztauffów? Ilu obrano królów? Jak się zowie ta epoka? Co ją

odznacza? Co to była Fema? Do którego przetrwała czasu? Z jakiego powodu powstał związek miast? Który był najpotężniejszy? Które miasto było głównem siedliskiem Hanzy? Z kim wojowała Hanza? W którym roku osłabła jej potęga? Kto zasiadał na tronie niemieckim po bezkrólewiu? Gdzie Rudolf posiadał dobra? Czem się odznaczał? Na co zwrócił największą uwagę? Z jakiego powodu wydał wojnę Przemysłowi Ottokarowi II-mu? Jakie ziemie dał w lenno synom? Jacy królowie panowali po Rudolfinie? Za czyjego panowania powstał związek szwajcarski? Kto przyznał swobody Szwajcarom? W którym roku wznowiły trzy kantony dawny związek? Kogo pokonali Szwajcarzy pod Morgarten? Co było następstwem tego zwycięstwa? W którym roku i gdzie odnieśli nowe zwycięstwo? Kto się odznaczył w tej bitwie? Dlaczego odtąd poszukiwano najemników szwajcarskich? Kiedy Szwajcarya odłączyła się od Niemiec? Kiedy uznano jej niezawisłość? Opowiedz podanie o Wilhelmie Tellu.

Henryk VII my (1308—1313), poczynający dom Luksemburski, zaślubił syna swego Jana z wnuczką Przemysła Ottokara II-go spadkobierczynią Czech, czem położył podstawę przyszłej świetności swego domu. Chcąc wznowić dawne znaczenie Niemiec, przedsięwziął wyprawę do Włoch, które szarpały stronnictwa Gwelfów i Gibelinów. Otrzymał wprawdzie koronę cesarską w roku 1312, lecz nie pokonał Gwelfów i zmarł we Włoszech pośród przygotowań do nowej wojny. Odtąd Włochy poczęły się rozpadać na małe państewka, lub miasta z urządzeniem republikańskiem.

Po śmierci Henryka VII-go rozdzieliły się znów Niemcy na dwa obozy. Stronnictwo habsburskie obrało cesarzem *Fryderyka Pięknego*, syna Alberta I-go; przeciwne ofiarowało tron księciu *Ludwikowi Bawarskiemu* z rodu Wittelsbachów. Walka trwała przez lat siedm i pomimo, że Fryderyk dostał się do niewoli,

ciągnęła się dalej, gdyż brat uwięzionego, książę Austrii *Leopold*, podniósł oręż w jego obronie. Wówczas Ludwik uwolnił Fryderyka pod warunkiem, że namówi swe stronnictwo do złożenia broni; ale gdy Fryderyk nie zdołał tego uczynić, wierny danemu słowu, powrócił do niewoli. Odtąd Ludwik uważał go za swego przyjaciela, niebawem też pogodziły się oba stronnictwa.

W tym czasie wymarł dom Askański, do którego należała Marchia Brandenburska; skorzystał z tego Ludwik i dał ją swemu synowi, czem oburzył książąt niemieckich i usunięty został od tronu. Koronę ofiarowano królewiczowi czeskiemu Karolowi z domu luksemburskiego, synowi króla Jana czeskiego, a wnukowi cesarza Henryka VII-go.

Karol IV-ty (od roku 1347—1378) zwrócił również szczególną uwagę na powiększenie świetności swego domu. Czesi sławią go, jako jednego z najdzielniejszych królów czeskich; mniej go cenią Niemcy, aczkolwiek i dla Niemiec uczynił bardzo wiele. Szczególną jego zasługą było wydanie *Bulli Złotej*, regulującej obiór nowego króla. Powierzała ona wybór króla siedmiu elektorom, trzem duchownym i czterem świeckim. Do duchownych należeli: arcybiskupi Moguncki, Trewirski i Koloński, do świeckich: król Czeski palatyn Nadreński, książę Saski i margrabia Brandenburski.

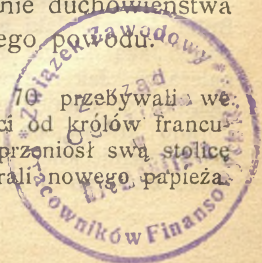
Po śmierci każdego cesarza, podczas bezkrólewia, książę elektorSaski rządził północną częścią Niemiec, palatyn częścią południową, a w trzy miesiące później arcybiskup zwoływał elektorów do Frankfurta nad Menem, gdzie odbywała się elekcyja. Po elekcyi nowo obrany król koronował się w Akwizgranie.

Karol IV-ty, zebrawszy oszczędnością ogromne sumy, nabył od Wittelsbachów *Marchię Brandenburską*, że zaś otrzymał w spadku Czechy, Morawy, Śląsk i Łużyce, był zatem najbogatszym władcą w całej Europie.

Po Karolu IV-ym został obrany cesarzem niemieckim syn jego, król czeski *Wacław*, znany w Niemczech pod imieniem *Wentzel* (1378 — 1400). Widząc niepodobieństwo powstrzymania ustawicznych zatargów pomiędzy rycerzami a miastami, które nieraz przybierały postać wojny domowej, rzadko przybywał do Niemiec. Sprzedawał każdemu przywileje za pieniądze.

Zniechęceni jego bezczynnością, elektorowie odsadzili go od tronu i wybrali na króla *Palatyna Ruprechta* (od 1400 — 1410 r.) Pomimo tego Wacław i nadal używał tytułu cesarza. Po śmierci Ruprechta jedna część elektorów uznała za cesarza żyjącego dotąd Wacława, druga—brata jego *Zygmunta*, margrabiego Brandenburskiego i króla Węgierskiego, trzecia—stryja jego *Joszt*, księcia morawskiego. Zatem Niemcy w roku 1416 posiadały trzech królów. Lecz gdy Joszt umarł wkrótce, a Wacław zrzekł się korony, zasiadł na tronie niemieckim *Zygmunt* (od 1410—1437 r.). Jako król węgierski, znany był już w Europie z nieszczęśliwej wojny z Turkami. Nosił on *pięć koron*, ale bardzo często nie posiadał ani grosza. Za jego sprawą zwołany został sobór, to jest zgromadzenie duchowieństwa do *Konstancji* w r. 1414 z następnego powodu.

Wiadomo, że papież przez lat 70 przebywał we Francji, pozostając w wielkiej zależności od królów francuskich, a gdy ostatni papież awinioński przeniósł swą stolicę do Rzymu, kardynałowie francuscy obrali nowego papieża.

Sprawa ta zaniepokoiła całe chrześcijaństwo, niejednokrotnie też usiłowano ją załatwić; lecz gdy wszelkie starania były bezowocne, na żądanie Zygmunta zwołano sobór do Konstancyi. Zebrała się tu wielka liczba osób duchownych, i po długich naradach obrano papieża Marcina V-go.

Na tym soborze stawił się Huss, profesor i rektor uniwersytetu praskiego, obwiniony o rozgłaszanie zasad niezgodnych z nauką kościoła, a gdy błędów swych cofnąć nie chciał, został spalony na stosie w roku 1415. Śmierć jego wywołała straszne wzburzenie w Czechach i stała się powodem długoletniej wojny religijnej, która wówczas dopiero zakończyła się, gdy sobór Bazylejski uczynił Czechom pewne ustępstwa.

Zygmunt nie umiał utrzymać porządku w Niemczech, nikt nie słuchał *pokojów siemskich*, które nakazywał i nie chciał przyjąć zmian, jakie Zygmunt zamierzał zaprowadzić. Nie mając z Marchii Brandenburskiej żadnego dochodu, dał ją w zastaw synowcowi swojemu Josztowi; później oddał ją w dzierżawę Burgrafowi Norymbergii, *Fryderykowi Hohenzollern*, który w roku 1415 otrzymał na nią inwestyturę i godność elektorską.

Powtórzenie.

Kto poczyna dom Luksemburski? Z kim zaślubił Henryk syna Jana? Dokąd odbył wyprawę? Jak się zakończyła? Ilu obrano królów po śmierci Henryka VII-go? Jak długo trwała niezgoda i jak się zakończyła? Co było powodem usunięcia Ludwika od tronu? Kto po nim zasiadł na tronie? Jak rządził Karol w Niemczech? Ilu elektorów ustanowiła Bulla Złota? Jaki porządek zachowywano podczas bezkrólewia? Jaką krainę nabył Karol IV-ty? Jakie kraje do niego należały? Jak nazywano Wacława w Niemczech? Dla czego elektorowie usunęli go od tronu? Kto po nim panował? Ilu obrano królów po Ruprechcie? Kto ostatecznie zasiadł na tronie niemieckim? Ile koron nosił Zygmunt? Z jakiego powodu zwołano sobór do Konstancyi? Kto otrzymał godność

papieską na soborze Konstancyeńskim? Kto poniósł tu karę śmierci? Co stąd wynikło? Na którym soborze Czesi otrzymali pewne ustępstwa? Jak rządził Zygmunt w Niemczech? Jaki kraj ustąpił Burgrafowi Norymbergii?

(Ciąg dalszy).

Po zgonie Zygmunta obrany został królem zięć jego *Albrecht*, książę austryjcki z domu Habsburgów, który, jako najbliższy krewny, odziedziczył po nim Czechy i Węgry. Odtąd wszyscy cesarze niemieccy z wyjątkiem jednego pochodzili z *domu Habsburgów*. Albrecht II-gi właściwie wcale nie panował w Niemczech, gdyż obrany został wówczas, gdy walczył z Turkami i poległ w boju.

Po jego zgonie obrano krewnego jego *Fryderyka III-go* (1440 -- 1493). Długoletnie panowanie tego monarchy, obojętnie przyglądającego się niesnaskom, rabunkom i wojnie domowej, zeszło bez żadnej korzyści dla Niemiec. Węgry i Czechy oderwały się od Habsburgów. Węgrzy obrali na króla *Macieja Korwina*, Czesi *Jerzego Podiebrada*.

W tym czasie za sprawą papieża, Eugeniusza IV-go, nastąpiło połączenie Kościoła Zachodniego ze Wschodnim na soborze we Florencyi. Zjechali się tu: cesarz bizantyński, Jan V Paleolog, patriarcha Konstantynopolitański i wielu biskupów greckich w 1439 r. Uznali oni zwierzchnictwo papieskie, spodziewając się pomocy od papieża na wojnę z Turkami. Metropolita Kijowski, Izydor, mianowany kardynałem, miał wykonać to postanowienie na Rusi, lecz znalazł opór w wielkim księciu moskiewskim, Wasilu II-im.

Po zdobyciu Konstantynopola przez Turków, papież zachęcał ludy chrześcijańskie do urzędzenia krucjaty. Fryderyk naznaczał sejmy, lecz sam raz jeden tylko stawił się i zasnął podczas mowy legata.

Od zachodu zagrażało Niemcom nowe niebezpieczeństwo, mianowicie nadmierne powiększenie się posiadłości *księcia Burgundy*. Księstwo to należało do lenności francuskich, ale książęta burgundy z biegiem czasu znacznie powiększyli swe państwo przez kupno i prawo dziedzictwa. Oprócz Burgundy należała do nich prawie cała dzisiejsza Belgia i Holandia. Ostatni książę Burgundy, *Karol Śmiały*, pragnąc podnieść znaczenie swego rodu, prosił cesarza Fryderyka o udzielenie mu korony królewskiej. Fryderyk przyrzekł to uczynić, ale za warunek położył, aby książę Burgundy wydał swą córkę *Maryę* za Maksymiliana, syna jego.

Obaj panujący zjechali się w Trewirze. Karol Śmiały przybył z liczną świtą książąt, hrabiów i baronów, lśniących od złota, srebra i drogich kamieni, w towarzystwie 8,000 rycerzy, 6,000 piechoty i zaćmił przepychem cesarza, któremu brakowało zawsze pieniędzy.

Karol przygotował wszystko do koronacji, przywiózł nawet ze sobą klejnoty koronne, lecz cesarz żądał najprzód wydania Maryi za swego syna, a może też był mu niechętny z powodu nadzwyczajnego przepychu i bogactw niezliczonych. Krótco mówiąc, cesarz zwlekał z koronacją, książę ze ślubem. Gdy nadto Ludwik XI-ty począł potajemnie mieszać się do tej sprawy, zerwano rokowania, a cesarz nagle odjechał, nie pożegnawszy się z księciem.

Później książę Burgundy wydał wojnę księciu Lotaryngii i sprzymierzonym z nim Szwajcarom. Zdobył wprawdzie Lotaryngię, lecz Szwajcarzy pokonali go pod Granson i Murten w 1476 roku. Gdy Karol w roku następnym wkroczył ponownie do Lotaryngii, pokonany został na głowę pod Nancy i poległ podczas ucieczki. Burgudyę, jako lenność Francji zajął Ludwik XI-ty. Gdy zaś Marya poślubiła Maksymiliana I-go, syna Fryderyka III-go, Niderlandy, kwitnące handlem i przemysłem, dostały się domowi Habsburskiemu.

Fryderyk III ci był tak ubogi, iż nieraz w czasie podróży zatrzymywali go w miasteczkach rzemieślnicy, gdy nie mógł zapłacić za wzięte towary. Pomimo takiego ubóstwa był to człowiek bardzo dumny. Na wszystkich jego sprzętach wryte były samogłoski *A, E, I, O, U*, co miało znaczyć: *Austriae est imperare orbi uniwerso*, to jest: do Austrii należy panowanie nad całym światem.

Maksymilian I-szy (od 1493 — 1510 roku) był zdolnym i czynnym cesarzem. lecz niedostawało mu wytrwałości i rozważgi, dla tego pomimo wielu wojen, które prowadził, mianowicie we Włoszech, nie odniósł żadnej korzyści. Starał się on polepszyć stosunki wewnętrzne. W roku 1495 ogłosił *wieczysty pokój ziemski*, zabraniając prowadzenia wszelkiej wojny prywatnej pod karą 2,000 grzywien złota. Ustanowił *trybunał państwowy*, którego wyroki mieli wykonywać naczelnicy okręgu, i w tym celu podzielił państwo na dziesięć okręgów. Zaprowadził pierwsze wojsko stałe w Niemczech, tak zwanych *Lancknechtów* czyli kopijników, wiele zajmował się artylerją i ustanowił pocztę.

Zgotował on świetną przyszłość domowi Habsburskiemu przez ożenienie syna swego *Filipa* z Joanną, córką Ferdynanda, króla Kastylii i Izabelli, królowej Arragonii; a tak po wczesnej śmierci Filipa, syn jego Karol odziedziczył Hiszpanię i nowo odkryte kraje w Ameryce, oraz królestwo Naapolu.

Powtórzenie.

Jaki ród wstępuje na tron niemiecki po zgonie Zygmunta? W czyjej osobie? Gdzie poległ Albrecht? Jak panował Fryderyk III-ci? Kogo obrali na króla Czesi, kogo

Węgrzy? Za którego papieża nastąpiło połączenie Kościoła Zachodniego ze Wschodnim? Kto miał przeprowadzić to połączenie na Rusi? Dlaczego papież zachęcał do krucjaty? Jak się w tej sprawie zachował Fryderyk III-ci? Czego obawiały się Niemcy ze strony zachodniej? Jakie kraje należały wówczas do Burgundyi? Gdzie Karol Śmiały zjechał się z Fryderykiem III-im i w jakim celu? Jaki warunek położył Fryderyk III-ci? Kto się wmieszał do tej sprawy? Jak się zakończyła? Komu Karol Śmiały wydał wojnę? Gdzie został pokonany przez Szwajcarów? Gdzie poległ Karol Śmiały? Kto zajął Burgundię? Jakie kraje dostały się domowi Habsburskiemu? Co wiesz o ubóstwie Fryderyka III-go? Jakie lityery kazał zamieszczać na sprzętach? Jakie było ich znaczenie? Co było wadą Maksymiliana I-go? Gdzie wojsował? W którym roku ogłosił wieczysty pokój ziemski? Jaki ustanowił trybunał? Na ile okręgów sądowniczych podzielił cesarstwo? Jakie urządził wojsko? Z kim zaślubił syna swego? Co było tego następstwem?

W ł o c h y.

Od czasu upadku Sztaufów korona cesarska utraciła swe znaczenie; nadawała wprawdzie jeszcze niejaką powagę w obec świata chrześcijańskiego, ale nieposiadała we Włoszech tego uroku, co dawniej. Włochy rozpadły się na drobne państwa monarchiczne lub republikańskie.

W północnych Włoszech najpotężniejszym był *Medyolan*. Panowali tu z początku Wiskontowie, później Sforcowie. Trzeci z Wiskontich marzył o podbiciu całych Włoch i koronie cesarskiej; wszakże rządy Wiskontich odznaczały się srogością i okrucieństwem. Gdy w roku 1447 wygasł ich ród w Medyolanie zaczęli panować Sforcowie. *Franciszek Sforca* przyłą-

czył do Medyolanu całą Lombardyę i Genuę. Był to jeden z najzręczniejszych polityków.

Wenecya, jak wiadomo, powstała podczas napadu Hunnów, gdy po zburzeniu Akwilei, przesiedlili się jej mieszkańcy na wysepki rozrzucone na wybrzeżu Adryatyku. Około 700 roku rządził Wenecyą *doża*, to jest wódz, czyli książę, z władzą nieograniczoną; lecz z biegiem czasu znacznie uszczuplono władzę dożów przez przydanie trzech rad: *Rady Wielkiej*, *Małej* i *Rady Csterdziestu*.

Wenecya wzbogaciła się handlem podczas wojen krzyżowych; odtąd ster rządu zagarnęli mężowie najbogatsi, stała się zatem rzeczpospolitą arystokratyczną. Za czasów czwartej wyprawy krzyżowej Wenecya zagarnęła znaczną część cesarstwa Bizantyńskiego, nad którą panowała do roku 1261, ale zatrzymała i nadal *Moreę*, oraz wyspy na morzu *Jońskiem* i *Archipelagu*.

Aby dać wyobrażenie, jak potężną była wówczas Wenecya, wspomnimy, iż flota jej liczyła trzy tysiące okrętów i około 38,000 marynarzy, a miasto zamieszkiwało około 180,000 mieszkańców.

W r. 1310 doża Piotr Gradeni ustanowił groźną *Radę Dziesięciu*, z której łona wyszła straszna inkwizycja: *Trzech inkwizytorów Stanu*.

Mniej silną rzeczpospolitą była *Genua*, aczkolwiek i ona miała swą świetną epokę i przez pewien czas była niebezpieczną, współzawodniczką Wenecyi. W roku 1381 pokonała ją Wenecya; odtąd Genua zależała od Francyi i Medyolanu.

Z innych miast zasłynęła w tym okresie *Florenca*, której portem była *Piza*. Florenca była również rzeczpospolitą, lecz władza jej wykonawcza zależała

od ludu; była zatem rzeczpospolitą demokratyczną. Florencya słynęła z licznych fabryk i bogactwa bankierów. W XV-ym wieku nabył w tem mieście wielkiego znaczenia bogaty i światły bankier, *Jan Medyceusz*. Od syna jego *Koźmy Wielkiego* pochodzi późniejszy ród książęcy.

Neapol Karol Andegaweński (od roku 1222 — 1285), pokonawszy Sztaufów, rządził w Neapolu surowo i okrutnie. Ucisk jego wywołał powstanie na wyspie Sycylii, znane pod nazwą *nieszporów sycylijskich*. A gdy Sycylijczycy zaprosili na tron króla Arragonii *Piotra III-go Wielkiego*, wywiązała się wojna niepomyślna dla Karola. Karol utracił Sycylię w której począł panowanie *ród Arragoński*.

Drugi syn Karola II-go, Karol Martel, poślubił wnuczkę Beli IV-go, króla węgierskiego, zatem po wygaśnięciu rodu Arpada w wieku XIV-ym, ród Andegaweński zasiadł na tronie węgierskim, a po śmierci Kazimierza W-go na tronie polskim.

W Neapolu najbardziej zasłynął *Robert Dobry*, wnuk Karola I-go (od 1309 — 1343 roku). Jako przywódca Gwelfów był nieprzyjacielem cesarza Henryka VII-go i Ludwika Bawarskiego. Po nim wstąpiła na tron neapolitański synowica jego, *Joanna I-sza*. Przeciwno niej powstał Karol III-ci Mały, z pobocznej linii Andegawenów, zwanej *Durazzo* i usunął ją od tronu. Karol III-ci poległ na Węgrzech, dokąd udał się po koronę Arpadów. Córka jego *Joanna II-ga*, przekazała tron neapolitański *Alfonsowi V-mu*, królowi Arragonii; zatem po jej śmierci zasiadła na tronie neapolitańskim dynastia *Arragońska*.

Powtórzenie.

Odkąd korona cesarska utraciła swe znaczenie we Włoszech? Jakie były w tym okresie znaczniejsze państwa we Włoszech? Jakie było miasto najpotężniejsze w północnych Włoszech i jakie panowały tam rody? Dokąd sięgały plany Wiskontich? Czem się odznaczały ich rządy? Kto panował w Medyolanie po wygaśnięciu ich rodu? Który kraj przyłączył do Medyolanu Franciszek Sforca? Kiedy powstała Wenecya? Kto rządził Wenecją około 900 roku? Jak ograniczono z czasem władzę dożów? Kiedy najbardziej wzbogaciła się Wenecya? Kto wówczas objął w niej ster rządu? Do którego roku panowała Wenecya nad częścią cesarstwa bizantyńskiego? Jakie części nadal zatrzymała? Jak liczną posiadała flotę? Ilu liczyła mieszkańców? Kto ustanowił Radę Dziesięciu? Która rzeczpospolita współubiegała się przez czas pewien z Wenecją? Od kogo zależała później Genua? Jaką rzeczpospolitą była Florencyja? Kto w niej zasłynął w wieku XV-ym? Od kogo pochodzi późniejszy ród książęcy? Z jakiego powodu powstały zaburzenia w Sycylii? Kto zasiadł na tronie sycylijskim? Kto poślubił wnuczkę Beli IV-go, króla węgierskiego? Oprócz Neapolu, gdzie panowali jeszcze Andegaweni? Kto zasłynął w Neapolu? Czyim był nieprzyjacielem Robert Dobry i dla czego? Kto usunął Joannę I-szą od tronu? Gdzie poległ Karol III-ci? Komu przekazała tron Joanna II-ga? Jaka dynastia zasiadła po jej zgonie w Neapolu?

Słowiańszczyzna Zachodnia.

C z e c h y.

Po śmierci ostatniego Przemyśłowicza Waclawa III-go, cesarz Albrecht I-szy wprowadził do Czech syna swego *Rudolfa Habsburskiego*, gdy zaś ten po upływie roku zakończył życie, Henryk VII-my, cesarz nie-

miecki, chcąc zapewnić Czechy swemu rodowi, ułożył małżeństwo pomiędzy synem swoim *Janem a Elżbietą*, córką Wacława.

Jan (1311—1346) nie lubił przebywać w Czechach; większą część swego panowania spędził w Luksemburgu, zresztą jako dzielny rycerz biegł na zawołanie na na każdą większą wojnę, a pomiędzy innymi brał udział w wyprawach krzyżaków na Litwę i na jednej z nich utracił oko, a później całkowicie ociemniał. Jan nienawidził królów polskich, gdyż uważał się za spadkobiercę Wacława III-go, zatem rościł prawo do korony polskiej. Za jego namową ziemniczeni książe słażcy złożyli dobrowolnie królowi czeskiemu przysięgę hołdowniczą.

Walczył on we Włoszech z niejakim powodzeniem, a później we Francji. Ociemniały już na oba oczy dopomagał Filipowi VI-mu, królowi Francji i poległ pod *Crécy* w 1346 r.

Jan cenił przeważnie sławę rycerską, lecz niedbale rządził w Czechach i dla tego, jako król czeski, nie zasłużył sobie na dobre imię.

Syn jego i następca, *Karol I-szy* (1346 — 1378), jako cesarz niemiecki Karol IV-ty, był już prawdziwym Czechem, lubił Czechów, wybornie mówił po czesku i więcej czynił dla narodowości czeskiej niż najznakomitsi Przemyśłowicze. Karol starał się o upiększenie Pragi, stawiał wspaniałe kościoły, oraz inne budynki, zbudował w tem mieście okazały most na arkadach, istniejący do naszych czasów i założył w Czechach pierwszy *klasztor słowiański*. Na mocy *wieczystej uchwały* sejmu czeskiego połączył on z koroną świętego Wacława Szląsk, Morawy i ziemię Łużycką z Budzi-

szynem w r. 1355. Niemniejsze są jego zasługi w sprawach wewnętrznego zarządu: podniósł rolnictwo, trzebił lasy i zaludnił pustkowia osadnikami.

Karol I sży był to mąż bardzo światły. Chcąc zaprowadzić jednostajny wymiar sprawiedliwości, napisał z wielką znajomością rzeczy zbiór praw pod tytułem *Majestas Carolina*, lecz sejmy czeskie zaledwie w części go przyjęły. Najznakomitszem wszakże jego dziełem było założenie *uniwersytetu* w Pradze, pierwszego nie tylko w słowiańszczyźnie ale i w całej Europie środkowej w r. 1348. Na dworze Karola gromadzili się uczeni z całej Europy, w których towarzystwie lubił spędzać niejedną chwilę. Czesi słusznie nadają mu przydomek Wielkiego.

Niestety, starszy syn jego *Wacław IV ty* (1378—1419) nie poszedł w ślady ojca. Byłby może dobrym rządcą, gdyby się nie oddawał straszemu nałogowi pijaństwa. Gdy był trzeźwy, co dosyć rzadko się zdarzało, był ludzki, uczynny, dbał o spokój państwa; lecz gdy głowę zapruszył gorącymi napojami, gniewał się o lada co, szalał, wychodził na ulice miasta z katem, którego kmiotrem swym nazywał i karał śmiercią bez sądu każdego, kto mu się nie podobał. W takim stanie dopuścił się straszej zbrodni, rozkazując wrzucić do Mołdawy kapłana *Jana Nepomuka* który później w poczet świętych został zaliczony.

Wacław, nieprzychylny Niemcom, zmienił ustawę uniwersytetu praskiego, dał Czechom trzy głosy cudzoziemcom jeden. Wówczas rozgniewani Niemcy wydalili się z Pragi i założyli uniwersytet w *Lipsku*. Pod koniec jego panowania nastąpiło wydarzenie, które przez długie lata zakłóciło spokój w Czechach i stało się po-

wodem strasznych wojen, znanych pod nazwą wojen Husyckich.

Gdy doszła wieść o spaleniu Husa, który w Czechach liczył wielu zwolenników, nastąpiło ogromne oburzenie przeciwko Niemcom, oraz cesarzowi Zygmuntovi, który wbrew danemu zapewnieniu, namawiał na soborze Konstancyeńskim do ukarania Husa. Na czele niezadowolonych, zwanych Husytami, stanął Jan Žyžka, szambelan dworu królewskiego, wsławiony licznymi czynami wojennymi i przygotował Czechy do wojny. Wacław, rażony uderzeniem krwi na mózg, zakończył życie przed jej wybuchem.

Po jego śmierci tron czeski przypadł Zygmuntovi, piastującemu już godność cesarską, ale Czesi go nie chcieli, stąd wywiązała się wojna pomiędzy Zygmuntem a Czechami. Gotował się Zygmunto do wojny, zawierał przymierza, ścigał wojowników, a papież ogłosił krucyatę na Husytów. Rozpoczęła się zatem czternastoletnia wojna Husycka od roku 1420—1434.

Cesarz Zygmunto i krzyżowcy dwukrotnie wkroczyli do Czech i dwukrotnie pokonani zostali. Žyžka przebiegał w różnych kierunkach kraj cały, walcząc z opornymi i podczas oblężenia pewnego miasta utracił oko.

Pomimo tych zwycięstw, jedno stronnictwo czeskie rozumiało, iż bez silnego sprzymierzeńca, Czechy na długo oprzeć się nie zdołają; wysłano zatem zaproszenie do króla polskiego, *Władysława Jagielly*, ofiarując mu koronę czeską, a gdy ten jej przyjąć niechciał, zwrócono się do *Witolda*, wielkiego księcia litewskiego. Witold przysłał Korybuta z nielicznym oddziałem wojska, ale Korybut wobec niezgody stronnictw, nie nie wskórawszy, po kilku latach opuścił Czechy. Tymczasem Žyžka zakończył życie na wojnie w roku 1424. Po jego śmierci utworzyło się kilka stronnictw: każde

działało na własną rękę, łupiąc i plądrując kraje niemieckie. Groza oręża czeskiego przejmowała postrachem najdzielniejszych rycerzy. Wreszcie w r. 1431 z upoważnienia papieża kardynał *Julian Cesarini* ogłosił wielką krucyatę, ale i ta nie zdołała pokonać Czechów.

Widząc niepodobieństwo zwyciężenia Czechów, tenże kardynał doradził soborowi Bazylejskiemu zawrzeć układy, na mocy których dozwolono Czechom przyjmować komunję świętą pod dwiema postaciami. Są to tak zwane *Kompaktaty Bazylejskie*. Atoli jedno tylko stronnictwo husyckie, zwane *Kielichowcami Utrakwistami* przyjęło je, inne je odrzuciły; stąd wywiązała się wojna pomiędzy stronnictwami. Ostatecznie stronnictwo Kielichowców porozumiało się z Zygmuntem i wprowadziło go do Pragi w roku 1436.

Po zgonie Zygmunta obrano w Niemczech cesarzem Albrechta II-go, który, jak wiadomo, nie przybył nawet do Niemiec; wówczas Czesi zaprosili na tron Kazimierza Jagiellończyka, gdy zaś ten nie okazywał wielkiej chęci do przyjęcia korony czeskiej, ofiarowano ją dzielnemu wojewodzie Jerzemu Podiebradzkemu.

Jerzy Podiebradzk (1458 — 1471 r.) utrzymał zgodę pomiędzy stronnictwami; dla uspokojenia umysłów ogłosił swobodę wyznań, zawiązał przyjazne stosunki z Węgrami, których król, Maciej Korwin, chcąc okazać mu życzliwość, poślubił jego córkę. Wszakże pokój w Czechach trwał niedługo. Papież nie chciał potwierdzić kompaktatów Bazylejskich, co spowodowało zatargi, trapiące Czechy przez czas długi. Przyszło do tego, iż następnii papież, niechętni Podiebradzkemu, ofiarowali koronę *Kazimierzowi Jagiellończykowi*,

a później Maciejowi Korwinowi. Maciej wtargnął do Moraw i koronował się w Ołomuńcu, ale Podiebradzki, chcąc położyć tamę jego roszczeniom, przeprowadził na sejmie uchwałę, iż po jego zgonie obrany będzie królem czeskim królewicz polski, a tak wspaniałomyślnie usunął własny ród od tronu czeskiego.

Władysław 1471 — 1516) musiał jeszcze przez lat kilka wojować z Maciejem, wreszcie zawarł pokój, ustępując mu w dożywotnie posiadanie Śląsk, Morawy i Łużyce. Rządy jego należą do wieku złotego w Czechach. Zasłużył on sobie na ogólną przychylność łagodnością i hojnością. Po śmierci Macieja, Węgrzy ofiarowali mu koronę Ś-go Stefana.

Powtórzenie.

Kto po śmierci Wacława III-go zasiadł na tronie czeskim? Jaki związek małżeński zapewnił Luksemburgom panowanie w Czechach? Jakie były rządy Jana? Gdzie Jan przebywał? Jakie odbył wojny? Dla czego nienawidził królów polskich? Gdzie stracił oko? Gdzie poległ? Czem odznaczał się Karol I-szy? Jakie kraje połączył z Czechami na mocy wieczystej uchwały? Jakie są jego zasługi w sprawach wewnętrznego zarządu? Jakie ułożył prawo? Czem najbardziej zasłużył się? Jaki nadają mu przydomek Czesi? Czem się odznacza panowanie Wacława? Jakiej zbrodni dopuścił się? Dlaczego Niemcy założyli uniwersytet w Lipsku? Jak przyjęli Czesi wiadomość o spaleniu Husa? Kto stanął na czele niezadowolonych? Komu przypadł tron czeski po śmierci Wacława? Jak długo trwała wojna z Husytami? Ile było główniejszych wypraw przeciwko Husytom? Komu jedno stronnictwo husyckie ofiarowało koronę? Kogo przysłał Witold? Kiedy Żyżka zakończył życie? Co nastąpiło po śmierci jego? Za czyją sprawą urządzono ostatnią wyprawę przeciwko Czechom? Jak się zowią układy zawarte z Czechami? Jakie stronnictwo przyjęło je? Kto wprowadził Zygmunta do Pragi? Komu najprzód ofiarowano koronę po

zgonie Zygmunta? Komu później? Jakie były rządy Jerzego Podiebradzkiego? Co było powodem nowych zatargów z papieżem? Komu następni papieże ofiarowali koronę czeską? Komu zapewnił następstwo Jerzy Podiebradzki? Z kim prowadził wojnę Władysław? Jakie kraje ustąpił Maciejowi Korwinowi? Jak rządził w Czechach? Komu ofiarowali Węgrzy koronę świętego Stefana?

P o l s k a.

Władysław Łokietek (1306—1333) panował z początku jedynie nad Małopolską, albowiem Wielkopolanie wezwali do Gniezna ze Śląska księcia *Henryka Głogowskiego* i dopiero po jego zgonie poddali się Łokietkowi.

Książęta szląscy złożyli przysięgę hołdowniczą królowi czeskiemu, Janowi w roku 1327, czem zerwali ostatecznie węzły, jednoczące ich z Polską. Nie skończyło się wszakże na utracie tej tylko krainy, gdyż w tym czasie dwaj możni panowie ojciec i syn *Święcowie*, zagniewani na Łokietka za odebranie urzędów, wezwali do Gdańska Margrabiego Brandenburskiego, który opanował część dolną tego miasta, ale nie mógł zdobyć części górnej z zamkiem, gdzie załoga polska przez długi czas opór mu stawiała. Wreszcie dowódca załogi polskiej, widząc niepodobieństwo zwalczania Brandenburczyków, wezwał na pomoc *krzyżaków*. Krzyżacy pospiesznie przybyli, wygnali Brandenburczyków, a pokonawszy załogę polską, zajęli zamek, nie myśląc się oddalić.

Dowiedziawszy się o tem Łokietek, wszedł z nimi w układy; ofiarował zwrócić im koszta wojenne, lecz

Krzyżacy żądali tak wygórowanej sumy, iż w żaden sposób zapłacić jej nie mogli. Pozostali zatem krzyżacy w zamku, i stąd w przeciągu krótkiego czasu podbili całą krainę Pomorską. Aby bardziej jeszcze wzmocnić swe stanowisko na Pomorzu, przenieśli stolicę zakonu z Wenecyi na północ, i Wielki Mistrz osiadł w niedawno zbudowanym *Malborgu*, wysyłając stąd pobożne wyprawy, w których brali udział rycerze całej Europy.

Na tak niesprawiedliwe postępowanie krzyżaków Łokietek zaniósł skargę do papieża. Papież przyrzekł rozpatrzyć tę sprawę, tymczasem polecił arcybiskupowi gnieźnieńskiemu namaścić go na króla polskiego. Koronacya odbyła się w Krakowie w roku 1319. Odtąd stolicą Polski był Kraków. W parę lat później papież *na mocy wyroku sądowego*, rozkazał krzyżakom *zwrócić* Łokietkowi Pomorze, i zapłacić tytułem odszkodowania 30,000 grzywien. Ale krzyżacy nie zważali na wyrok papieski, zabrali jeszcze ziemię *Dobrzyńską* i *Michałowską*.

Widząc bezskuteczność swych zażaleń, Łokietek poszukiwał silnych sprzymierzeńców: wydał swą córkę za króla węgierskiego *Karola, Roberta* i posłał swaty do księcia litewskiego, Gedymina, prosząc o rękę córki jego, *Aldony*, dla syna swego Kazimierza. Aldona przybyła do Krakowa, a otrzymawszy na chrzcie Świętym imię *Anny*, poślubiła Kazimierza; poczem Łokietek przy pomocy Litwinów odbył pomyślną wyprawę do *Brandenburgii*, a zachęcony powodzeniem, niebawem rozpoczął wojnę z krzyżakami: wkroczył do Ziemi zakonnej, *dwukrotnie* pokonał rycerzy krzyżowych i zmusił do proszenia o zawieszenie broni. Był on tak pewny ostatecznej wygranej, że zwołałwszy sejm do

Chęcín w roku 1331. powierzył rządy Wielkopolski synowi Kazimierzowi.

Ale krzyżacy, skorzystawszy z jego oddalenia, sprzymierzyli się z *Janem*, królem czeskim i napadli z całą siłą na Polskę, a łupiąc i plądrując ziemię Łęczycką i Sieradzką dotarli aż do *Kalisza*. Sędziwy Łokietek raz jeszcze dosiadł konia, napadł na obciążone łupem rotę krzyżackie pod *Płowcami*, i świetnie odniósł zwycięstwo w r. 1331. Klęska krzyżaków ocaliła na razie Polskę, gdyż w kilka dni później przybył król czeski Jan i obległ *Poznań*, ale doznawszy silnego oporu, cofnąć się musiał. Pomimo tego w roku następnym krzyżacy napadli powtórnie, *zdobyli* Brześć, Inowrocław i zajęli Kujawy. Łokietek znów gotował się do wojny, lecz nuncyusz papieski nakłonił obie strony do zawarcia rozejmu. Wkrótce potem Łokietek zakończył życie.

Kazimierz Wielki (1333—1370), starał się przede wszystkim o załatwienie sprawy z krzyżakami, dla tego chętnie przyjął zaproszenie szwagra, króla węgierskiego, Karola Roberta, który w *Wyszehradzie* na Węgrzech miał rozstrzygnąć sądem polubownym zatargi Polski z krzyżakami. Na sąd ten zjechał też do Wyszehradu król czeski, Jan Luksemburczyk. Postanowiono tu, aby Krzyżacy *zwrócili* Polsce ziemię Kujawską i Dobrzyńską, ale Kazimierz musiał się nazawsze zrzec Szląska na rzecz króla Jana, a nadto dopłacić mu 30,000 grzywien (1335 roku). Pomimo tak łagodnego wyroku, krzyżacy nie chcieli go przyjąć, i dopiero po upływie lat kilku zgodzili się nań w Kaliszu, ale zastrzegli, aby Kazimierz wyrzekł się nazawsze Pomorza i ziemi Michałowskiej tytułem *wieczystej jałmu-*

źny. Odtąd polskie Pomorze zwano Prusami, aczkolwiek nazwa ta służyła jedynie litewsko-pruskiej krainie.

Jakoby wynagradzając Polskę za poniesione straty, Kazimierz rozszerzył jej granice z innej strony. W tym czasie bojarowie na Rusi Czerwonej otruli księcia *Bolesława Jerzego*, o czym gdy Kazimierz dowiedział się, podążył na Ruś z niewielkim oddziałem, i bez rozlewu krwi zajął Halicz w r. 1340, a chcąc zjednać sobie życzliwość Rusinów, postarał się w Konstantynopolu o podniesienie biskupstwa halickiego do godności *arcybiskupstwa* i zbudował okazałą cerkiew *Ś-go Jura*. Mieszczanom udzielił przywilejów na prawo magdeburskie i starał się o podniesienie rolnictwa, handlu i przemysłu.

W kilka lat później zdobył chwilowo ziemię Wołyńską, Chełmską i Brzeską, lecz wkrótce je utracił. Chcąc powetować te straty, Kazimierz wezwał na pomoc króla węgierskiego *Ludwika*, który walcząc z Kiejstutem, wziął go do niewoli. Ale w roku następnym wtargnęli Tatarzy na Podole i stanęli na przeszkodzie powodzeniu oręża dwóch królów. Tak więc dopiero w r. 1366 Kazimierz zajął te ziemie i zobowiązał panujących tam książąt do złożenia hołdu.

Za pomoc otrzymaną od Ludwika węgierskiego, przyrzekł Kazimierz dopomagać mu w wojnie z Karolem IV-ym, cesarzem niemieckim, lecz później nastąpiła pomiędzy nimi zgoda, a Karol IV-ty poślubił w Krakowie wnuczkę Kazimierza *Elżbietę*.

Kazimierz wybornie rządził krajem, nie dozwalał na zdzierstwa, a jako mąż przezorny kazał przechowywać w spichrzach zapasy zboża na czas nieurodzaju. Chcąc zapobiedz odwoływaniu się mieszczan do Magdeburga, ustanowił na

zamku krakowskim najwyższy sąd niemiecki. Bił też grosze w Krakowie na wzór praskich. Ulepszył dobowanie soli w Bochni i Wieliczce, a dla ułatwienia jej przewozu, przeprowadził kanał z Bochni do Krakowa. Powiększył Kraków założeniem nowych dzielnic Kleparza i Kazimierza. Chcąc się zabezpieczyć od napaści Krzyżaków, budował na granicy zameczki z cegły i kamienia, a po miastach kazał stawiać murowane kamienice. Słusznie rzec można, iż od jego panowania Polska przybrała inną postać: zastał ją drewnianą, zostawił murowaną.

Kazimierz odznaczał się wielką sprawiedliwością, wszelkie przekroczenia karał surowo, nie zważając na stanowisko, jakie przestępcy zajmowali. Dla ludu był tak łagodny i względny, iż od szlachty otrzymał przydomek króla chłopków. Aby uporządkować wymiar sprawiedliwości, Kazimierz zwołał panów i prałatów na wiec do Wiślicy w roku 1347. Rozważano tu starodawne zwyczaje i porównywano z przepisami prawa rzymskiego, owocem czego był tak zwany Statut Małopolski dla ziemi krakowskiej i Sandomierskiej. Później ułożono podoby Statut dla Wielkopolski. Kazimierz mawiał, iż w tem życiu największem dobrem jest czcić sprawiedliwość i każdemu, co należy oddawać. Pod koniec swego życia założył on w 1364 roku w pobliżu miasteczka Kazimierza, we wsi Bawół Szkołę Wyższą, której jednakże nie zdążył należycie urządzić.

Kazimierz, dbały o pomyślność Polski, nie mając synów, zawarł w roku 1339 *umowę* z królem węgierskim, Karolem Robertem, w moc której, gdyby zeszedł ze świata, nie pozostawiając potomka męskiego, korona polska miała przejść na syna Roberta, *Ludwika*.

Ludwik Węgierski (1370 — 1382) przybył bezwzględnie po zgonie Kazimierza do Krakowa, i po koronacji zasiadł na tronie Piastów, lecz po upływie kilku tygodni odjechał do Węgier, pozostawiając rządy kraju matce swej, *Elżbiecie Łokietkównie*. Ale Elżbie-

ta zamiast rządzić, bawiła się na zamku krakowskim, a w kraju działały się różne nieporządki. Ludwik pokonał wprawdzie Litwinów, chcących zagarnąć *Ruś Czerwoną*, atoli, dbając jedynie o pomyślność Węgier, przyłączył ją do korony Ś-go Stefana. Chcąc zapewnić w Polsce następstwo jednej ze swych córek, zjednywał sobie panów Małopolskich rozdawaniem urzędów, i na sejmie w *Koszycach*, na Węgrzech skreślił akt podpisany przez Małopolan i Wielkopolan, na mocy którego po jego śmierci zasiąść miała na tronie polskim jedna z jego córek. Po zgonie wszakże Ludwika Wielkopolanie, połączywszy się z Małopolanami zatrzęgli, aby ta córka otrzymała koronę polską, która zobowiąże się do zamieszkania w *Krakowie*; gdy zaś królowa matka wbrew przyrzeczeniu nie przysyłała młodszej swej córki, Jadwigi, zapowiedziano obiór piasta *Ziemowita*, czem przestraszona królowa przysłała Jadwigę do Krakowa.

Powtórzenie.

Gdzie panował z początku Łokietek? Kogo wezwali Wielkopolanie? Komu poddał się Szląsk? Co było powodem utraty Pomorza? Dlaczego Krzyżacy nie usunęli się z Gdańska? Jaką krainę podbili Krzyżacy? Gdzie osiadł wielki mistrz krzyżacki? Kto brał udział w wyprawach krzyżackich? Do kogo zaniósł skargę Łokietek na krzyżaków? Gdzie koronował się? Jaki był wyrok papieża? Jakie ziemie nadto zabrali krzyżacy? Dlaczego Łokietek poszukiwał sprzymierzeńców? Jakie przygotował związki małżeńskie? Jaką odbył wyprawę? Z kim rozpoczął wojnę? Jaki był jej przebieg? Co postanowił na zjeździe w Chęcinach? Z kim sprzymierzili się krzyżacy? Jakie złupili ziemie? Gdzie Łokietek pokonał krzyżaków? Kto obległ Poznań? Które miasta w następnym roku zdobyli krzyżacy? Kto powstrzymał nową wojnę? Do czego na początku swego panowania dążył Kazimierz? Kto zasiadł na sądzie polubownym w Wy-

szehradzie? Co przyznano Kazimierzowi? Której krainy rzec się musiał? Gdzie przyjęli krzyżacy umowę Wyszehradzką? Które kraje darował Kazimierz krzyżakom? Jak nazwano odtąd polskie Pomorze? Kto w tym czasie został otruty na Rusi Czerwonej? Jakie miasta zajął Kazimierz na Rusi? Jakie biskupstwo podniesione zostało za jego panowania do godności arcybiskupstwa? Jaką zbudował cerkiew? Jaką zdobył później ziemię? Dlaczego przywołał na pomoc Ludwika? Na jaką ziemię napadli Tatarzy? Kiedy ostatecznie zajął Kazimierz ziemie na wschód położone? Do czego zobowiązał się względem Ludwika? Kogo poślubił Karol IV-ty? Jak rządził Kazimierz? Jakie bił pieniądze? Jaki kanał zbudował? Co stawiał dla zabezpieczenia się od krzyżaków? Jakie założył dzielnice w Krakowie? Jaki otrzymał przydomek? W jakim celu zwołał wiec do Wiślicy? Co na nim ułożono? Jakie było hasło Kazimierza? Gdzie założył Szkołę Wyższą? Z kim zawarł układ dotyczący następstwa? Komu Ludwik powierzył rządy kraju? Jaki kraj przyłączył do Węgier? Gdzie podpisano akt, dotyczący następstwa w Polsce? Co zastrzegli Wielkopolanie i Małopolanie po śmierci Ludwika? Kogo chciano posadzić na tronie polskim?

(Ciąg dalszy.)

Jadwiga (1384—1399) miała zaledwie lat czternaście, gdy przybyła do Krakowa, lecz ujęła wszystkich rozumem i słodyczą charakteru, a gdy we trzy dni później odbyła koronację, uznali ją wszyscy za króla polskiego. Zawichrzenia i nieporządki ucichły jakby pod wpływem różeczki czarnoksiężkiej. We trzy miesiące później zjechało do Krakowa poselstwo od Jagiełły, wielkiego księcia litewskiego, proszące o jej rękę. Był wprawdzie Jagiełło dotąd poganinem, ale przyrzekał przyjąć chrzest święty i połączyć Litwę z Polską. Panowie Rady dali odpowiedź przychylną i małżeństwo z Jagiełłą zostało zawarte.

W XII-ym wieku Litwa gnana nędzą, poczęła napadać na Ruś i Mazowsze. Pierwszym bardziej znanym książęciem Litwinów był Mendog czyli Mindowe, który podbił ziemie, leżące w pobliżu Słonima i Nowogródka, a gdy Litwę zaczęli najeżdżać krzyżacy, przyjął wiarę chrześcijańską i za zgodą papieża koronował się w Nowogródku w roku 1252. Niebawem wszakże powrócił do pogaństwa i odbywał wyprawy aż do Nowogrodu Wielkiego. Gdy Mendog umarł w roku 1263, nastąpiły w Litwie długoletnie zamieszki, które trwały do czasów Gedymina Wielkiego (1315—1340), założyciela Wilna i Trok. Zdobył on księstwa: Mińskie, Pińskie, Kijowskie i Wołyńskie i zmusił do hołdownictwa Psków i Nowogród Wielki. Gedymin poległ w wojnie z krzyżakami od broni palnej.

Odtąd znów poczynają się niesnaski pomiędzy synami Gedymina. Na tronie wielkoksiążęcym zasiadł Olgierd (1345 — 1377). Był to mąż bardzo wojowniczy, pomyślnie wiodło się mu na wschodzie, ale od krzyżaków ponosił porażki. Równie przedsiębiorczy był brat jego Kiejstut, lecz kilkakrotnie dostawał się do niewoli.

Książęta litewscy coraz więcej zajmują księstw na wschodzie, ale postępują bezwzględnie ze swymi poddanymi. Przyjmują język białorusiński i w tym języku każą pisać akta urzędowe; sami poślubiają Rusinki. Tymczasem od zachodu przybywają zakonnicy i misjonarze rzymscy. W Wilnie kościół Wschodni spotyka się z kościołem Zachodnim. Istnieją tu oddawna obok siebie kościoły i cerkwie. Olgierd i Kiejstut, aczkolwiek dotąd poganie, zanosili skargi do Awinionu i układali się o chrzest z Karolem IV-ym.

Po śmierci Olgierda zasiadł na stolicy wielkoksiążęcej w Wilnie syn jego Jagiełło (1377—1387), lecz gdy począł się znosić z krzyżakami, Kiejstut napadł na niego niespodziewanie i uwięził 1381 roku. Jagiełło, wydostawszy się z więzienia, przy pomocy krzyżaków pokonał stryja Kiejstuta i wtrącił do więzienia, w którym Kiejstut zakończył życie. Wówczas syn Kiejstuta, Witold, zbiegł do krzyżaków i z ich pomocą prowadził wojnę z Jagiełłą do chwili, gdy otrzymał od niego dzielnicę Grodzieńską. Teraz Witold stanął po stronie Jagiełły i dopomagał mu do pokonania krzyżaków.

Takie było położenie Litwy, gdy Jagiełło począł się starać o rękę Jadwigi.

Władysław II-gi Jagiełło (1386—1434) po przyjęciu chrztu, ślubie i koronacji, oraz załatwieniu najważniejszych spraw, udał się do Litwy, aby ją ochrzcić. Lud otrzymywał w nagrodę chrztu białą sukienną odzież. Litwa cywilizować się poczęła.

Podczas jego nieobecności Jadwiga na czele rycerstwa udała się na *Ruś Czerwoną* i przywróciła ją Polsce bez krwi rozlewu. Wkrótce potem przybył tu Jagiełło, obdarowując hojnie rycerzy polskich, biorących udział w tej wyprawie. Najśłowiciej wynagrodzony został *Spytko z Mielsztyna*, wojewoda krakowski.

Podczas pobytu Jagiełły we Lwowie w r. 1387 złożył mu hołd *Piotr*, gospodar Mołdawii Wyższej, a później toż samo uczynili jego następcy. Potem złożyli mu hołd władcy Niższej Mołdawii czyli *Besarabii*.

Jagiełło, zamieszkawszy w Krakowie, powierzył rządy Litwy bratu *Skirgielle*, człowiekowi gwałtownemu i skłonnemu do pijaństwa, czem obraził Witolda, który zniechęcony, uciekł znów do krzyżaków. Korzystając z tego, ówczesny komtur, *Konrad Wallenrod*, Niemiec rodem, rzucił oszczerstwo na Jagiełłę, iż na pozór jest tylko chrześcijaninem, tajemnie zaś czci jeszcze bożków pogańskich. Ale nie udały się wyprawy krzyżackie: w pierwszej rycerze krzyżaccy, odparci przez załogę polską, dopuścili się w Wilnie strasznej *rzezi*, druga mniej jeszcze była pomyslna. Wreszcie za pośrednictwem Jadwigi, Jagiełło pogodził się z Witoldem i mianował go wielkim księciem litewskim, a Skirgielę wysłał do Kijowa.

Witold rządził w Wilnie jak pan samowładny, zajął dzielnicę kijowską Skirgiełły, zdobył Smoleńsk, a gdy Jadwiga zażądała daniny z Podola, znów pojednał się z krzyżakami. Czując się tak potężnym, zamierzał pokonać Tatarów i odbył na nich dwie wyprawy. Pierwsza wypadła bardzo pomyślnie, lecz w drugiej poniósł nad rzeką *Worskłą* ogromne straty, poczem pojednał się znów z Jagiełłą. Bojarowie w Wilnie zaręczyli, iż w razie zgonu Witolda powrócą pod rządy Jagiełły; panowie zaś polscy na zjeździe w *Radomsku* zobowiązali się, iż w razie śmierci Jagiełły, nie obiorą króla bez porozumienia się z Witoldem; przyrzeczono też wzajemną pomoc na wojnie. Odtąd Witold staje się wrogiem krzyżaków, działa na ich szkodę i rozszerza swe panowanie na wschodzie aż po rzekę *Ugrę*.

Gdy Litwa się ochrzciła, krzyżacy, których zadaniem było nawrócenie pogan, utracili *cel swego istnienia*. Wobec chrztu Litwy, papież zabronił im wszelkich wypraw krzyżowych. Nie przybywali już do nich rycerze z Europy. Ale krzyżacy, zasmakowawszy we władzy, nie chcieli tego zrozumieć, zrzucili maskę obłudę, i jak poprzednio całe swe usiłowanie zwrócili ku powiększeniu swych posiadłości. Zabierali różne miasta i gnębili część *Żmudzi* do nich należąca. Dopóki jeszcze żyła Jadwiga, powstrzymywała gniew Jagiełły przez pamięć na swego ojca, sprzyjającego krzyżakom, lecz po jej zgonie (1399 r.) z każdym rokiem zaostrzały się stosunki, wreszcie wybuchła wojna w r. 1410. Była to jedna z największych wojen: nie było jej równej na sto lat przedtem, ani na sto lat później.

Jagiello stanął na czele 50 chorągwi, Witold przewodził 40 chorągwion; oba te wojska przekroczyły granicę

cę pruską, dążąc do Malbörga. Z przeciwnej strony pospieszał młody mistrz, Konrad Jungingen, dowodzący 51 chorągwiami. Spotkanie nastąpiło w pobliżu dwóch wsi Grunwaldu czyli Dąbrowy i Tannenberg; od pierwszej wiekopomna ta bitwa nosi nazwę bitwy Grunwaldziej. Przed Grunwaldem stanął Zyndram z Moszkowic z chorągwiami polskimi, przed Tannenbergiem Witold ze swoimi hufcami. Przy huku dział wpadli krzyżacy na wojsko litewskie i po godzinnej walce zmusili je do odwrotu. Już Niemcy podnieśli okrzyk tryumfu, gdy skrzydło lewe, na którym walczyli Polacy nową rozpoczęło bitwę; wziął w niej udział Witold z zapasowem swem wojskiem. Po kilku godzinach zaciętej walki zwycięstwo Jagiełły było zupełne. Na placu boju poległ wielki mistrz wraz z całą kapitułą. Z 700 rycerzy ocalało tylko 15-tu. Pole walki zaściełało 18 tysięcy zabitych, a 40,000 wojska krzyżackiego dostało się do niewoli.

Ale Jagiełło umiał zwyciężać, lecz nie umiał korzystać ze zwycięstwa; zamiast pójść wprost na Malbörg, ociągał się, wypoczywał, zwłóczył, a zanim wyruszył, wszedł do Malbörga jeden z komturów pozostałych przy życiu, *Henryk hrabia Plauen* i przyjąwszy godność wielkiego mistrza, wezwał do Prus mistrza zakonu Inflandzkiego. Znalazł więc Jagiełło Malbörg doskonale przygotowany; oblegał go wprawdzie aż do zimy, lecz po odejściu Witolda zawarł niekorzystny traktat w *Toruniu* w r. 1411. Odzyskał dla Polski ziemię Dobrzyńską, a Żmudź dla Litwy, ale pozostawił Prusąkom *Pomorze*.

Powtórzenie.

Jak wpłynęło na Polskę przybycie Jadwigi? Kto prosił o jej rękę? Co przyrzekał Jagiełło? W którym wieku poczęły się napady Litwinów? Które ziemie podbił Mendog? Kiedy ochrzcił się? Gdzie koronował się? Jakie później od-

bywał wyprawy? Kto zastąpił po Mendogu? Jakie księstwo zdobył Gedymin? Jakie miasta mu hołdowały? Z kim walczył Olgierd? Jak rządili książęta litewscy? Jakim mówili językiem? Jakim prądem religijnym ulegała Litwa? Z kim układali się o chrzest Olgierd i Kiejstut? Kto panował po śmierci Olgierda? Z jakiego powodu nastąpiły niesnaski pomiędzy Jagiełłą a Kiejstutem? Gdzie Kiejstut zakończył życie? Dokąd zbiegł Witold? Jaką dzielnicę wydzielił mu Jagiełło? Z kim walczył Jagiełło? Dokąd udał się Jagiełło po koronacyi? Jaką wyprawę odbyła Jadwiga podczas jego nieobecności? Kto najwięcej został wynagrodzony za tę wyprawę? Kto złożył hołd Jagielle we Lwowie? Komu powierzył Jagiełło rządy Litwy? Do kogo uciekł Witold? Jaką potwarz rzucili krzyżacy na Jagiełłę? Na które miasta napadli? Kogo osadził Jagiełło w Wilnie? Jaką dzielnicę wydzielił Skirgielle? Jak rządził Witold na Litwie? Dlaczego Witold zbliżył się do krzyżaków? Z kim wojował? Co było powodem pojednania się Witolda z Jagiełłą? Do czego zobowiązali się Polacy w Radomsku? Jaka rzeka na wschodzie stanowiła granicę państwa Witolda? Odkąd krzyżacy utracili cel swego istnienia? Kto zabronił im dalszych wypraw? Czy zważali na rozkaz papieża? Kto powstrzymywał Jagiełłę od wojny z Krzyżakami? W którym roku nastąpiła bitwa Grunwaldzka? Jakie siły wojenne mieli Jagiełło i Witold? Ile chorągwi miał wielki mistrz krzyżacki? Opisz przebieg bitwy. Jaką pomyłkę uczynił Jagiełło po bitwie? Kto zajął Malborg? Jak długo oblegał go Jagiełło? Gdzie i kiedy zawarł traktat z krzyżakami? Wymień jego warunki?

(Ciąg dalszy).

Bitwa Grunwaldzka przekonała o korzyści zjednoczenia Litwy z Polską, wszakże trudno było je przeprowadzić z powodu różnego urzędzenia obu krajów; nastąpiła tedy tylko *unia w Horodle* nad Bugiem roku 1413. Zaprowadzono na Litwie urzędy polskie, nadano wielu bojarom równe prawa ze szlachtą polską, dozwolono im uczestniczyć w zjazdach i wiecach polskich, nadto przyjęto do herbów polskich 47 rodów litewskich.

Tymczasem w Krakowie nabierał coraz większego wpływu *Zbigniew Oleśnicki*, sekretarz królewski, późniejszy biskup krakowski. Z powodu jego oporu, Jagiełło nie przyjął ofiarowanej sobie korony czeskiej.

Z drugiej strony cesarz niemiecki, Zygmunt, zawistnym okiem spoglądający na zbliżenie się Litwy do Polski, wszelkimi siłami starał się osłabić związek państw obu; w tym celu zjechał do *Łucka* pod pozorem porozumienia się z Jagiełłą i Witoldem, rzeczywiście zaś namawiał Witolda do przyjęcia *korony królewskiej* roku 1429. Koronacja miała się odbyć następnego roku *w Wilnie*. Zjechali się na nią książęta z Rusi wschodniej, młody wielki książę moskiewski, han Tatarów krymskich, poselstwo od cesarza bizantyńskiego, oraz obaj wielcy mistrze Krzyżacki i Inflancki, ale Polacy nie przepuścili korony, którą cesarz Zygmunt przysyłał Witoldowi i koronacja nie nastąpiła. Sędziwy Witold tak dalece zmartwił się doznany zawodem, iż zachorował i wkrótce umarł w 1430 roku. Przy łożu jego do ostatniej chwili przebywał Jagiełło.

Po śmierci Witolda nastąpiły znów niesnaski pomiędzy Jagiełłą a Skirgełłą, trwające do chwili, gdy Jagiełło powierzył rządy Litwy bratu Witolda, *Zygmuntowi*.

Jagiełło, lubo nosił zwykle kozuch barani, pokryty suknem żółtawym i prostaczy był w mowie i obejściu, odznaczał się wspaniałością i hojnością aż do zbytku, czem zjednywał sobie życzliwość wszystkich. Aczkolwiek sam nie umiał czytać, spełniając testament Jadwigi, wskrzesił podupadłą Szkołę Wyższą, czyli Akademię Krakowską, która wkrótce zakwitła i stała się perłą wszystkich umiejętności.

W późniejszym już wieku Jagiełło z czwartej żony, księżniczki kijowskiej, Zofii, doczekał się dwóch synów. Gdy jechał do Halicza, aby przyjąć hołd od nowego hospodara wołoskiego, przeziębił się i umarł w 86 roku życia.

Po zgonie Jagiełły zasiadł na tronie w Krakowie małoletni syn jego *Władysław III-ci* zwany *Warneńczykiem* (1434—1444). W imieniu jego rządziły w Polsce możne rody Tenczyńskich i Oleśnickich, a rej w rządzie wiódł biskup krakowski, *Zbigniew Oleśnicki*. Na Litwie zarządzał *Zygmunt*, lecz postępował tak okrutnie, że zamordowany został, poczem trzynastoletni syn Jagiełły, *Kazimierz*, objął tam ster rządu, a jednocześnie młodego króla Władysława wezwali Węgrzy na tron *Arpadów*. Działo się to wówczas, gdy ludy europejskie wyteęzały wszystkie swe siły, aby pokonać Turków, coraz bardziej szerzących swe panowanie w Europie. Władysław z młodzieńczym zapałem rzucił się w wir wojenny i poległ pod *Warną*.

Kazimierz, niedowierzając strasznej wieści o śmierci brata i przypuszczając, że jeszcze żyje, a nadto powstrzymywany przez Litwinów, długi czas zwlekał z przyjęciem korony po bracie; przybył wreszcie do Krakowa i został koronowany.

Kazimierz IV-ty Jagiełłończyk (1447 — 1492) przed opuszczeniem Wilna nadał Litwinom różne przywileje i zapewnił im zwrot od Polski niektórych ziem spornych. Ale po koronacji Polacy żądali potwierdzenia dawnych przywilejów i nietykalności granic. Wywiązały się stąd niesnaski, trwające lat sześć. Przywódcą ich był Zbigniew Oleśnicki. Później bardziej jeszcze zniechęcił on sobie Kazimierza ostrą mową, jaką

miał do niego na sejmie Piotrkowskim w roku 1453. Na tym sejmie po raz pierwszy zasiadały dwa koła: panów i szlachty. Król uległ poniekąd Zbigniewowi, ale na Litwie postanowił sam rządzić osobiście.

W r. 1455 przybyło do Krakowa poselstwo od ziem pruskich, poddanych Zakonowi Krzyżackiemu, proszące Kazimierza o wcielenie tego kraju do swego państwa. Powodem tego było nieludzkie i okrutne postępowanie Zakonu krzyżackiego z miastami władzy jego podległymi. Poselstwo, padłszy na kolana w progu izby radnej przed Kazimierzem, błagało aby zechciał napowrót przyjąć pod swą opiekę ziemie pruskie. Po długich naradach podpisano akt wcielenia tych ziem do Polski. Miasta pruskie otrzymały liczne przywileje, a Gdańsk prawie samorząd.

Po dokonaniu tego aktu, wystąpił Kazimierz na wojnę z liczną siłą zbrojną. Z początku poniósł porażkę pod *Chojnicami* (Kanitz) ale Zakon Krzyżacki wyczerpał wszelkie zasoby pieniężne do tego stopnia, że załoga Malborga, nie otrzymując oddawna umówionej zapłaty, poddała się Kazimierzowi, a mistrz krzyżacki musiał opuścić to miasto. Pomimo tego wojna trwała jeszcze przez lat 9 i była prowadzona z taką zaciętością, iż z liczby 21 tysięcy wiosek pozostało zaledwie 3,000. Zawarto wreszcie pokój z Zakonem w roku 1466 w *Toruniu*; zakon przeniósł swą siedzibę do *Królewca*. Polska zyskała tylko *Pomorze* i *biskupstwo Warmińskie*, okolone Prusami litewskimi. Wielcy mistrze krzyżaccy zobowiązali się do składania *hołdu* królowi polskiemu w przeciagu 6-ciu miesięcy od chwili obioru.

Podczas tej wojny szlachta otrzymała ważne przywileje, orzekające, że król nie będzie wydawał *nowych praw*, ani wzywał ziemian na wojnę bez powszechnego zjazdu ziemskiego. Odtąd niemal dwa razy do roku odbywały się *sejmiki prowincjonalne* lub *sejmy walne*, w których uczestniczyli panowie i posłowie ziemscy obieralni.

Kazimierz cieszył się wielką powagą w Europie. Posiadłości jego dotykały morza Bałtyckiego i Czarnego. Starszemu jego synowi, Władysławowi, z trzech stron ofiarowano koronę czeską, bo i papież go do tego nakłaniał i stronnictwo katolickie w Czechach, a nawet i sam Jerzy Podiebradzki. Maciej Korwin szukał z nim związku i pokrewieństwa, a po jego śmierci Węgrzy ofiarowali koronę świętego Stefana synowi jego *Władysławowi*; na wschodniej wszakże granicy Psków i Nowogród Wielki poddają się *Iwanowi I-mu* wielkiemu księciu moskiewskiemu. W tym czasie Polska bogaciła się handlem zbożowym.

Powtórzenie.

Jakie zaszły zmiany na Litwie w skutek unii w Horodle? Kto miał wówczas największe znaczenie w Polsce? W czym przeszkodził Jagielle Zbigniew Oleśnicki? Pod jakim pozorem zjechał cesarz Zygmunt do Łucka? Do czego namawiał Witolda? Gdzie się miała odbyć koronacja? Kto zjechał do Wilna? Dla czego Witold nie mógł się koronować? Co było powodem jego śmierci? Kto rządził po śmierci Witolda na Litwie? Czem zjednywał sobie życzliwość Jagiełło? Jak wykonał testament Jadwigi? Ilu miał synów? Co było powodem jego zgonu? Kto zasiadł na tronie po jego śmierci? Kto rządził w imieniu Władysława w Polsce, kto na Litwie? Jak zakończył życie Zygmunt? Kto po nim sprawował rządy na Litwie? Jaką drugą koronę ofiarowano Władysławowi? Gdzie poległ Władysław? Dlaczego Kazi-

mierz zwlekał z przyjęciem korony polskiej? Co uczynił przed opuszczeniem Litwy? Z jakiego powodu powstało niezadowolenie w Polsce? Kto był jego przywódcą? Na którym sejmie Zbigniew Oleśnicki ubliżył Kazimierzowi? Kiedy po raz pierwszy ukazały się dwa koła obradujące? Jakie zaszło wydarzenie w roku 1454? Jak się powodziło Kazimierzowi w wojnie z zakonem? Co zniewoliło wielkiego mistrza do ustąpienia z Malborka? Ile lat jeszcze trwała wojna? Do jakiego stopnia opustoszały Prusy podczas tej wojny? Gdzie został zawarty pokój z zakonem i jakie były jego warunki? Jakie prawa zyskała szlachta podczas tej wojny? Kto nakłonił syna Kazimierza, Władysława do przyjęcia korony czeskiej? Jakie było znaczenie Kazimierza w Europie? Które kraje na Wschodzie przestają hołdować Polsce?

Słowiańszczyzna Wschodnia i Południowa.

Wielkie księstwo Moskiewskie.

Iwan Kalita (1328 — 1341) skupywał mniejsze dzielnice i pozyskał przychylność metropolity *Maksyma*, który z Kijowa przeniósł stolicę do Włodzimierza nad Kłazmą, ale po większej części przebywał w Moskwie, gdzie też zakończył życie. Następcy Maksyma, chcąc być bliżej grobu świętobliwego człowieka zamieszkali w Moskwie; zatem *Moskwa* stała się stolicą władzy duchownej która zawsze popierała zamiary wielkich książąt.

Iwan Kalita umiał zasłużyć na takie względy u hanów, iż ci powierzyli mu *zbieranie daniny* z całej Rusi, co podniosła znaczenie wielkich książąt moskiewskich jako tych którzy z ramienia hana *zbierali podarki*

i uwolnili lud ruski od zdzierstwa baskaków hańskich. Historycy zowią Iwana pierwszym *zbieraczem ziem ruskich*.

Tej samej polityki trzymali się dwaj jego następcy, lecz w pierwszych latach po wstąpieniu na tron *Dymitra Iwanowicza Dońskiego* (1363—1389), zachwiała się chwilowo przewaga Moskwy z następnego powodu: Książę *Suzdalu*, korzystając z małoletności Dymitra, wyjednał sobie u hana tytuł wielkiego księcia *włodzimierskiego*. Wszakże *bojarowie* zawieźli młodego Dymitra do hordy, postarali się dla niego o jarłyk na tytuł wielkoksiążęcy i wygnali Suzdalczyka.

Dymitr doszedłszy pełnoletności, korzystał z każdego wydarzenia, aby powiększyć swe państwo, a ustawicznie wojując z ościennymi książętami, pokonywał ich i zabierał im dzielnice. Jeden z nich, książę *Twerski*, wezwał na pomoc księcia litewskiego, *Olgięrdę*; ale Dymitr pokonał *Olgięrdę* pod *Lubuczem* i zniewolił księcia twerskiego do uznania siebie za *starszego brata*, oraz do dostarczania sobie posiłków na wojnę.

Czując się na siłach, Dymitr pomyślał o rzuceniu jarzma tatarskiego, przestał więc posyłać zwykłą daninę. Wódz tatarski, *Mamaj*, pchnął hordę ku jego dzielnicom, lecz Dymitr pokonał ją nad rzeką *Wożą* w roku 1378. Po tej klęsce *Mamaj* zawarł przymierze z *Jagiellą* i sam objął dowództwo. Spotkały się oba wojska na polu *Kulikowem*, w pobliżu *Donu* w r. 1380, Dymitr wygrał bitwę, *Mamaj* zbiegł z pola, wszakże zwycięstwo to opłacone zostało wielkimi stratami w ludziach i dobytku.

Atoli i ta krwawa ofiara tylu dzielnych wojowników nie przyniosła owoców, wkrótce bowiem potężny

han z ponad Uralu, *Tochtamysz*, opanował złotą hordę; z ogromnemi siłami obległ Moskwę i wszedł do niej. Dymitr Doński upokorzył się, wysłał syna swego do hordy, aby zaś zapłacić Tatarom żadaną daninę, musiał na zbiedzony kraj nałożyć *ogromne podatki*. Wszakże hanowie, pomni bitwy na polu Kulikowem, mniej byli wymagający niż poprzednio.

Dymitr, umierając, przekazał panowanie nad wielkiem księstwem Moskiewskiem synowi swemu, *Wasiłowi*; ustanowił przeto nowy porządek następstwa, państwo ojcowskie ma odtąd przechodzić na *najstarszego syna*.

Wasił I-szy (1389—1425) oprócz jarłyku na wielkie księstwo Moskiewskie otrzymał drugi jarłyk na księstwo *Niższo-Nowogrodzkie*.

W końcu XIV-go wieku padł znów wielki postrach na Ruś wschodnią. Tatarów opanował nowy wódz *Tamerlan* czyli Timur-leng—Timur kulawy. Zbliżył się on z ogromną siłą na Ruś, zdobył *Jelec* i pustoszył *Kazań*, lecz niebawem cofnął się na stepy, aby ukarać Tochtamysza za opór. Tochtamysz, nie ośmielając się stawić mu czoła, schronił się na Litwę, a w Złotej hordzie wszczęły się niesnaski, z czego korzystając Wasil, nie odsyłał Tatarom daniny. Osłabieni Tatarzy niedopominali się haraczowi, ale gdy *Edygej* został hanem, wyruszył pod Moskwę i gotował się do jej oblężenia; wszakże dowiedziawszy się o nieporządkach zaszłych w hordzie, powrócił na stepy.

Tymczasem Witold zdobył księstwo *Smoleńskie* i myślał o podbiciu Moskwy. Wasil I-szy złożył mu okup i ustąpił księstw, leżących *na wschód* od rzeki Ugry.

Wasil II-gi Ociemniały (1425 — 1462) wojował przez lat dwadzieścia z braćmi stryjecznymi i okrutnej dopuścił się zemsty na Wasilu Zezowatym, wyłupiwszy mu oczy.

W tym czasie powstało nad Wołgą *Carstwo Kazańskie*, skąd Tatarzy zapuszczali swe zagony na Ruś wschodnią. Podczas jednego z napadów tatarskich Wasil II-gi dostał się do niewoli, z której uwolnił się, złożyłwszy znaczny okup, poczem przyjął Tatarów do swej służby. Ale drugi brat stryjeczny *Dymitr Szemiaka*, przybył cichaczem do Moskwy, porwał Wasila II-go *oślepił go* i sam ogłosił się wielkim księciem; lecz rządy jego wywołały ogólne niezadowolenie. Stronnictwo nieprzychylne Szemiace sprowadziło Wasila II-go do Moskwy i napowrót osadziło na tronie wielko-książęcym. Wasil II-gi, będąc ociemniały, przybrał do pomocy w rządzeniu państwem syna swego, Iwana.

Za jego panowania powrócił z soboru Florenckiego metropolita *Izidor* w szatach kardynalskich, chcąc przeprowadzić unię kościołów na Rusi, ale Wasil oparł się temu, uwięził Izydora, a później go wydalili.

Po zgonie Wasila II-go zasiadł na tronie wielko-książęcym w Moskwie przywykły już do rządzenia syn jego, *Iwan III-ci* (1462—1505). Przyłączył on najprzód do swego państwa *Nowogród Wielki*, którego posiadłości rozciągały się po morze Lodowate i góry Uralskie.

Nowogrodzianie słynęli w całej Europie z handlu, należeli do związku miast *Hanzeatyckich*, liczne mieli składy czyli faktorie, a po futra zachodzili nieraz aż nad

rzekę Ob, w Syberyi. W najświetniejszych czasach Nowogród liczył do 400,000 mieszkańców. Przewagę w nim mieli bogaci kupcy.

Nowogrodzianie, obawiając się Iwana III-go, udawali się o pomoc do *Kazimierza Jagiełły* i zawarli umowę, zapewniającą im dawne swobody. Na wieść o tem Iwan III-ci wyruszył z licznym wojskiem pod Nowogród i stanął nad rzeką *Szelonią*. W bitwie, która tu zaszła, wojewoda Iwana III-go, książę *Chołmski*, odniósł stanowcze zwycięstwo. Iwan III-ci kazał zapłacić sobie ogromną na owe czasy sumę 15,500 rubli i zabronił wszelkich stosunków z Litwą w roku 1471. W siedem lat później jedno ze stronnictw nowogrodzkich, pokonane podczas rozruchów ulicznych, oskarżyło przeciwników przed Iwanem III-im. Iwan wydał wyrok na winnych i odesłał ich do Moskwy. Odtąd strony powaśnione coraz częściej udawały się pod opiekę wielkiego księcia moskiewskiego, a gdy pewnego razu przybyli posłowie nazwali Iwana *hosudarem* zamiast hospodynem, wysłał bezzwłocznie do Nowogrodu zapytanie, jakiego żądają hosudara? Nowogrodzianie odrzekli, że pragną pozostać przy dawnych prawach. Wówczas Iwan nową przedsięwziął wyprawę, a przystanemu od Nowogrodzian posłowi oznajmił, iż odtąd cała władza należeć ma do niego, i nie ma być ani *dzwonu wiecowego*, ani *posadnika*. Nowogrodzianie ulegli i wykonali przysięgę poddańczą w roku 1473, ale handel ich upadł, gdyż aresztowano przybywających tu Niemców i zabierano im towary. Następnie Iwan III-ci zajął *Twer*, połowę księstwa *Kazańskiego* i inne dzielnice.

Po zdobyciu Konstantynopola przez Turków, rodzina ostatniego cesarza bizantyńskiego zamieszkała w Rzymie.

Papież Paweł III-ci spodziewając się, że zdoła wreszcie nakłonić Iwana III-go do unii kościelnej, ofiarował mu rękę księżniczki bizantyńskiej, Zofii Paleolog. Jakoż Iwan III-ci poślubił Zofię, a uważając się za spadkobiercę cesarzów bizantyńskich, przyjął ich herb, orła dwugłowego, połączywszy go z dawnym herbem moskiewskim Świętego Jerzego; a za namową swej małżonki, urządził na dworze swoim ceremoniał podobny nieco do ceremoniału bizantyńskiego.

Na żądanie Zofii Iwan przestał płacić daninę Tatarom i znieważył przybyłych po nią posłów, licząc na pomoc hana hordy krymskiej, *Mengli Gireja*. Rozgniewany han Złotej hordy, *Achmat*, stanął nad rzeką Ugrą, lecz skoro się dowiedział o zbliżeniu Mengli Gireja, odszedł na stepy i został pokonany. Tak upadła Złota horda w roku 1480.

Widząc potęgę Iwana III-go, książęta *siewierscy* i *czernihowscy* uznali go za swego hosudara, stąd wynikła wojna z wielkim księciem litewskim, w której wojewoda moskiewski, *Szczenia*, odniósł zwycięstwo nad hetmanem litewskim *Ostrorogiem* nad rzeką Wiedroszą; wskutek czego książę litewski *Aleksander* zrzekł się zwierzchniej władzy nad temi księstwami.

Pomimo tych zwycięstw położenie Rusi było bardzo smutne, ludność była uboga, brakowało jej częstokroć chleba, gdyż ustawiczne wojny i napady Tatarów zniewalały ją do przenoszenia się z jednego miejsca na drugie. Sami książęta żyli bardzo skromnie, sypiali na słomie, a za posiłek służyły im najprostsze pokarmy. Kobiety, przebywające w odosobnieniu od mężczyzn, nie wpływały na złagodzenie obyczajów. W miastach wznosiły się budowle drewniane i jedynie w Pskowie i Nowogrodzie stały murowane kamienice. Duchowieństwo tylko posiadało niejaki wykształcenie.

Iwan III-ci, chcąc ustanowić prawo dla wszystkich je-dnakowe, polecił Dyakowi Gusiewowi ułożyć księgę praw

pod napisem Sudiebnik w r. 1497. Zachęcony przez swą małżonkę Zofię, sprowadzał z zagranicy zdolnych górników, budowniczych, puszkarzy i inżynierów. Z jego polecenia architekt Fiorawenti zbudował katedrę Uśpieńską, w której koronują się monarchowie rosyjscy.

Powtórzenie.

Jak rządził Iwan Kalita? Dokąd metropolita Maksym przeniósł swą stolicę? Co podniosło znaczenie Iwana Kality? Jak zowią go dziejopisowie? Za czyjego panowania zachwiała się chwilowo przewaga Moskwy? Który książę wyjednał sobie tytuł wielkoksiążęcy? Do czego dążył Dymitr? Gdzie pokonał Olgierda? Do czego zobowiązał księcia Twerskiego? Z jakiego powodu nastąpiła wojna z Tatarami? Gdzie pokonał ich Dymitr? Gdzie nastąpiła stanowcza bitwa z Mamajem? Kto później napadł na Moskwę? Komu Dymitr przekazał po sobie panowanie? Jakie jarłyki otrzymał Wasil I-szy? Co uratowało Ruś od nowego spustoszenia przez Tamerlana? Kiedy Tatarzy poczuli się znów domagać daniny? Które księstwo zdobył Witold? Które księstwa ustąpił Wasil Witolldowi? Przez ile lat walczył Wasil II-gi z braćmi stryjecznymi? Jakiej dopuścił się zemsty? Jakie w tym czasie powstało carstwo tatarskie? Kto oślepił Wasila II-go? Kogo Wasil przyjął do pomocy w rządzie? Co uczynił z metropolitą Izydorem? Opowiedz o przyłączeniu Nowogrodu. Jakie później księstwa zajął Iwan? Kto ofiarował mu rękę księżniczki bizantyńskiej Zofii? Co było tego następstwem? Czem rozgniewał Iwan III-ci Tatarów? Kto pokonał hana Złotej hordy? Którzy książęta uznali Iwana za swego hosudara? Kto odniósł zwycięstwo nad rzeką Wiedroszą? Jakie było położenie Rusi? W których miastach stawiano domy murywane? Kto ułożył księgę praw? Kto zbudował sobór Uspieński.

Serbia i Bośnia.

Dragutin, dręczony wyrzutami sumienia, usunął się wkrótce od rządów i złożył swą władzę w ręce

brata, *Stefana Urosza II-go*. Był to jeden z najznakomitszych królów serbskich, podbił północną Macedonię i rozciągnął władzę zwierzchniczą nad *Bośnią*, atoli król węgierski *Charobert* zabrał mu część Banatu. Następcą jego, *Stefan Urosz III ci*, w ciągu dziesięcioletniego panowania pokonał cara bułgarskiego, *Michała*, pomimo tego został zrzucony z tronu, na którym osadzono syna jego Duszana.

Stefan Duszan (1331 - 1355), znany jest w dziejach pod imieniem Stefana IV-go. Lud zwał go Duszan Carem, to jest carem silnym. W 13-tu wyprawach zdobył on większą część półwyspu Bałkańskiego, nie wyłączając Peloponezu, nadto wojował z Wenecyanami. Tytułował się *carem serbskim, greckim i wybrzeży morza Adryatyckiego*. Rozciągnął zwierzchnią władzę nietylko nad Bośnią, lecz nad bogatą rządzoną *Raguzą* czyli *Dubrownikiem*. Stanąwszy na szczycie potęgi, rozkazał padać przed sobą na kolana poddanym. Wznosił wspaniałe gmachy w stolicy swej *Prilipie*, opiekował się handlem i polecił spisać prawa w oddzielnej księdze zwanej *Zakonnik*.

Po śmierci cara Duszana nastąpiły w Serbii niesnaski, podczas których zginął syn Duszana *Stefan V-ty* w r. 1367. Był to ostatni z rodu Nemanii.

Z ogólnego zamieszania skorzystał król węgierski, *Ludwik*, zajął Banat, a Bośnia wybiła się z pod zwierzchnictwa Serbów. Władca Bośni, *Stefan Twardko*, koronuje się na *króla Serbów, Bośni, wybrzeży i ziem zachodnich*; lecz w części dawnego państwa Serbskiego panował król *Lazar* (1374 - 1389). Ale ta część dawnej Serbii była tak osłabiona, iż nie zdołała się oprzeć nawale tureckiej, która występowała z coraz

większą siłą. Gdy Turcy zdobyli *Nisz* i *Sofię*, Lazar zawarł przymierze z władcami Bośni i Bułgarii, a ścigawszy liczne wojsko różnej narodowości, spotkał się z sultaniem Muradem na *Kosowem polu* w roku 1389. Klęska Serbów była zupełna. Kto nie zginął, wzięty został do niewoli. Murad kazał *ściąć* w oczach swoich króla Lazara i wielu jeńców. Do dnia dzisiejszego lud serbski czci zwłoki króla Lazara, złożone w klasztorze.

Po bitwie na Kosowem Polu Turcy posunęli swe podboje na cały półwysep Bałkański, zdobyli *Tyrnowę* i obalili carstwo Bułgarskie w 1393 r. Utrzymał się wprawdzie na tronie *Stefan VII-my* Lazarewicz, ale musiał spełniać wszelkie rozkazy Turków, walczyć z chrześcijanami w Europie, Tamerlanem w Azji i dopiero w sędziwym wieku, korzystając z osłabienia potęgi tureckiej, udał się z wnukiem swoim *Jerzym Brankowiczem* do Zygmunta i zawarł z nim przymierze. Ale gdy Jerzy Brankowicz objął rządy Serbii w roku 1427, sultan zmusił go do płacenia haraczu, a z Węgrami rozpoczął długoletnią wojnę. Jerzy Brankowicz liczył ciągle na pomoc chrześcijan; wszakże po bitwie pod *Warną*, widząc niepodobieństwo pokonania Turków, począł ubiegać się o łaskę sultańską, a dzieci jego, syn i córka przyjęły mahometańską wiarę.

Po śmierci Jerzego Brankowicza pozostała po nim wdowa przekazała swe prawa do tronu serbskiego papieżowi, co do tego stopnia oburzyło Serbów, iż sami powydawali Turkom fortece i miasta. Turcy *wyrznęli* wszystkich właścicieli ziemskich, rozdali ziemie pomiędzy muzułmanów, zabronili ludności chrześcijańskiej mieszkać w miastach, nosić broń. Zmusili ją do ulegania najniższemu z mahometan a nadto *co pięć lat* za-

bierali młodych chłopców i oddawali ich na poturczenie do wojska janczarów. W pieśniach jedynie przechowały się wspomnienia o królach i Kosowem Polu.

Powtórzenie.

Komu przekazał rządy Serbii Dragutin? Czem się odznaczał Urosz II-gi? Który kraj przyłączył do Serbii, który utracił? Z kim wojował Urosz III-ci? Pod jakim imieniem znany jest w dziejach Duszan car? Ile odbył wypraw? Co zdobył? Jak się tytułował? Które kraje mu hołdowały? Jak rządził państwem? Jaki tytuł nosi księga jego praw? Na kim wygasł ród Nemanii? Jakie kraje traci Serbia? Kto koronuje się w Bośni? Kto panuje w części dawnej Serbii? Z kim zawarł przymierze król Lazar? Kiedy zaszła bitwa na Kosowem Polu? Jak zginął Lazar? Jakie carstwo obalili Turcy po bitwie na Kosowem polu? Jakiej polityki trzymał się Jerzy Brankowicz po bitwie pod Warną? Komu przekazała Serbię wdowa po nim pozostała? Jak się zachowali Serbowie? Jak postąpili Turcy z Serbami? Do czego przeznaczali młodych chłopców serbskich?

Węgry.

Karol Robert czyli *Charobert* począł nową dynastyę Andegaweńską w roku 1307. Chcąc zjednać sobie Węgry, rozdawał im nieznanę dotąd w krainie węgierskiej *herby*, bił *szłą* monetę na wzór florenckiej i ulepszył wojsko. Poślubiwszy siostrę Kazimierza Wielkiego, zapewnił synowi Ludwikowi koronę polską, a dla drugiego syna, Andrzeja, wyjednał tron neapolitański.

Po jego zgonie otrzymał koronę Św. Stefana *Ludwik*, zwany przez Węgry Wielkim (1343 — 1382). Był to prawdziwy rycerz średniowieczny; podejmował liczne wojny, nie mając na widoku własnej korzyści.

Do ich rzędu należą dwie wyprawy, które podjął w sprawie brata swego, Andrzeja, króla neapolitańskiego; później wojował na Rusi z Litwą, oraz z Tatarami na półwyspie Bałkańskim, a nawet z Wenecją.

Ludwik odznaczał się wielkimi przymiotami serca i umysłu, żył okazale, wybudował wspaniałą pałac w Budzie, założył *akademię* w Pięciukościołach (Fünfkirchen), a rozdając przywileje miastom, przyczynił się do ożywienia handlu i przemysłu. Wglądał we wszystko, przestrzegał, aby urzędnicy nie przekraczali swej władzy, wszakże zabronił wieśniakom porzucać swe siedziby.

Po gźonie Ludwika sejm węgierski ogłosił królową córkę jego, *Maryę*, która poczęła panowanie pod opieką swej matki, *Elżbiety Bośniaczk*i. Wkrótce wszakże zaszły zamieszki na Węgrzech, podczas których królowa Elżbieta utraciła życie, a uwięziona Marya ocalona została przez męża swego, Zygmunta, późniejszego cesarza niemieckiego. W tym czasie sejm węgierski ogłosił króiem Zygmunta i powierzył mu wraz z żoną Maryą rządu kraju.

Zygmunt (1387—1438) pychą, samowolą, życiem hulaszczem oburzył na siebie Węgrów, gdy więc Marya umarła, liczne stronnictwo węgierskie wezwało na tron *Władysława*, króla neapolitańskiego, jako pochodzącego z rodu Andegawenów; ale Władysław ociągał się z przybyciem do Węgier.

Wśród tych wewnętrznych zamieszek na południowych granicach Węgier ukazali się Turcy Ottomańscy, z którymi Zygmunt rozpoczął walkę. Z ogromnem stutysięcznem wojskiem wkroczył do Bułgarii, i stoczył bitwę pod *Nikopolem* w roku 1396. Wojsko chrześci-

jańskie poniosło klęskę trudną do opisania. Sam Zygmunt uciekł na małej łódce na morze i błąkał się przez sześć miesięcy zanim powrócił do Węgier.

Korzystając z bezsilności Węgier, Wenecyanie zabrali nadmorskie wybrzeże, a inni sąsiedzi szarpali granice państwa. Zygmunt, niezdolny do boju zawierał bez porozumienia się z sejmem niekorzystne umowy, co znów wywołało nowe zamieszki. Gdy zatem został obrany cesarzem niemieckim, nie zajmował się już prawie sprawami węgierskimi.

W wojnie z Turkami odznaczył się bohaterstwem *Jan Holos (Korwin)*, za co otrzymał od Zygmunta dobra Hunyady w Siedmiogrodzie.

Po Zygmuncie panował przez czas krótki *Albert Habsburski*, po którym pozostała wdowa miała z woli sejmu węgierskiego poślubić Władysława, króla polskiego; lecz gdy w tym czasie narodził się jej syn *Władysław*, zwany *Pogrobowcem*, zerwała układy i wraz z synem wyjechała do Wiednia pod opiekę cesarza Fryderyka III-go.

Dla tego Węgrzy ofiarowali tron królowi polskiemu, *Władysławowi Warneńczykowi* (w r. 1440), który, ulegając jedynie prośbie Węgrów i namowom Rady panów w Poisce, przybył do Węgier, aby stawić opór Turkom. Istotnie Węgom groziło wielkie niebezpieczeństwo, gdyż lubo Jan Hunyady wyparł z Siedmiogrodu dwa wojska tureckie, a trzeciego nie przepuścił, doskonale rozumiano, że sami Węgrzy na długo oprzeć się Turkom nie zdołają.

Naonczas papież ogłosił krucyatę na Turków i poruczył kardynałowi *Cesariniemu*, znanemu z kompaktatów Bazylejskich, kierunek całej wyprawy. Młody

Władysław IV ty ochoczo przyjął wezwanie papieża, i na czele czterdziestotysięcznego wojska wyruszył przeciwko Turkom. Zniósł cztery armie tureckie, przebył Bałkany podczas ostrej zimy, a w piątej bitwie pod *Kunowicą* wraz z Hunyadem odniósł świetne zwycięstwo i wziął do niewoli szwagra sułtana. Po tej klęsce Murad przyrzekał zrzec się wszystkich zdobyczy na półwyspie Bałkańskim, a za szwagra ofiarował ogromną sumę pieniędzy. Jakoż stanął dziesięcioletni pokój w *Szegedyynie*, zaprzysiężony przez obie strony.

Wkrótce wszakże po zawarciu pokoju przybyła wiadomość, że w Azji Mniejszej wybuchło powstanie przeciwko Turkom, poczęto tedy głosić, że należy korzystać z okoliczności i ostatecznie wypędzić Turków z Europy. Kardynał Cezarini uwolnił Władysława od złożonej *przysięgi* i nakłonił do zerwania pokoju szegedyńskiego, poczem król Władysław i Hunyady z 20-tysięcznym wojskiem przekroczyli Bałkany, licząc na to, że pozostałe siły tureckie w Bułgarii są bardzo niewielkie. Atoli, gdy przybyli pod *Warnę*, dowiedzieli się, że sułtan Murad oczekuje chrześcijan z 40-tysięcznym wojskiem, które przewieźli z Azji Mniejszej Genuńczykowie. Nastąpiła bitwa pod Warną. Wojsko króla Władysława zostało pobite i rozproszone, sam Władysław poległ na polu bitwy, Hunyady dostał się do niewoli wołoskiej, Murad kazał głowę Władysława zatknąć na włóczni obok traktatu. Działo się to w roku 1444. Podobna doła spotkała kardynała Cezariniego. Zabity on został podczas ucieczki.

Po bohaterskiej śmierci Władysława Warnęczyka, Węgrzy wezwali na tron Władysława V-go Pogrobowca, ale ponieważ Władysław był jeszcze małoletni, obrano

gubernatorem czyli rządcą państwa wykupionego z niewoli *Jana Hunyadego* (w r. 1446). Trudne było zadanie Hunyadego, musiał jednocześnie ucierać się z nieprzychylnym sobie stronnictwem i zwracać baczną uwagę na Turków.

W cztery lata po bitwie Warneńskiej wkroczył Hunyady do Bułgarii i spotkał wojska tureckie na Kosowem polu, pamiętnem już z przegranej króla Lazara. Turcy mieli siedemkroć liczniejsze siły niż Węgrzy, walka trwała przez dni dwa, wojsko węgierskie poniosło ogromną klęskę; sam Hunyady zbiegł z pola bitwy bez orszaku i zbroi.

Klęska Hunyadego rozzuchwiała jego nieprzyjaciół, gdy więc Władysław przybył do Węgier, Hunyady złożył w ręce jego rządy kraju; ale wkrótce z powodu grożącej wojny tureckiej powołany został na dawne swe stanowisko. W tym bowiem czasie *Mahomet II-gi*, zdobył *Konstantynopol*, a *Św. Jan Kapistran* przebiegał Europę wzywając chrześcijan do krucjaty. Gdy zatem Mahomet II-gi coraz bardziej zbliżał się do granicy Węgier i zatoczył na wały koło Belgradu 300 dział, upadek tego miasta był nieunikniony.

Na odsiecz Belgradu przybyli: Jan Kapistran z 60-tysięcznem wojskiem krzyżowców, oraz Jan Hunyady ze swymi hufcami; pośród gradu kul weszli do miasta i odparli Turków w roku 1456. Było to ostatnie zwycięstwo bohatera węgierskiego. W trzy tygodnie później zmarł on na rękach Kapistrana, który wkrótce po nim zakończył życie.

Ale Władysław V-ty, Pogrobowiec, pomimo tak wielkich zasług Hunyadego, skazał starszego syna jego na śmierć nie wysłuchawszy obrony, a młodego *Macie-*

ja wtrącił do więzienia. Gdy wszakże wkrótce Władysław V-ty zeszedł bezpotomnie z tego świata, Węgrzy okrzyknęli królem syna Jana Hunyady, Macieja.

Maciej Korwin (1458—1490), gdy wstąpił na tron miał zaledwie lat 15, a położenie kraju wobec Turków, grożących nową wojną, było bardzo trudne. Maciej pomyślał przedewszystkiem o zebraniu pieniędzy na wojnę, rozpiisał podatki na wszystkie stany, poskromił swawolę magnatów, lecz rządził tak sprawiedliwie, iż powstało później przysłowie: Umarł król Maciej, umarła z nim sprawiedliwość.

Był on najznakomitszym wojownikiem swojego czasu, szczególnie zaś powodziło się mu w wojnie z Turkami. Do końca życia nosił tytuł króla *Czech*, chociaż w Czechach nie panował, utrzymał przy Węgrzech Szląsk, Luzacyę i Morawy.

Należał on do najświetlejszych ludzi swojego czasu. Mówił biegle kilkunastu językami, zamiłowany był w naukach, 32 kaligrafów przepisywało księgi, z których powstała wielka biblioteka narodowa w Budzie, złożona z 50,000 tomów. Później po wynalezieniu druku założył pierwszą drukarnię na Węgrzech w roku 1470, nadto fundował uniwersytet w *Presburgu* ze wszystkimi wydziałami.

Powtórzenie.

Kto poczyna nową dynastję Andegaweńską? Czem Karol Robert zjednywał sobie Węgrów? Kogo poślubił? Komu przeznaczył tron Neapolitański? Co powiesz o Ludwiku Wielkim? Jakie podejmował wyprawy? Pod czyją opieką rządziła Maryja? Kto uwolnił ją z rąk rokoszan? Kiedy Zygmunt zasiadł na tronie węgierskim? Czem zniechęcił sobie Węgrów? Kogo Węgrzy na tron zaprosili? Z kim rozpoczął

Zygmunt walkę? Jaki był jej wypadek? Czem ponownie zniechęcił sobie Zygmunt Węgrów? Kto się odznaczył w wojnie z Turkami? Kogo miała poślubić wdowa po Albrechcie Habsburskim? Dokąd wyjechała? Komu tron ofiarowano? Co pobudziło Władysława IV-go do przyjęcia korony węgierskiej? Kto kierował krucyatą przeciwko Turkom? Jak powodziło się Władysławowi w wojnie z Turkami? Czego rzekł się sułtan po bitwie pod Kunowicą? Gdzie zawarto pokój? Z jakiego powodu zerwano go? Jaki był wypadek bitwy pod Warną? Kto panował po Warneńczyku? Jaką godność powierzono Hunyademu? Kiedy nastąpiła powtórna bitwa na Kosowem polu? W czyje ręce złożył Hynyady swój wysoki urząd? Dla czego powtórnie został powołany? Kto zachęcał do nowej krucyaty? Jakie miasto oblegał Mahomet II-gi? Kto przybył na odsiecz? Kiedy zmarł Hunyady? Jak postąpił Władysław V-ty z synami Hynyadego? Kogo Węgrzy obrali królem po śmierci Władysława V-go? Ile miał lat Maciej Korwin, gdy wstąpił na tron? O czem przedewszystkiem pomyślał? Jakie powstało przysłowie z powodu jego sprawiedliwości? Jaki nosił tytuł? Jakie są jego zasługi pod względem oświaty.

Turcy Ottomańscy, upadek cesarstwa Bizantyńskiego.

Michał VIII-my Paleolog wskrzesił cesarstwo Bizantyńskie, lecz chociaż zaciągał najemników z różnych narodowości nawet Turków i Tatarów, nie zdołał odzyskać wszystkich prowincyi, a wewnętrzne rozterki osłabiały państwo. Za następnego cesarza działo się jeszcze gorzej, ale najgorzej za *Jana V-go Paleologa*, gdy Jan Kantakuzen, opiekun jego sam ogłosił się cesarzem i wezwał na pomoc Turków, aby utrzymać się na tronie. Podczas jego siedmioletniego panowania Tracja opustoszała, a Turcy usadowili się w Europie, i zajęli *Gallipoli* w cieśninie Dardanelskiej w r. 1354.

Jak Seldżukowie, tak i Turcy Ottomańscy przebywali w Turkiestanie, dopiero napady Mongołów czyli Tata-
rów zmusiły ich do opuszczenia kraju. Otrzymali oni swą
nazwę od wodza Otmana czyli Osmana, który podbił Bi-
tynię w Małej Azji i obrał za stolicę miasto Brussę. Na-
stępca jego Urhan czyli Orkan ustanowił tak zwanych
janeczarów, to jest jeni-czeri, wojsko nowe, z wychowa-
nych w islamizmie chłopców chrześcijańskich. Oprócz tego
pieszego wojska posiadał Orkan 140 tysięcy spahów,
to jest jeźdźców, dostarczanych przez właścicieli ziemskich.
Orkan zajął Gallipoli, tytułował się padyszachem i przy pa-
łacu wystawił wielką bramę czyli Wysoką Portę, od
czego rezydencya sułtana tureckiego nosi dotąd nazwę Wy-
sokiej Porty.

Syn jego, Murad I-szy, rozpoczął już wojnę w Euro-
pie, zdobył Adrianopol i odniósł świetne zwycięstwo na Ko-
sowem Polu w r. 1389. Potęga jego była już tak groźna,
że cesarz bizantyński, Jan V-ty Paleolog, musiał zobowią-
zać się do płacenia daniny.

Potężniejszym od niego był syn jego Bajazet
(Baezid), zwany Ilderim, to jest Błyskawica (1389—
1402). Władzę jego uznawali już królowie Serbii i Bułga-
ryi. Zagarnął pod swe panowanie wszystkie prawie dzielni-
ce, należące niegdyś do cesarzów bizantyńskich. W samym
tylko Konstantynopolu panowała jeszcze rodzina Paleologów,
która, wiodąc ze sobą ustawiczne spory, wezwała na pomoc
Turków.

Gdy dumny Bajazet począł wysyłać spahów i jan-
czarów na kraje węgierskie, cesarz- bizantyński rozesłał
do dworów europejskich skargi i zażalenia, które odbi-
ły się żywym echem w sercach chrześcijan, tembardziej,
że papież wydał bulle, zachęcające do nowej wyprawy.
Zebrało się liczne wojsko, w którem brał udział nieu-
dolny Zygmunt, król węgierski; lecz Turcy odnieśli zu-
pełne zwycięstwo pod *Nikopolem* w Bułgarii, w roku
1396, poczem kilkakrotnie uderzyli na Konstantynopol.

Cesarstwu bizantyńskiemu groził niechybny upadek; aliści niespodziewane wydarzenie odciągnęło Bajazeta od Konstantynopola. W Małej Azji ukazał się Tamerlan.

Tamerlan czyli Timur-Leng, pochodził również z Turkiestanu, jak przodkowie Turków Ottomańskich, z okolicy Samarkandy. Był on synem jednego z pomniejszych miejscowych sultanów. Całą swą młodość spędził na wojnach, zmusił do uległości kilka plemion turkiestańskich, a po upływie lat nie wielu panował już od morza Kaspijskiego do granic Mandżuryi.

W tym czasie jedno stronnictwo w Złotej hordzie zaprosiło Tamerlana na rozjemcę w sprawie o posiadanie najwyższej władzy. Tamerlan przybył i przyczynił się do mianowania hanem *Tochtamysza*, lecz później z powodu nieuległości usunął go od władzy. Wiadomo, że następnie Tamerlan napadł na Ruś, lecz niebawem cofnął się do Azji. Obalił tam dziewięć dynastii panujących, i wkroczył do Indyi. Pochodowi jego towarzyszyła pożoga i mordy. Kraj, przez który przechodził, stawał się pustkowiem. W miastach stawiał piramidy z głów ludzkich.

Tego potężnego, okrutnego i mściwego władcę, błagali o pomoc przeciwko Bajazetowi wygnani przezeń książęta muzułmańscy; a gdy Timur-Leng wysłał posłów do Bajazeta, żądając ich przywrócenia, ten znieважаł jego poselstwo. Wówczas Tamerlan wkroczył do Małej Azji z wojskiem wynoszącem przeszło pół miliona. Na wieść o tem przybył z Europy Bajazet, stoczył zaciętą walkę pod *Angorą*, ale został pokonany i wzięty do niewoli w roku 1402. Tamerlan kazał zniszczyć Bitynię, tak dalece, że kraj ten niedawno kwitnący, przedstawiał obraz całkowitego spustoszenia.

W kilka lat później Tamerlan zakończył życie, podzieliwszy przed śmiercią ogromne swe państwo pomiędzy synów i wnuków; wszakże z tych wszystkich

posiadłości pozostała do końca XVIII-go wieku tylko jedna, założona w Indyach, nosząca tytuł państwa *Wielkiego Mogola*.

Po śmierci Bajazeta trzej jego synowie wiedli ze sobą ustawiczne wojny, wreszcie *Mahomet I-szy* pokonał braci. Syn jego, *Murad II-gi*, odniósł zwycięstwo pod Warną i na pamiętnym już z poprzedniego zwycięstwa Kosowem polu, pokonał ponownie Serbię i Bułgaryę, i zmusił do hołdownictwa Multany i Wołoszczyznę. Znowu tedy cesarz bizantyński szukał pomocy u narodów zachodnich, pojechał do Rzymu i przystąpił do *Unii Florenckiej* w roku 1439, ale błagania jego w Europie nie przyniosły żadnego skutku. Tak wielki był upadek cesarstwa Bizantyńskiego, iż ostatni cesarz, *Konstanty XII-ty Paleolog*, zasiadł na tronie przy pomocy Murada II-go.

Po Muradzie II-im został padyszachem *Mahomet II-gi* (1451 -- 1481). Podczas jego panowania zaszły rozterki w państwie Ottomańskim. Kilku książąt z rodziny padyszaha ubiegało się o tron, a jeden z nich schronił się do Konstantynopola pod opiekę Konstantyna XII-go, który korzystając z trudnego położenia Mahometa II-go, zażądał od niego ogromnej sumy wykupnej, grożąc w przeciwnym razie wypuszczeniem na wolność księcia muzułmańskiego. Mahomet II-gi rozpoczął układy z Konstantynem XII-ym, lecz umyślnie przewlekał je do chwili, gdy pokona innych przeciwników, poczem z całą siłą przystąpił do oblężenia Konstantynopola.

Na wiosnę 1453 roku ogromne wojsko tureckie opasało Konstantynopol. Na wałach postawiono 130 armat. jedna olbrzymia, obsługiwana przez 700 ludzi ciskała tysiącofuntowe kamienie. Naprzeciw tej sile wo-

jennej Konstantyn XII-ty mógł postawić zaledwie 15,000 wojowników; pomimo tego opierał się przez półtora miesiąca. Ale gdy flota turecka ukazała się w Złotym Rogu, Mahomet rozkazał natrzeć ze wszystkich stron i zdobył Konstantynopol. Konstantyn XII ty poległ śmiercią bohaterską w pobliżu bramy Św. Romana.

Powtórzenie.

Kto wskrzesił cesarstwo Bizantyńskie? Który cesarz wezwał na pomoc Turków? Skąd pochodzą Turcy Otomańscy? Co zniewoliło ich do opuszczenia Turkiestanu? Od kogo przyjęli swą nazwę? Jakie państwo założył Otman czyli Osman? Kto zaprowadził janczarów? Kto byli spahowie? Jakie miasto zajął Orkan i jak się tytułował? Dlaczego rezydencya sułtana nosi nazwę Wysokiej Porty? Kto zdobył Adryanopol i jakie jeszcze odniósł zwycięstwa? Któremu padyszachowi cesarz płacił daninę. Na czem ograniczało się państwo Bizantyńskie za czasów Bajazeta? Na jakie kraje począł napadać Bajazet? Gdzie odniósł zwycięstwo? Jakie wydarzenie przedłużyło istnienie cesarstwa Bizantyńskiego? Skąd pochodził Tamerlan? Jak daleko rozciągało się jego panowanie? Kto wezwał go na rozjemcę? Na jaki kraj w Europie napadł Tamerlan? Dokąd cofnął się? Kto błagał go o pomoc? Gdzie pokonał Tamerlan Bajazeta? Jaki kraj spustoszył następnie? Co zaszło po jego śmierci? Jakie państwo założone przez niego istniało do końca XVIII-go wieku? Kto panował nad Turkami po śmierci Bajazeta? Jakie odniósł zwycięstwa Murad II-gi? Kogo zmusił do hołdownictwa? Do kogo zwrócił się o pomoc cesarz Bizantyński? Przy czyjej pomocy zasiadł na tronie Konstantyn XII? Z jakiego powodu Machomet II-gi postanowił zdobyć Konstantynopol? W którym roku otoczył go? Ile armat strzeliwało Konstantynopol? Z jakimi siłami bronił się Konstantyn XII-ty? Jak długo stawiał opór Turkom? Gdzie poległ?

Dania, Szwecya i Norwegia.

Około 1000 roku narody europejskie dał dalece spotężniały, że z całą siłą odpierały łupieżkie wyprawy

Normandów; straszni więc dotąd *królowie morza* musieli zajmować się rolnictwem. W tej epoce powstają na północy trzy oddzielne państwa: Dania, Norwegia i Szwecya.

W roku 855 *Gorm Stary*, władca największej wyspy w *Danii*, podbija inne wyspy i półwysep *Jutlandzki*, ale nie przyjmuje wiary chrześcijańskiej, którą krzewił tu *święty Ansgary*. Toż samo czynia jego następcy, i dopiero *Kanut Wielki* (1014—1036) staje się gorliwym chrześcijaninem, buduje kościoły, zakłada biskupstwa i opiekuje się duchowieństwem, co mu wszakże nie przeszkadza puszczać się na dalekie podboje. Jakkż zdobywa *Anglię* i *Norwegię*.

Przed epoką, w której Kanut zdobył Norwegię, rozpadała się ona na kilkanaście mniejszych królestw, wreszcie *Harald Haarfager*, to jest Pięknowłosa, zjednoczył je i panował nad wszystkimi około 900 roku. Wówczas znaczna część Normandów, nie chcąc ulegać jego władzy, zaludniła *Islandyę*, wyspy Orkadzkie, Hebrzydckie i po części Normandyę francuską. Prawnuk jego, *Olaw Trygwason*, tułał się przez długi czas po za granicami Norwegii, zwiedzał nawet Ruś, a gdy się ochrzcił i powrócił do rodzinnego kraju, zniewalał Normandów do przyjęcia chrztu; lecz niebawem wygnany został za swe okrucieństwa. Równie gorliwym krzewicielem wiary chrześcijańskiej był *Olaw II-gi święty*, ale i on musiał uchodzić na Ruś, a wkrótce potem Kanut Wielki zdobył Norwegię.

Pierwszym z rodu panującego w Szwecyi był *Eryk*, władca *Upsali*. Jeden z jego następców, *Olaw III-ci*, przyjął tytuł króla i ochrzcił się w roku 1001.

Pomimo tego niewielu można naliczyć królów w tej epoce, którzy naturalną śmiercią umierają na tronie.

W połowie XIII-go wieku panuje w Szwecyi dom *Folkungów*. Pierwszym z tego rodu był *Birger Iszy*, a gdy syn jego *Birger IIgi*, oburzył na siebie Szwedów okrutnem postępowaniem ze swą rodziną. ogłoszono królem synowca jego *Magnusa II-go*, *Smeka*. Odziedziczył on przez małżeństwo Norwegię, lecz następnie zrzekł się jej na rzecz młodszego syna *Hakona VIII-go*, męża *Małgorzaty duńskiej*. Starszy syn Eryk miał panować w Szwecyi; lecz zmarł przedwcześnie. Po śmierci Magnusa II-go opanował tron szwedzki siostrzeniec *Albert*, księżę *Meklemburski* przy pomocy Hanzeatów.

W Danii najstynniejszymi byli trzej *Waldemario* *wie*. *Waldemar I-szy* w roku 1157 począł nową epokę podbojów. Podbił Słowian wspólnie z Welfem Henrykiem Lwem, zdobył bogate miasto Wollin i wyspę Rugię z Arkoną; a *Waldemar II-gi* koronował się w Lubece, założył miasto *Sztralsund*, podbił *Liwonię* wraz z *Estonią* i tytułował się królem *Dnůczyków* i *Wendów*, to jest Słowian. Posiadał on najpotężniejszą flotę na północy. Później wszakże utracił krainę *Wendów*, w samej Danii nastąpiły zamieszki, a duchowieństwo i znakomitsze rody ograniczyły władzę królewską. Za czasów *Chrystyana II-go* Rycerze Mieczowi zdobyli *Liwonię* i *Estonię*. *Waldemar IV-ty* (1340—1375), słynny wojownik i rządca zdobył bogate miasto *Wisby*, na wyspie *Gotland* i prowadził niepomyślne wojny z miastami Hanzeatyckimi. Te zmusiły go do podpisania umowy, na mocy której żaden król nie mógł panować w Danii bez zezwolenia *Hansy*.

Stynniejszą była córka jego *Malgorzata*, zwana *królową Północy*. Była ona wdową po królu norweskim Hakonie VIII-ym, po którego śmierci objęła rządy w Norwegii w imieniu małoletniego swego syna. Po śmierci jej ojca, Waldemera IV-go, Duńczycy ogłosili ją królową, później zaofiarowali jej koronę Szwedzi niezadowoleni z rządu Alberta Meklemburskiego. Gdy syn jej umarł, rządziła Norwegią we własnem imieniu i nakłoniła trzy królestwa do podpisania Unii w mieście *Kalmarse*, która stąd zowle się Unią Kalmarską, w roku 1397. Według niej Dania, Norwegia i Szwecya miały pozostać nazawsze pod jednym berłem, lecz każdy kraj miał się rządzić odpowiednio do swych zwyczajów i praw obowiązujących. Atoli Unia Kalmarska trwała zaledwie lat pięćdziesiąt, gdyż Szwedzi pozazdrościli Duńczykom przewagi.

Powtórzenie.

Kiedy Normandowie przestają napadać na północne wybrzeża Europy? Jakie w tych czasach powstają państwa na północy? Kto rozpoczyna szereg panujących w Danii? Kto krzewił tam wiarę chrześcijańską? Który król duński stał się gorliwym chrześcijaninem? Jakie kraje zdobył Kanut Wielki? Kto był pierwszym władcą Norwegii? Jakie kraje zaludniają wychodźcy norwescy? Kto zniewalał Normanów do przyjęcia chrztu? Jaka była dola Olafa II-go? Kto był pierwszym z panujących w Szwecyi? Jaki dom panuje w Szwecyi w połowie XIII-go wieku? O których królach wspomniano z tego rodu? Który król odziedzyczył Norwegię? Kto opanował tron Szwedzki przy pomocy Hanzy? Kto poczyna nową epokę podbojów w Danii? Które kraje zdobył Waldemar I-szy? Jak tytułował się Waldemar II-gi? Kiedy nastąpiło ograniczenie władzy królewskiej w Danii? Kiedy Ryccze Mieczowi zajęli Liwonię i Estonię? Jakie miasto zdobył Waldemar IV-ty? Do jakiej umowy zniewoliła go Hanza?

Kogo nazywają królową północy? Z jakiego powodu Małgorzata objęła rządy w Norwegii? Gdzie później panowała? Gdzie zawarto Unię? Jakie były warunki jej? Jak długo trwała?

Hiszpania i Portugalia.

Jak wiadomo na półwyspie Pirenejskim utworzyło się z czasem kilka państw chrześcijańskich, z których górzysta *Nawarra* najdawniej przyjęła tytuł królestwa. Stanowiła ona część dawnych posiadłości Karola Wielkiego zdobytych na Maurach. Około 1000 roku zastąpił król Nawarry *Sancho II-gi*, który, podzieliwszy państwo pomiędzy trzech synów, dał początek jeszcze dwóm królestwom: *Kastylii z Leonem* i *Arragonii*. Królestwa te musiały prowadzić ustawiczną walkę z Arabami, którzy, aczkolwiek rozpadali się na kilka pomniejszych państw, czerpali nowe siły wojenne z Afryki.

Około 1100 roku najstynniejszym był w Kastylii *Alfons VI-ty*, za którego czasów żył opiewany w niezliczonych pieśniach *don Rodrygo*, zwany u chrześcijan *el Campeador* (wojownik), a u Maurów *Cydem* (*el Cid-pan*). Jego zwycięstwa zniewoliły Maurów do przywołania z Afryki *Morabitów* czyli *Al-Morawidów*, założycieli państwa Marokko. Zadali oni dwie wielkie klęski królom chrześcijańskim.

Za wnuka Alfonsa VI-go przybyli z Afryki *Al-Mohadowie* wyznawcy nowej sekty mahometańskiej i znów pokonali Kastyliczyków, pomimo, że w Kastylii istniały już trzy zakony rycerskie: *Santiago*, *Alcantara* i *Calatrava*, których zadaniem była wojna z niewiernymi.

mi. Ale gdy papież ogłosił krucyatę, na którą przybyło wielu rycerzy z Francji, Niemiec i Anglii, *Alfons VIII-my*, król Kastylii odniósł świetne zwycięstwo nad Maurami pod *Tolozą* w r. 1212. Odtąd chrześcijanie czynią nowe podboje na południu, budują zameczki (*castellos*), skąd powstała nazwa Kastylii, a król Kastylii *Ferdynand III-ci* (1230—1252) podbija resztę państw maurytańskich; przy Maurach pozostaje sama Grenada. Ferdynand założył uniwersytet w *Salamance*, do którego uczęszczało nieraz po 15 tysięcy młodzieży.

Następca jego, *Alfons X-ty Mądry* (1252 — 1284) zasłużył na ten zaszczytny przydomek pracami prawodawczymi i naukowymi; wydał zbiór praw w siedmiu częściach, kazał spisać kronikę powszechną i ułożyć tablice astronomiczne bardzo pożyteczne dla żeglarzy, a Grenadę zniewolił do płacenia daniny. Wszakże obok tego był lekkomyślny, wydawał wielkie sumy, aby panowie niemieccy obrali go królem Niemiec i fałszował pieniądze.

Po jego śmierci poczynają się zamieszki i wojny domowe. W niespełna lat sto później srogie postępowanie *Piotra IV-go Okrutnego* wywołało ogólne niezadowolenie, na czele którego stanął *Henryk Trastamarra* i stoczył bitwę, w której Piotr zginął z ręki Henryka. Wszakże po śmierci Piotra długo jeszcze wrzała walka pomiędzy Henrykiem Trastamarra, a innymi książętami, mającymi większe niż on prawa do tronu. Gdy wreszcie Henryk otrzymał koronę, musiał nadać wielkie przywileje, możliwym panom, zwanym w Kastylii *Grandami*, a syn jego *Jan* nadał Janowi Gaunt z Lankastrów prawo do korony z tytułem *księcia Asturyi*, którego dotąd używają następcy tronu

hiszpańskiego. Od tej chwili coraz bardziej wzrasta potęga możnowładców. Następni królowie posiadają za ledwie cień władzy, a niedołężny *Henryk IV-ty* do tego stopnia rozdarował wszystkie dobra koronne, że sam cierpiał niedolę. Po jego śmierci grandowie przyznali następstwo nie córce jego, lecz siostrze *Izabelli* którą poślubili królewiczowi Arragońskiemu *Ferdynandowi*.

W *Arragonii* po *Sanczu Wielkim* panowało pięciu królów, a po ostatnim z nich zasiadł na tronie dom *Barceloński*, w osobie hrabiego *Rajmunda Berengaryusza*. Królowie z tego domu rozszerzali swe posiadłości na północ, zdobywali ziemie we Francyi, głównie wszakże walczyli z Maurami. *Jakób I-szy Zdobywca* (1214—1276) podbił Walencyę i wyspy Balearskie, czyli królestwo Majoriki.

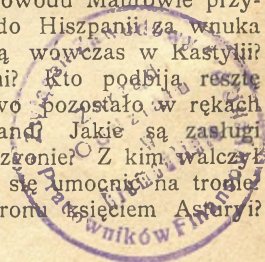
Gdy *Ferdynand III-ci*, król Kastylii, pokonał Maurów, Arragonia zajęła się przemysłem i handlem, którego punktem środkowym stała się Barcelona. Król Arragonii, *Piotr III-ci Wielki*, (1276 — 1285) otrzymał w spadku Sycylię, jako mąż *Konstancyi Sztaufen*. Ród jego rozpada się na dwie linie: arragońską i sycylijską i wygaś na *Marcinie Młodym* w r. 1416, a oba królestwa tak Sycylia jak Arragonia dostają się *Ferdynandowi Sprawiedliwemu*, królewiczowi Kastylijskiemu, który jednakże nie połączył Kastylii z Arragonią. Syn jego, *Alfons V-ty*, odziedziczył Neapol na mocy testamentu *Joanny d'Anjou* i oddał go synowi *Ferdynandowi*, a w Arragonii został królem brat jego *Jan II gi*, którego syn Ferdynand poślubił Izabellę, królowę kastylską w roku 1469. Stanowi to nową epokę w dziejach Hiszpanii.

PORTUGALIA. Za czasów *Alfonsa VI-go*, króla Kastylii, przybył do tego kraju z krzyżowcami *Henryk*, książę Burgundyi, który za waleczność w wojnie z Maurami otrzymał kraj, leżący około ujścia rzeki *Duero*, z miastem *Oporto* czyli Portus-Cale, stąd cała ta krajina nazwana została później Portugalią. Syna jego, *Alfonsa I-go*, wojsko ogłosiło królem za pokonanie Maurów. Przebywał on już w Lizbonie, mieście zdobytem na Maurach. Jeden z jego następców, *Alfons III-ci*, zdobył Algarbię, a tak zbliżył granice swego państwa do Kastylii.

Od roku 1250 Portugalczycy, oswobodzeni od Maurów, przykładają się do rolnictwa, żeglugi i handlu. W połowie XIV-go wieku panuje i tu *Piotr IV-ty Okrutny*, a na synu jego gaśnie w Portugalii dom Burgundzki w roku 1385. Wówczas wstępuje na tron brat przyrodni ostatniego króla Ferdynanda, *Jan*, mistrz zakonu rycerskiego *Avis*, i panuje od r. 1385 — 1431. Za jego czasów poczynają się odkrycia morskie Portugalczyków.

Powtórzenie.

Które państwo chrześcijańskie w Hiszpanii nosiło najpród tytuł królestwa? Kiedy powstały nowe dwa królestwa chrześcijańskie? Skąd przybywała pomoc Arabom? Kto żył za czasów *Alfonsa VI-go*? Z jakiego powodu Maurowie przywołują Morabitów? Kto przybywa do Hiszpanii za wnuka *Alfonsa VI-go*? Jakie zakony istnieją wówczas w Kastylii? Kto odniósł zwycięstwo nad Maurami? Kto podbija resztę państw maurytańskich? Jakie państwo pozostało w rękach Maurów? Czem zasłużył się Ferdynand? Jakie są zasługi *Alfonsa X-go*? Co następuje po jego zgonie? Z kim walczył *Henryk Trastamarra*? Co uczynił, aby się umocnił na tronie? Odkąd poczęto tytułować następcę tronu księciem Asturji?

Jakie było położenie Henryka IV-go? Komu przyznano następstwo po jego zgonie? Kogo poślubiła Izabella? Ilu królów panowało w Arragonii z domu Sanca W-go? Kto wstępuje na tron po wygaśnięciu tego domu? Z kim walczyli następni królowie? Na kim wygasł ród ich? Odkąd Aragonia zajęła się przemysłem i handlem? Jakie państwo odziedziczył Piotr Wielki? Na ile linii rozpada się ród jego? Komu dostają się wreszcie oba królestwa? Co odziedziczył syn jego Alfons V-ty? Komu Alfons V-ty oddał Neapol? Kto panował w Arragonii? Który królewicz poślubił Izabellę? Kto za czasów Alfonsa VI-go przybył do Kastylii? Jaki kraj otrzymał książę Burgundyi? Kto ogłosił królem Alfonsa I-go? Jaką prowincję zdobył Alfons III-ci? Odkąd Portugalczycy poczynają zajmować się handlem i żegluga? W którym roku gaśnie dom Burgundzki? Kto wstąpił na tron portugalski? Czem się odznacza jego panowanie?

Życie domowe w Wiekach Średnich.

Wędrowki narodów zniszczyły nietylko wszelkie ślady cywilizacji rzymskiej, lecz i swojskiej, która tu i owdzie rozwijała się na gruncie rodzimym. Wszystkie te zaczątki lepszego życia społecznego przytłumiły ustawiczne napady, a gdy ludzkość uspokoiła się nieco swobodniej odetchnęła, gdy lądowe najazdy przycichać poczęły, nastąpiły z jednej strony morskie wyprawy Normandów, niszczące wszystko, co napotkały, z drugiej napady Awarów i Madziarów.

Cóż dziwnego, iż wobec takiej niepewności o jutro, każdy, kto mógł, starał się ubezpieczyć swe mieszkanie. Murowano tedy zameczki o grubych ścianach, otaczano rowem i wałami, a most zwodzony, spuszczaony jedynie w razie potrzeby, dostatecznie je bronił od napaści nieprzyjaciół. Takie zameczki i baszty, to jedyna obrona przeciwko wrogom okrutnym. I udały

się usiłowania ludzkości. Odparła ona wrogów i znie-
woliła do zaprzestania wycieczek.

Europa ówczesna uznaje potrzebę porządku i ładu, gdyż tylko wspólnymi siłami odeprzeć można liczne hordy nieprzyjacielskie. A aczkolwiek i później waśnią się plemiona i przewodzący im książęta, to wszakże te wojny drobne nie są podobne do dawniejszych tłumnych napadów dzikich narodów, które, jakoby straszny huragan niszczyły wszystko. Są to niejako niesnaski domowe, kończące się po największej części zjednoczeniem i zgodą. Nie przeszkadzają one osiadłej, z każdym pokoleniem wzrastającej ludności budować nowe sioła, nowe miasta.

Częściej teraz napotyka się pola uprawne wśród gęstych lasów i żyzne okolice, otoczone moczarami; ale obfite plony, które wielką mogłyby przynieść pomoc i ulgę o kilkanaście mil odległej okolicy, dotkniętej nieurodzajem, giną marnie dla braku dróg i środków komunikacyjnych. Później znajdujemy już na rzekach mosty i promy, za które przechodzący i przejeżdżający płacą myto bogatemu właścicielowi, który je zbudował i utrzymuje.

Mnożą się zamki i baszty obronne, około których stawiają chaty ludzie ubożsi, aby w razie napadu nieprzyjaciela znaleźć pomoc i obronę. Domostwa to ubogie, nędzne lepianki zrobione z gliny lub chaty drewniane. Równie uboga jest wieś oddzielna, którą dla bezpieczeństwa okopują rowem, ale niedbają o jego oczyszczenie. Mieszkańcy jej zadawalniają się myślą, że nikt ich nie napadnie, żyją, aby żyć; zaopatrują się tylko w sprzęty najniezbędniejsze, nie myśląc o wygodzie.

Podobnie dzieje się w miastach. Mieszkańcom ich idzie przeważnie o zabezpieczenie sobie spokoju, otaczają więc je murem; a ponieważ z każdym pokoleniem zwiększa się liczba ludności miejskiej, a trudno rozszerzyć i przebudować mur, więc z konieczności powstają w mieście uliczki ciasne, wąskie. I tu domy przeważnie są drewniane, a jeśli znajdzie się murowana kamienica, to grube jej ściany, okna kratowane nadają jej wygląd posępny i ponury.

Z powiększeniem się ludności na domach parterowych budują nowe piętra, z których każde wyższe wysuwa się trochę ponad niższe; stąd powstały dziwnie załamane budowle, gdyż wyższe piętra przeciwległych domostw tak się do siebie zbliżyły, iż łatwo było przejść z jednego domu do drugiego po kładce położonej na okna.

Wszakże z biegiem czasu brak miejsca coraz bardziej uczuwać się dawał, stawiano przeto przy ścianach domów stragany, które tamowały drogę przechodniom. Taki sposób budowania utrudniał przepływ powietrza i zaciemniał mieszkania, a w razie pożaru, co dosyć często się zdarzało, czynił niepodobnem ugaszenie ognia. Na ulicach nieład był tak wielki, że gdy panujący miał odwiedzić miasto, na pewien czas przedtem zawiadamiano mieszkańców o jego przybyciu, aby z niezabrukowanych ulic uprzątnięto błoto i różne nieczystości. Jeden tylko rynek obejmował większą przestrzeń, na nim też skupiały się najznacześniejsze budowle.

Pokoje i tu były niewielkie. Najobszerniejszą była izba gościnna, gdzie stał komin duży, a całe umeblowanie składało się z kufra okutego, kilku ław i ciężkiego stołu. Nie o wiele wygodniej żył pan bogaty

w swoim zamku. Bywała w nim pospolicie jedna tylko większa sala, przeznaczona na biesiady i przyjęcie gości, reszta składała się z pokojów mizernie umeblowanych.

Ale nie szczędzono kosztów, pracy i mozołu, gdy szło o wystawienie budynków publicznych, szczególnie kościołów, których budowa nieraz długo się ciągnęła. Z początku wznoszono świątynie o sklepieniach okrągłych, półkulistych, zastępujących dawny płaski sufit i zdobiono oknami rozetowymi. Później, w wieku XII-ym zmieniono ten sposób budowania. We Francji zamiast łuków półkulistych wprowadzają budowniczowie ostrołuki, to jest dwa łuki schodzące się ze sobą w postaci kąta. Taki sposób budowania zowie się stylem gotyckim. Doszedł on najwyższego rozwoju w Niemczech, a najznakomitszym jego pomnikiem jest katedra w Kolonii. Budowę jej rozpoczęto w r. 1248, ukończono zaś dopiero za naszych czasów w r. 1880.

Skromne też w wiekach średnich było pożywienie. Lud żywił się chlebem, kaszą żytnią, mleczymem, mięsem baraniem lub koźlem. Ryb używali jedynie nadbrzeżni mieszkańcy, gdyż nieumiano ich solić. Oprócz jabłeczniku we Francji, w Niemczech napoju warzonego z jęczmienia, podobnego do piwa, lecz bez chmielu, i miodu syconego u Słowian, nieznano żadnych napojów sztucznych. Znacznie później poczęto wyrabiać wino. Baronowie, ludzie bogaci, zastawiali stoły mięsivem, przeważnie wieprzowiną, a na wielkich biesiadach ukazywały się całe woły pieczone. Gościnnym i hojnym był ten kto podawał bardzo wiele jadła i spraszał wielu biesiadników. Potrawy były proste, bez wszelkiej przyprawy. Na wschodzie znano już

wprawdzie oddawna korzenie, ale w Europie poczęto ich używać dopiero od czasu wojen krzyżowych. Takimi były pieprz, imbir, cynamon.

Niemniej niewykwintną była odzież: składała się przeważnie z wełny, skóry i futra. Król Jan bez Ziemi nosił zwykle kaftan futrem okładany, szarawary ze skóry cielęcej, krótkie buty barankiem wyściełane i pas czarny, ale nie nosił koszuli. Brak tej, dziś tak niezbędnej części odzieży, którą i najuboższy nosi człowiek pochodził stąd, iż aczkolwiek oddawna znano len i konopie, wszakże na ich uprawę dopiero w wieku XIV-ym baczniejszą zwrócono uwagę i zastosowano do tkanin płóciennych. Jeszcze w piętnastym wieku tak rzadko używano płótna, iż królowny francuskie otrzymywały na wyprawę zaledwie po dwie koszule. Pomimo tego już w owym czasie zamożniejsze niewiasty nosiły frędzle i powłóczyste suknie, podnoszące tumany kurzu; mężczyźni przesadzali się w kosztownych futrach, w które się stroili bez względu na porę roku.

Stopniowo, pomału, od wieku XII-go upowszechniać się poczęły w Grecyi, szaty jedwabne, szczególnie zaś od chwili, gdy Wenecyanie, zdobywszy cesarstwo Bizantyńskie zajęli się hodowlą jedwabników w Morei i wyrabiali odzież jedwabną ze złotej ni frędzlami.

Na początku wieków średnich życie publiczne skupiało się we wspólnej obronie. Następnie jednoczyły ludzi wspólne pielgrzymki do Grobu Świętego, a później wyprawy krzyżowe, po których ukończeniu upowszechnia się zwyczaj odbywania pielgrzymek do bliższych lub odleglejszych kościołów i klasztorów.

Liczne są teraz ćwiczenia rycerskie — turnieje, na które z najdalszych okolic podąża dzielna młodzież rycerska, ucztuje i biesiaduje na dworach wielkich panów, ucząc się grzeczności względem dam i równych sobie pochodzeniem, ale lekceważy wszystkich zajmujących niższe szczeble społeczeństwa. Z czasem wiece, sejmi-ki i sejmy przypuszczają do narad większą liczbę ziomków; cechy rzemieślnicze schodzą się na wspólne pogadanki o tem, co dotyczy dobra rzemiosła. Bogaci kupcy imponują wszystkim zamożnością, a kramarze, wieśniacy i ludzie wszelkiego stanu spotykają się na częstych jarmarkach owego czasu.

Wzrastają i kwitną miasta nadmorskie, ześrodkowujące w sobie handel całego znanego wówczas świata, szczególnie od wieku XIII-go, w którym wynalezienie kompasu ułatwiło podróże i ośmieliło żeglarzy do dalekich wycieczek. Wynalazek ten przyczynił się do coraz większego ożywienia handlu, a z nim obudził potrzebę uporządkowania i ubezpieczenia środków komunikacyjnych. Dla handlu niezbędne są wygodne drogi, więc aczkolwiek nieznane są jeszcze bite gościńce, rozszerzają się i utrwalają istniejące trakty. Łatwiej już teraz przychodzi dostarczać nadmiaru płonu odleglejszym okolicom, mniej też nieurodzaj grozi klęską głodową.

Tak ubezpieczona ludność poczyna więcej dbać o jutro, gromadzi w spichrzach zapasy zboża, a jednocześnie myśli o skuteczniejszej obronie, do czego wybornie przyczyniło się wynalezienie prochu. Znali go już oddawna Chińczykowie i Hindusowie w Indyach, a jak się zdaje, przenieśli go do Hiszpanii Arabowie, lecz dopiero od czasu ponownego jego wynalezienia

przez zakonnika Bertolda Szwarca wszedł on w powszechne użycie i zmienił całkowicie dotychczasowy sposób wojowania, lubo jeszcze na początku wieku XVI-go niejedną bitwę stoczono bez zastosowania prochu.

Największym wszakże owocem badań średnio-wiecznych na polu przemysłu był wynalazek druku, który zawdzięczamy Janowi Guttenbergowi z Moguncyi. Dotąd istniały tylko rękopisy, a kto chciał mieć książkę, musiał ją kazać przepisywać kaligrafom, lub kupować za ogromną cenę wyrównywają nieraz wartości sporej wioski. Odtąd cena książki zmaląła, stała się przystępną dla ludzi mniej zamożnych, druk więc przyczynił się do rozszerzenia oświaty i wzrostu umysłu ludzkiego.

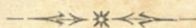
Była to zapowiedź, że ludzkość wstępuje na nowe tory cywilizacyi.

SPIS RZECZY.

	str.
OKRES I. Germanowie i Rzymianie	3
Wędrowka narodów	7
Wędrowka narodów. (Ciąg dalszy).	11
Wędrowka narodów. Ostrogoci, Teodoryk Wielki (Ciąg dalszy).	16
Państwo Franków. Klodoweusz	19
Cesarstwo Wschodnie Greckie czyli Bizantyńskie	23
Longobardowie —Papieże	27
Merowingowie	30
Zaprowadzenie wiary chrześcijańskiej w Niemczech. — Święty Bonifacy	33
Arabowie.—Mahomet.	36
Arabowie. (Ciąg dalszy)	39
Karol Wielki	42
Rządy Karola Wielkiego	46
Zasługi Karola w dziedzinie oświaty	47
Rozkład państwa Karola Wielkiego.	48
(Ciąg dalszy)	52
OKRES II. Francya	55
Niemcy	59
Anglia.	69
(Ciąg dalszy)	72
Cesarstwo bizantyńskie.	75
Słowianie.	78

	str.
(Ciąg dalszy)	81
Słowiańszczyzna Wschodnia. Ruś	85
Słowiańszczyzna Zachodnia. Czechy	88
Polska	91
(Ciąg dalszy)	96
Węgry	98
OKRES III. Pierwsza wyprawa krzyżowa	101
(Ciąg dalszy)	105
Druga wyprawa krzyżowa	107
Trzecia wyprawa krzyżowa	109
Czwarta wyprawa krzyżowa	111
Piąta wyprawa krzyżowa	112
Ostatnie wyprawy krzyżowe	114
Następstwa wypraw krzyżowych	115
Francya	118
Anglia	123
Niemcy i Włochy	127
(Ciąg dalszy)	130
Słowiańszczyzna południowa i wschodnia. I. Car- stwo Nowo-Bulgarskie	134
II. Serbia	135
III. Ruś. Wielkie księstwo Kijowskie	137
IV. Wielkie księstwo Włodzimierskie	139
V. Księstwo Halickie	143
Słowiańszczyzna Zachodnia I. Polska	145
(Ciąg dalszy)	148
II. Czechy	151
Węgry	156
OKRES IV. Francya	158
(Ciąg dalszy)	163
Anglia	168
Niemcy i Szwajcarya	173
(Ciąg dalszy)	181
Włochy	184
Słowiańszczyzna Zachodnia. Czechy	187
Polska	193

	str.
(Ciąg dalszy)	199
(Ciąg dalszy)	204
Słowiańszczyzna Wschodnia i Południowa. Wielkie Księstwo Moskiewskie	209
Serbia i Bośnia	215
Węgry	218
Turcy Ottomańscy, upadek cesarstwa Bizantyńskiego	224
Dania, Szwecya i Norwegia	228
Hiszpania i Portugalia	232
Życie domowe w wiekach średnich	236

No 408 /

17